

„15 év... ebben a geopolitikai térben és időben egyenesen világszám” – Szvák Gyula jubileumi köszöntője ■ „Akit egyszer az orosz kultúra varázsa európai létére megfogott” – Szilágyi Ákos Gothár Péterről ■ „Mindannyian maximalisták vagyunk” – a ruszisztikai díjazottak laudációiból ■ „A modern orosz identitásnak a történelemre kell épülnie” – Torkunov akadémikus előadásából ■ „Ideologizálás és démonizálás nélkül kezelni” – Petr Vágner a közép-európai oroszképről

OROSZ NEGYED

РУССКИЙ КВАРТАЛ

«15 лет... в данном геополитическом времени и пространстве – просто мировой рекорд» – Из юбилейных слов Дюлы Свака ■ «Обворожить и быть обворожённым русской культурой» – Акош Силади о Петере Готаре ■ «Мы здесь все максималисты» – из поздравлений лауреатам премий по русистике ■ «История должна стать опорой современной российской идентичности» – из лекции академика Торкунова ■ «Относиться к ней без идеологизации и демонизации» – Петр Вагнер об образе России в Центральной Европе

Első 15 évünk	1	Az INION különleges forrásairól	20	Magyar történészprofesszor	
Bevezető szavak az <i>Orosz Negyed</i> harmadik számához		Об уникальных ресурсах ИНИОН	20	Oroszország másságáról	32
Первые 15 лет	2	Jurij Pivovarov		Венгерский профессор-историк об “инаковости” России	32
K t Harmadik számhoz		Az orosz forradalom értelme és eredete	21		
Új magyar hely Moszkvában	3	Юрий Пивоваров		Szentpétervár: magyar hírek	33
Megnyílt a Hungaro-Russica Kabinet		«Истоки и смысл» Русской Революции	21	Санкт-Петербург:	
Новое «венгерское место» в Москве	3	Vlagyimir Buldakov		«Что нового венгерского?»	33
Открыт Кabinet Хунгаро-Руссика		A forradalom mint mítosz	22		
Orosz tudósok a magyar kultúráért	4	Владимир Булдаков		Sárospatak: a keleti és nyugati kereszténység között	35
Jefim Pivovarov, Jurij Guszev és Andrej Artyizov kitüntetése		Революция как миф	22	Шарошпатак: Между восточным и западным христианством	35
Вклад российских ученых в венгерскую культуру	4	Csehov-jubileum	23		
Награды Е.И. Пивовару, Ю.П. Гусеву А. и А. Артизову		Számok és maszkok		Emlékmű az életbenmaradottaktól	37
Orosz varázs	5	Чеховский юбилей	23	Памятник Жизни	37
Szilágyi Ákos Gothár Péterről		Цифры и маски			
Русская культура: Обворожить и быть обвороженым	5	Hetényi Zsuzsa		Három portré	38
Акош Силади о Петере Готаре		Labirintus, hipnózis és undor	23	Petr Vágner, Kornai János, Igor Szavolszkij	
Hagyomány és otthonosság	7	Лабиринт, гипноз и отвращение	23	Три портрета	38
А русизтáк дíjátáдо үнпере		Mihail Zolotonosov		Янош Корнаи, Петр Вагнер, Игорь Савольский	
Традиция и домашность	7	Csehov, az antietatista	24	Tatjana Voronkina:	
О церемонии вручения премий русистов		Чехов-антигосударственник	24	A műfordító két lelke	42
Vendégeink voltak...	10	Magyar Csehov Moszkvában	26	Татьяна Воронкина:	
...Svidkoj és csapata, a MGIMO rektora és a többiek		Венгерский Чехов в Москве	26	Две души переводчика	42
У нас в гостях были...	10	„Hosszú” kurzus	28	Film Gusztav Spetről:	
...Швудкой и его команда, ректор МГИМО и другие		Új könyvek sajátos orosz útról		Az üres lap újraolvasása	43
Ruszista élet	13	«Длинный» курс	28	Фильм о Г.Г. Шпете:	
2009. szeptember 21. – 2010. február 9.		Новые книги об особом русском пути		Новое прочтение «чистой» бумаги	43
Хроника жизни русистов	13	Mai „könyvfutárok”	31		
21 сентября 2009 – 9 февраля 2010		Кét évtized magyar könyvei – orosz nyelven		Irina Oszipova	
Lehetséges-e az oroszágtudomány?	19	«Книгоноши» современного мира	31	Újnyelv-lecke, 3.	44
Viták, vélemények		Венгерские книги на русском языке, 1988–2008		Ирина Осипова	
Возможно ли руссиеведение?	19	Hideg polgárháború: tanulmánygyűjtemény	32	Новояз-3.	44
Дискуссии, мнения		Холодная гражданская война: сборник статей	32	Postánkból / До востребования	
				A 100. – a ruszisztikai facebook 100. látogatójának levele	

OROSZ NEGYED / РУССКИЙ КВАРТАЛ II. ÉVFOLYAM, 1–2. SZÁM – 2009/2010-ES TANÉV, 2. SZEMESZTER

AZ ELTE RUSZISZTIKAI KUTATÁSI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONTJA ÉS AZ ALAPÍTVÁNY AZ OROSZ NYELVÉRT ÉS KULTÚRÁÉRT IDŐSZAKOS TÁJÉKOZTATÓ KIADVÁNYA
 FŐSZERKESZTŐ: KISS ILONA / BORÍTÓ- ÉS LAPTERV, TÖRDELÉS: PINTÉR JÓZSEF / FELELŐS KIADÓ: SZVÁK GYULA / KÉPSZERKESZTŐ: GYIMESI ZSUZSA / A KIADÓ
 CÍME: ELTE BTK RUSZISZTIKAI KÖZPONT 1088 BUDAPEST, MÚZEUM KRT. 6–8. / TEL.: 36-1-485-5207 / FAX: 36-1-485-5207 / E-MAIL: RUSSISTICS@LUDENS.ELTE.HU
 HTTP://WWW.RUSSTUDIES.HU / NYOMDAI KIVITELEZÉS: ADUPRINT KFT. / FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ / HU ISSN 2060-6516

Első 15 évünk

2010-ben a Ruszisztikai Központ fennállásának tizenötödik esztendőjét ünnepli. Nem egy nagy szám, ha azt nézzük, hogy a neki helyet adó ELTE idén 375. évébe lép.

Nekünk azonban nagy szám. Az adott geopolitikai térben és időben egyenesen világszám.

Magyarországon 1989-ben megszűntették az orosz nyelv kötelező oktatását. A baj nem ezzel volt, hanem ahogyan ezt tették: ahogy tarkót mutattak mindennek, ami orosz. Még a pesti orosz tanszéket is szégyenlősen átkeresztelték „keleti szláv és balti filológiai” tanszékké. Ma Magyarországon már kevesebben tanulnak orosz az iskolában, mint a kisebb lélekszámú Ausztriában.

Ilyen körülmények között alakítottuk meg 1990 elején a Ruszisztikai Intézet Egyesületet – civil kurázsiból, civil kezdeményezésként: ebben a számításban tehát 20. évfordulónkat üljük. 1995-ben azonban az akkori – immár nyugodtan legendásnak nevezhető – dékán, Manherz Károly javaslatára ezt a lényegében társadalmi szervezetet integráltuk az ELTE Bölcsészkarába, ekkor kapta mostani nevét és tanszéki jogállását.

Ebben a másfél évtizedben mindenért meg kellett küzdeni. S mivel létünkben éreztük fenyegetve magunkat, állandó bizonyítási vágytól vezérelve nagy eredményeket értünk el. A Ruszisztikai Központ ma már több szervezeti formát összekapcsoló, a tanszéki kompetenciákat messze meghaladó, kari, egyetemi, egyetemközi és országos feladatokat is ellátó szakmai-koordináló központ. Jelentős nemzetközi ismertséggel és elismertséggel, kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel.

Külön szakirányt, önálló ruszisztikai MA-szakot és saját ruszisztikai doktori

programot létesítettünk. Van akadémiai kutatócsoportunk, információs kabinetünk és könyvtárunk, *Orosz Negyed* néven tájékoztató magazinunk, *Russica Pannonicana* kiadónk, *Ruszisztikai Könyvek* és *Poszt-Szovjet Füzetek* sorozatunk, van galériánk, a Fortocska, és van nyári táborunk. A www.russtudies.hu című honlapunkat havonta átlag háromezren látogatják, a www.oroszvilag.hu néven elindított hír- és elemző portálunkat reményeink szerint még ennél is sokkal többen fogják.

Vannak irigyeink is, akik persze nem az 1990-es évek ellenszelét, nem a 2000-es évek munkáját irigylik tőlünk, de legalább a szakmát képviselik. Nem úgy az ellendrukkerek, akik a legszívesebben megint egy műkedvelő önképzőkörös társaságként látnának bennünket. Rossz esetben az egyetem falain kívül.

Fontosak ugyan az ellenségek, de még fontosabbak a barátok. Nicholas V. Riasanovsky, az amerikai ruszisztika doyenje, Philip Longworth és Paul Dukes, a brit szakma rangidősei, Andreas Kappeler, a német nyelvű, Vittorio Strada, az olasz, Rudolf Chmel, a közép-kelet-európai ruszisztika vezéregyénisége. Andrej Szaharov akadémikus, az OTA Oroszország Története Intézet igazgatója, Jurij Pivovarov akadémikus, a Magyar–Orosz Történetész Vegyesbizottság Orosz Tagozatának elnöke, Anatolij Torkunov akadémikus, a MGIMO rektora, Jefim Pivovarov akadémikus, az RGGU rektora, Venjaminek Alekszejev akadémikus, az uráli ruszisztika első számú képviselője. Barátunk Mihail Svidkoj, az orosz elnök kulturális főtanácsadója, Jevgenyij Popov, Ljudmila Ulickaja és a Presznyakov fivérek. Vass Lajos, a Duna TV Filmszerkesztősége és Gothár Péter: mindannyian a Pro Cultura Hungaro-Russica díjazottai. Barátunk minden magyar ruszista és orosz tanár, mindenki, aki barátja az orosz kultúrának.

És végezetül: nekünk barátaink a hallgatóink is, hovatovább a legfontosabb barátaink. Erőfeszítéseink a jövőért vannak, az új generációt szolgálják, és a szakmai utánpótlás kiképzésére irányulnak.

Hogy a következő 15 évben se maradjunk munka nélkül.

Szvák Gyula

Pillanatképek a 10. születésnapról

Центру русистики – 15 лет!

В 2010 г. Центр русистики отпразднует пятнадцатую годовщину своей деятельности. 15 лет – не так уж много, особенно если учесть, что Будапештскому университету, в рамках которого мы работаем, в этом году исполняется 375 лет. Но для нас это все же крупный, а в данном геополитическом времени и пространстве – просто мировой рекорд.

В 1989 г. в Венгрии было отменено обязательное обучение русскому языку. Проблема состояла даже не в этом, а в том, как это было сделано, как ко всему русскому повернулись затылком. Даже русская кафедра Будапештского университета была стыдливо переименована в кафедру «восточнославянской и балтийской филологии». Ныне в Венгрии изучающих русский язык уже меньше, чем в менее населенной Австрии.

В таких условиях в 1990 г. мы, движимые гражданским мужеством и осуществляя гражданскую инициативу, основали Институт русистики: таким образом, считая с 1990 г., мы празднуем уже 20-ю годовщину. Однако в 1995 г., по предложению бывшего тогда деканом Кароя Манхерца, которого ныне уже вполне можно назвать легендарной персоной, эта по существу общественная организация была интегрирована в Гуманитарный факультет Будапештского университета и получила нынешнее название и юридический статус кафедры.

В течение этих 15-и лет нам приходилось бороться буквально за все. И поскольку мы всегда опасались за свое существование и постоянно старались оправдать его, нам удалось достичь крупных результатов. Ныне Центр русистики является координирующим профессиональную деятельность учреждением, объединяющим в себе несколько организационных форм, далеко переросшим компетенции университетской кафедры и выполняющим задачи факультетского, университетского, межуниверситетского и всевенгерского масштабов. Он пользуется широким международным признанием, располагает разветвленными международными связями.

Мы создали отдельную специальность, самостоятельную магистратуру по русистике и свою докторантуру PhD по русистике. У нас есть академическая исследовательская группа, информационный кабинет и библиотека, информационный журнал *Русский квартал*, издательство *Russica Pannonica*, книжные серии, у нас есть также галерея *Форточка* и летний лагерь. Наш сайт www.russtudies.hu посещают в среднем по три тысячи человек в месяц, недавно создали информационно-аналитический сайт www.oroszvilag.hu.

Есть у нас и завистники, зависть у которых вызывает, конечно, не неблагоприятная атмосфера, в которой мы действовали в 1990-е гг., и не работа, проделанная нами в первое десятилетие 2000-х гг., но эти завистники по крайней мере представляют нашу профессию. Иначе обстоит дело с теми недоброжелателями, которые хотели бы снова видеть нас на положении любительского самообразовательного кружка. В худшем случае за пределами университета.

Как бы ни были важны враги, еще более важны для нас наши друзья. Дуайен американской русистики Н. В. Рязановский, патриархи нашей профессии в Великобритании Филипп Лонгворт и Пол Дьюкс, ведущие представители немецкоязычной, итальянской и центрально-восточной русистики Андреас Каппелер, Витторио Страда и Рудольф Хмель, академик А. Н. Сахаров, директор Института российской истории РАН, академик Ю. С. Пивоваров, председатель Российского отделения Венгерско-советской комиссии историков, академик А. В. Торкунов, ректор МГИМО, академик Е. И. Пивовар, ректор РГГУ, академик В. В. Алексеев, виднейший представитель уральской русистики. К числу наших друзей относятся М. Е. Швыдкой, главный советник президента России по культуре, братья Пресняковы и Людмила Улицкая. Наши друзья – Лайош Вашш, редакция кинофильмов телеканала *Дуна* и Петер Готтар, все они – лауреаты премии *Pro Cultura Hungaro-Russica*. Наши друзья – все венгерские русисты, все друзья русской культуры. И, наконец, нашими самыми важными друзьями являются и наши студенты. Наши усилия нацелены на новые поколения, на подготовку специалистов.

Чтобы не остаться без работы и в следующие 15 лет.

Manherz Károly: „az immár legendás dékán”

Дюла Свак

Új „magyar” hely Moszkvában: megnyílt a Hungaro-Russica Kabinet

„Места – мосты”: ez a lefordíthatatlan szó-pár foglalhatná össze leginkább az ősz egyik legfontosabb ruszisztikai, s egyben a magyar–oroszl kapcsolatokot érintő hírért: 2009. november 5-én új „magyar” hely nyílt Moszkvában, a Hungaro-Russica Kabinet. Az Oroszl Állami Bölcsészegyetemen (RGGU) és az ELTE Ruszisztikai Központ által létesített információs pont, kutató- és találkozóhely egyúttal hídként is funkcionál: a közelmúlt kétoldalú kapcsolatai ugyanis úgy alakultak, hogy a „tisztán” kulturális és „tisztán” tudományos intézmények is diplomáciai missziót vállaltak. 2004 óta az ELTE Ruszisztikai Központ és az Alapítvány az Oroszl Nyelvért és Kultúráért a szó szoros értelmében formálja a magyar–oroszl viszonyrendszernek, s a kulturális évadok fő koordináló szerveként szerzett tapasztalata jó alapot teremtett arra, hogy immár Magyarországon is az együttműködés katalizátora legyen.

2005-ben a moszkvai Magyar Kulturális Központ – az évad-programok regionális kiterjesztéseként, főleg a finnugor területeken – elindította a Magyar Pontok hálózatát. Ehhez illeszkedik a Hungaro-Russica Kabinet, amely egyrészt ugyancsak arra hivatott, hogy az oroszul megjelent magyar irodalmat és társadalomtudományt eljuttassa legfontosabb orosz célközönségünkhöz, az egyetemistákhoz és fiatal értelmiségiekhez, másrészt pedig arra, hogy az orosz kultúrát, nyelvet, történelmet tanuló magyar diákokat közvetlen vagy virtuális kapcsolatba hozza orosz kortársaikkal.

A két egyetem, az RGGU és az ELTE dolga „csak” az, hogy biztosítsa a feltételeket ehhez a kapcsolattartáshoz. A két rektor, Je-

fim Pivovarov és Hudecz Ferenc az aláírt keretmegállapodásban ezt meg is tette, a többi a két intézmény tanáira és diákjaira tartozik. Szvák Gyula, a Ruszisztikai Központ vezetője és Borsody Csaba dékánhelyettes, valamint Dmitrij Bak rektorhelyettes és Galina Volkova művészeti igazgató kidolgozta a kabinet koncepcióját. A legelső program épp egy történelmi dokumentumkiállítás a két ország

kapcsolatainak utolsó hetenöt évéről (kurátor: Varga Éva Mária). A megnyitón Gilyán György nagykövet tartott előadást.

További garanciát jelenthet a közös tevékenységhez a nemrég aláírt magyar–oroszl oktatási jegyzőkönyv, amely az elkövetkező négy évre biztosít állami kereteket a felsőoktatási cseréhez, oktatók, diákok, kutatók közös projektjeihez, ösztöndíjakkal, utazási támogatásokkal. A jegyzőkönyv alapján orosz diákok jöhetnek magyarországi MA- és PhD-képzésre, és magyar diákok mehetnek Oroszországba. A jövő iránya azonban a nemzetközi tapasztalatok szerint nem az egyedi ösztöndíj és csereprogram, hanem a közös képzés MA- és PhD-szinten. Addig is, amíg ez létrejön, az új Hungaro-Russica Kabinet Moszkvában magára vállalja a tervezett közös ruszisztikai képzési és kutatási programok koordinálását, doktoriskolai munkaformák menedzselését az oktatói és hallgatói mobilitás minden területén. Összeköti nemcsak a Ruszisztikai Központot és az RGGU-t, hanem valamennyi regionális és külföldi fiókintézményét, s lehetővé teszi, hogy magyar partnereink is hozzájussanak a legfontosabb orosz szakmai információkhoz.

„Fissen festve”: az új kabinet az orosz állami bölcsészegyetemen

„Professzori kooperáció”: Jefim Pivovarov és Szvák Gyula felavatja a termet

„Добро пожаловать”: a kabinet könyvtára

Az ELTE rektora és a Ruszisztikai Központ vezetője 2009-ben, alig 10 hónap leforgása alatt, kétszer is részt vehetett ünnepélyes szalagátvágási ceremónián: februárban a budapesti Oroszl Központot avatták, novemberben a moszkvai Hungaro-Russica Kabinetet. Ha ezt az ütemet tartják, akkor a most induló évtized végére beláthatatlan távolságra jutnak, mind Kelet, mind Nyugat felé – mondjuk: Vlagyivosztokig és Vancouverig, legalább.

Orosz tudósok a magyar kultúráért: Jefim Pivovar, Jurij Guszev és Andrej Artyizov kitüntetése

Hiller István oktatási és kulturális miniszter 2009 végén Pro Cultura Hungarica díjjal tüntette ki Jefim Joszifovics Pivovar történészprofesszort, az Orosz Állami Bölcsészegyetem (RGGU) rektorát 60. születésnapja alkalmából a magyar kultúra oroszországi terjesztéséért, valamint a magyar–oroszl felsőoktatási kapcsolatok terén végzett kimagasló tevékenységéért. Laudációjának egy részlete alább olvasható. Gilyán György moszkvai magyar nagykövet ugyancsak az év végén adott át magas állami kitüntetéseket orosz tudósoknak, Andrej Artyizovnak és Jurij Guszevnek, akik kiemelkedő érdemeket szereztek a magyar–oroszl tudományos és kulturális kapcsolatok előmozdításában. Erről a Ruszista élet c. rovatunkban írunk.

„Magyarország nekem mint történésznek elsősorban 1956-ot jelenti, 1956 pedig az újrakezdés, a megújulás lehetőségét” – mondta Jefim Pivovar 2006-ban egy moszkvai, jubileumi kerekasztal-vitán. 1956-ot történelmi vízválasztónak, Magyarországot pedig kulturális és szellemi összekötő kapocsnak nevezte azon a beszélgetésen is, amelyre épp egy évvel ezelőtti budapesti látogatásán került sor az ELTE rektorával kötött együttműködési szerződés aláírása alkalmából. „Ezért nem mondhatjuk, hogy az egyetemi közösségeink közötti kooperáció csupán egy az RGGU többtucatnyi intézményt magában foglaló nemzetközi hálózatában: a magyar felsőoktatási együttműködésnek számunkra *történelmi és kulturális tétje, súlya van*” – tette hozzá. Szavainak valódi nyomatékot ad, hogy alig néhány hónappal később egyetemén megnyílt a Hungaro-Russica Kabinet. „A kettős diploma nem mítosz többé: ez az európai egyetemekkel való együttműködés legperspektivikusabb területe” – hangsúlyozza interjúiban, s véleménye mérvadó mind az orosz, mind a nemzetközi felsőoktatási világban.

A közel harmincezer hallgatóval rendelkező, most „felnőttkorba” lépett RGGU neve igazi márkanév: az új típusú humán gondolkodás és a fundamentális képzés egységét jelen-

ti. Az 1991-ben Jefim Pivovar aktív részvételével alapított egyetem deklarált célja az intellektuális rendszerváltás volt: az új, ideológia- (de nem érték-) mentes szemlélet következetes kialakítása. Jefim Pivovar 2006 óta vezeti az egyetemet rektorként, s a ki-egyensúlyozott, magabiztos, ugyanakkor állandó innovációra törekvő fejlesztés eredményei mostanában érnek be igazán. Mára fontos új elem lett a regionalitás: az „anyaegyetemen” a hallgatók alig harmada tanul, a többiek a tucatnyi regionális tagozaton.

Jefim Pivovar nemcsak egyetemvezetőként, hanem történészként is vitathatatlan tekintély a szakmában mind odahaza, mind külföldön. Ha valakire, rá végképp nem igaz a szovjet korszakban gyakran idézett anekdota: „ma akadémikusok és tudósok találkozájára került sor” – tudományos életműve nemcsak mennyiségében, hanem hatásában is rendkívüli. Alapvető monográfiák, tanulmányok fűződnek a nevéhez a történetírás története és metodológiája körében, a XX. századi orosz történelem tárgyában, amelyen belül elsősorban a 20-as éveket és az 1945 utáni korszakot vizsgálta – bámulatos forráskutatói igénnyel, elméleti felkészültséggel és politikai elfogulatlansággal. Az 1990-es években két nagy téma révén került a nemzetközileg is a legtöbbet idézett orosz

történészek közé: a szovjet emberjogi mozgalom, a máskéntgondolkodók, a disszidensek, valamint az orosz emigráció dokumentumokon alapuló történetének megírása révén. A legutóbbi években a posztszovjet világ integratív szemléletű történeti kutatásával hívja fel magára a figyelmet.

S még valamivel: a kultúra helyének újradefiniálásával, amit a mai történetírás és a felsőoktatás Achilles-sarkának nevez. „A kultúra mindig az utolsó helyre szorul, az utolsó bekezdésbe. Elöl van, mondjuk, Hruscsov, a legvégén meg, esetleg, egy költő. Én, akár tanulmányt, akár tankönyvet írok, igyekszem szerves egységben, a szövegegész logikájába beépíteni mind a kultúra, mind az életmód és a hétköznapi élet kérdéseit” – mondta egy interjúban.

Kitüntetés számunkra, hogy a magyar kultúra is ugyanilyen magától értetődő természetességgel hozzátartozik Jefim Pivovar szemléletéhez, tudományos és egyetemvezetői gyakorlatához. Méltán illeti már csak ezért is a *Pro Cultura Hungarica* kitüntetés.

Orosz varázs: Szilágyi Ákos Gothár Péterről

Annak a fergeteges tündérvjátéknak a kezdetei, melyet Gothár Péter az orosz regény- és drámairodalom klasszikus és modern szövegeivel, sőt, bizonyos értelemben magukkal az oroszokkal – az orosz kultúrával *mint szöveggel* – évtizedek óta játszik a magyar olvasók és a színházi közönség legnagyobb gyönyörűségére, legálább a *Revizor* és a *Kutyaszív* rendezéséig nyúltnak vissza. Ez a hamisítatlanul gothári – az abszurd fekete humort a történelmi grand guignollal, a politikai meseparódiát a népi varázsmesével ötvöző – tündérvjáték *műfajilag hasonlíthatatlanul eredeti képződménnyé* először mégis a *Haggyállógva Vászka*ban, ebben az audiovizuális láger-fantasyben vált. Azóta nincs megállás. A prosperói varázspálca fenn, és tart a varázslat: az arieli és kalibáni álomképek vonulása filmvásznon és színpadon. Persze, akit egyszer az orosz kultúra varázsa európai létére megfogott, ne csodálkozzon, ha többé nem szabadulhat tőle, még ha maga is varázsló.

De vajon mi adja az orosz kultúra különös vonzerejét Gothár Péter számára? Ha nem tévedek, lényegében ugyanaz: egyfajta *többlet*, ugyanaz, ami a modern nyugati irodalom annyi nagy alkotóját is lenyűgözte a klasszikus orosz irodalomban – Nietzsche-től Rilkéig, Thomas Manntól Camus-ig és Pilinszky Jánosig. Ez a kultúra a vallási világgállapot múltán sem vált egészen – Max Weber találó kifejezését idézve – *varázslanná*, azaz nem vált egészen szekulárisá, spirituálisan üressé, nem vált egészen polgári kultúrává, még modern *nemzeti* kultúrává sem. A XIX. és XX. századi orosz irodalom és művészet patosza megőrzött valamit a késő középkor spirituális atmoszférájából, a modern orosz értelmiség pedig az „örök értékek” őrzőjeként, a mindenható állam és – a nemkülönben – mindenható pénz uralmi gépezeteivel szemben egyfajta világi papságként lépett fel.

Az oroszok – a vallásfilozófus Bergyajev szerint – a „történelem végének népe”. Lehet, hogy ez a kijelentés tényekkel nem-

igen támasztható alá, kulturálisan azonban – mint az orosz életmód és gondolkodásmód egészét meghatározó kulturális beállítódás a *végre* – feltétlenül igaz. Aki úgy tudja, hogy a végidő közelében él, bármit jelentsen is ez – végső megsemmisülést vagy apokalipszist, csodát vagy katasztrófát –, nem sokat ad arra, hogy berendezkedjen ezen a világon, hogy kidolgozza a köznapi élet kulturális közvetítéseit, amelyek a végletek, a minden és a semmi, a pokol szakadéka és a paradicsom édenkertje közötti úrt át-hidalják. A modern orosz kultúra vonzereje tehát abból fakadt és fakad, hogy hiányzik belőle, illetve kifejezetten megvetés tárgya a „közép” kultúrája, a mindennapi élet józanságra és mértékletességre épülő rendje, amely jótékonyan elfedi a „végső kérdéseket”, amely a lét átmenetiségéből hamis örökkévalóságot csinál, lakályossá teszi a semmit, civilizálttá a folyamatos haldoklást *azáltal*, hogy az abszolút jó és az abszolút rossz, az abszolút igaz és az abszolút hazug, a totális élet és a köznapi boldogulás között közvetít. A modern orosz kultúra alkotásaiban az emberi lét mindig a végső dolgok színe előtt jelenik meg. Vagy-vagy. Nincs középút. Az egyes ember nem ügyeskedhet ki a maga számára semmiféle különutat, aránylag tűrhető magánboldogságot. Lenn vagy fenn. Minden vagy semmi. Csoda vagy katasztrófa. Menny vagy pokol.

Az ember pedig: állat vagy angyal. A modern orosz irodalom bámulatos művészi erejű alkotásain az emberi létezésnek az a kettőssége tűnik át minduntalan, amelyet Blaise Pascal így öntött aforisztikus formába: „az ember sem nem angyal, sem nem állat, és balsorsa úgy akarta, hogy aki angyal akar lenni, állattá válik.”

A mindennapi életben a „közép” kultúrájának, a köznapi élet megformáltságának hiánya bosszantó és nyomasztó lehet, ámde a művészetben és a szellemi alkotásban csodás adomány, amely rendkívüli erőfeszítést követel az alkotó szellemtől, és rendkívüli alkotásokat eredményez. Az ugrás a végletek között a reális életben kivihetetlen, vagy nyaktöréssel végződik, a művészi alkotásban azonban formaként, merőben esztétikailag megvalósítható, és minden megvalósulása igazi csoda. Pascallal folytatva: „Nem azzal mutatjuk meg nagyságunkat, ha eljutunk az egyik véglethez, hanem azzal, hogy *egyszerre érzük el mind a kettőt, s töltjük ki a közöttük levő úrt is*. De lehet, hogy mindez csupán a lélek gyors rep-

kedése a két véglet között, miközben voltaképp mindig csak az egyik ponton van, mint a sebesen körbefogatott parázs.”

Azt hiszem, a léleknek ebben a végletek közötti gyors „repkedésében”, a végletek művésziileg egyetlen pontba koncentráálásában, a retentő – félelmetes és lenyűgöző – intenzitásban rejlik az orosz kultúra varázsa, és – ha nem tévedek – ez fogja meg az orosz irodalom nagy műveiben újra meg újra Gothár Péter művészi képzelőerejét is. Mindenesetre kevés olyan kortárs alkotónk van, akinek – művészi és szellemi értelemben – annyira vérévé vált volna az orosz kultúra, mint Gothár Péter. Emlékeztetőül elég talán felidézni néhány emlékezetes játékfilm és színházi rendezés címét: *Haggyállógva Vászka*, *Paszport*, Bulgakovtól a színpadra állított *Kutyaszív*, aztán Osztrovszkij *Az erdője*, Vaszilij Szigarevtől a *Fekete tej*, Gogoltól a *Revizor* és a *Háztűznéző*, Vvegyenszkijtől az *Ivanovék karácsonya*, Venedikt Jerofejevától a *Walpurgis-éj*, és most, a legfrissebb rendezés, a Kamrában, Leonyid Andrejev *Kutyakeringője*.

Félreértés ne essék: Gothár Péter szuverén alkotóművészként, nem pedig a kulturális értékek mégoly avatott és lelkesült közvetítőjeként fordul újra meg újra az orosz irodalom műveire, te-

hát csakis azért, mert éppen ezen a kulturális helyen, ezekben a művekben talál rá egyszer-egyszer arra, amire alkotóként éppen szüksége van ahhoz, hogy a jelenben gyökerező megérzései, gondolatai, álmái, szorongásai és reményei formába állhassanak. Az orosz szövegek varázslatos világának fordítói-rendezői fölnyitása – kongeniális módon – nem ésszel történik („umom – ugyebár – nye ponyaty”), bár nem is ész nélkül, hanem egyfajta művészi varázslat, egyfajta *esztétikai átlényegülés* révén, amit a képzelőerő és a virtuozitásig kifinomult formateremtő készség tesz lehetővé. Innen az a visszatérő érzésünk, hogy Gothár színpadán sohasem pusztán aktualizáló, magas színvonalú adaptációkat, hanem mindannyiszor új és eredeti szerzői műveket látunk. A legszébb jutalom azért az örök játékért, amely a kultúrák, nyelvek, műalkotások, szövegek között a *nagy időben* folyik.

Adja hát Isten, hogy Gothár művészi képzelőereje varázsával még sok orosz művet ébresszen új életre a magyar színpadon és a magyar filmekben!

(Elhangzott 2009. december 4-én, abból az alkalomból, hogy az idén Gothár Péter kapta a Hungaro-Russica díjat. Tudósítás a 7. oldaltól.)

Az év legjobb oroszfordozatai

Rendkívül változatos témájú, egyre magasabb színvonalú munkák érkeznek Az év legjobb oroszfordozata pályázatunkra. Az idén 14-en jelentkeztek: 7 dolgozat érkezett orosz irodalomtörténet, nyelvészet, módszertan témakörében (három XIX. századi irodalom, három XX. századi irodalom, egy nyelv-

történet tárgyú), 7 dolgozat pedig orosz történelem, kultúrtörténet, politológia, közgazdaság témakörében, melyek közül 3 kortárs kérdések elemzésére, 4 pedig történelmi elemzésre vállalkozik. A pályázók közül 7 lány, 7 fiú, az intézmények között pedig vezet a Pécsi Tudományegyetem, de érkezett dolgozat Szegedről, Nyíregyházáról, pályázott jogász, közgazdász, sőt műegyetemi hallgató is. A díjazottak:

Doktoranduszok

I. díj: Kristó Sándor (SZTE)
A gogoli kisember metamorfózisa Leonyid Andrejev prózájában
Felkészítő tanár: Szóke Katalin

Irodalomtörténet, nyelvészet

I. díj: Venekei Linda (ELTE BTK)
Мотивы любви и смерти в русском городском фольклоре

Felkészítő tanár: Dési Edit
II. díj: Varga Ferenc (SZTE)
«Дети – спасители вселенной» в прозе Андрея Платонова
Felkészítő tanár: Bagi Ibolya
III. díj: Gábor A. Sámuel (ELTE BTK)
Животный мир Льва Толстого
Felkészítő tanár: Dési Edit

Történelem, kultúrtörténet, politológia, közgazdaság

I. díj: Szirkó András (Corvinus Egyetem)
A visegrádi négyek az Európai Unió és Oroszország energetikai kapcsolataiban
II. díj: Gergics Gábor (ELTE ÁJTK)
Oroszország helye a nemzetközi rendszerben
Felkészítő tanár: Dr. Valki László
III. díj: Cser Eszter (PTE)
I. Ál-Dmitrij és kora egy ismeretlen holland szerző angol nyelvű beszámolójának tükrében
Felkészítő tanár: Sashalmi Endre

Györi Noémi és Koltai Katalin köszöntő koncertje

„Hagyomány és otthonosság”: a ruszisták díjátadó ünnepe

Az idén immár harmadik éve gyűltek össze a Ruszisztikai Központ munkatársai és vendégei, hogy jelen lehessenek az Alapítvány az Orosz Nyelvért és Kultúráért ruszisztikai díjainak átadásán. „Itt vannak azok az emberek, akik megtestesítik hivatásunkat, akiknek köszönhetően a majd háromszor hét szűk esztendő is kibírta, túlélte és legyűrte az orosz nyelv és tágabb értelemben az orosz kultúra magyarországi ügyének ápolása” – kezdte megnyitóbeszédét Szvák Gyula üdvözölve mindazokat, akik „mind elkötelezett hívei és előmozdítói szakmánknak, hivatásunknak. Egy közösség, amely nemcsak a virtuális térben létezik, de amely valóságosan is oly gyakran megajándékoz bennünket a közösségiség katartikus élményével.” 2009 történéseiről beszámolva kiemelte, hogy „a magyar és orosz állami szervek közös áldozatvállalása eredményeként létrejött a Ruszisztikai Kutatási és Módszertani Központ, azon belül a Ruszisztikai Könyvtár és Kabinet. Ezzel olyan jelentős infrastrukturális támogatást kaptunk, amely alkalmassá tesz bennünket egyfajta egyetemközi, sőt az egyetemi kereteken túli feladatvállalásra, koordinációs tevékenységre. (...) Igen, ebben az évben terjeszkedtünk. Fizikailag is. Elfoglaltuk például a folyosó falait, és kiállítóhelyet csináltunk belőle, az ablakok között, Fortocska néven. Pályázatokat írtunk ki, hogy minél több hallgatót vonjunk magunk köré, hogy a jövőndő szakmai utánpótlást biztosítsuk. Nemzetközi ruszisztikai tábort szerveztünk: még Szibériából is jöttek hozzánk a Balatonra. Megjelent az *Orosz Negyed* három száma, egy olyan tájékoztató magazin, amelynek érdeklődési köre és kompetenciája messze túlnyúlik az egyetemen. Igyekeztünk szakmánk jó hírét kelteni a világban. Nagy nemzetközi egyetemi konzorciumot szerveztünk, számos konferenciát, egyebek között az oroszágtudományról, és legvégül ezekben a hetekben megnyílt Moszkvában a Hungaro-Russica Kabinet.”

Az Alapítvány az Orosz Nyelvért és Kultúráért és a Ruszisztikai Központ ál-

tal 2007-ben alapított ruszisztikai díjakról a kuratórium döntött. Az Életműdíj, Az Év Oroszstanára és Az Év Ruszistája cím kitüntetettjeinek jutalma oroszországi tanulmányút, amelyet a moszkvai Magyar Kulturális Központ, a Russzkij Mir Alapítvány és az ELTE Ruszisztikai Központ támogatása tett lehetővé. Összeállításunkban részleteket közlünk az elhangzott laudációkból.

A „Zöldhelyi-paradigma”

Ruszista Életműdíjat kapott D. Zöldhelyi Zsuzsa az ELTE nyugalmazott professzora. az ELTE BTK kiváló oktatója, a ruszisztika területén végzett sok évtizedes, kimagasló színvonalú tudományos és egyetemi oktatói munkájáért. Hetényi Zsuzsa irodalomtörténész professzor, rendhagyó módon, két laudációt olvasott fel:

1. Zöldhelyi Zsuzsa, a tudós, oktató és közéleti ember

Zöldhelyi Zsuzsa nevének hallatán számtalan asszociáció fut át a szakemberek agyán: Jókai, Turgenyev, Goncsarov, műfordítás-történet, recepciótörténet, szöveggyűjtemények, szerkesztések, válogatások, jegyzetek. Orosz írók magyar szemmel. – Tulajdonképpen ez a felsorolás az életmű vázlata, amelyre úgy tekintünk, hogy – kiszámoltam és tapasztalom – egy könyvhöz az alapos filológusnak legalább tíz évre van szüksége, miközben cikkek, szövegpublikációk sorában érleli a témáját. Zöldhelyi Zsuzsa életkorát mindenki tudja, ha máshonnan nem, akkor a kerek születésnapjaira kiadott könyvek sorából. 1945 és 1948 között a Pázmány Péter Tudományegyetem angol–francia–orosz szakán tanult, itt szerzett diplomát 1951-ben. Először a Lenin Intézetben, majd 1956 után az ELTE Orosz Filológiai Tanszékén volt adjunktus, majd ugyanitt docens 1963-tól 1992-ig, ekkor vonult nyugalomba címzetes egyetemi tanárként. 1961-ben kandidátusi, 1990-ben doktori címet szerzett.

A XIX. századi irodalomtörténet, az összehasonlító irodalomtudomány, valamint a fentebb említett kutatási területei voltak oktatási tevékenységének fókuszában is. Nemzetközi konferenciák során sze-

„Évente legalább egyszer ünnepet ül a ruszisztika”: Szvák Gyula professzor megnyitóbeszéd

repelt, és tudományos testületek, folyóiratok szerkesztőségei tartottak számot szakértői munkájára (RGGU Tudományos Tanácsa, Nemzetközi Szlavisztikai Komitét, MTA Doktori Bizottsága, Modern Filológiai Társaság, Studia Slavica, Filológiai Közlöny). 1993-ban harmadmagával alapította meg *Az orosz irodalom és kultúra Kelet és Nyugat vonzásában* doktori programot, amelynek szervezője és oktatója volt, és napjainkig fíradhatatlan támogatója.

2. Zöldhelyi Zsuzsa, a zöldfülűek patrónusa

Zöldhelyi Zsuzsát a Katyusa éneklése közben ismertem meg, egy kedves társaság meg-nem-mondom milyen összejövetelén. Érettségi elnököm lett, majd, egy hónap sem telt bele, újra egy asztal két oldalán ültünk, a felvételin, ahová ugyan az izgalomtól féláljultan érkeztem, de hamarosan Zöldhelyi Zsuzsa óráján ülhettem. Aki nemcsak tanított, hanem nevelt. Nemcsak kérdezett, hanem várakozó tekintettel beszédre provokált. Aki biztató mosollyal hallgatta a legelrugaskodottabb okfejtéseket, és mélységesen szégyellte magát a vizsgázó helyett, amikor az nem tudott felelni. Anyaian elnéző volt, mégis akkor nőtt igazán nagyot a szememben, amikor az államvizsgán megbuktatott valakit azért, mert nem tudott elég jól oroszul.

Felső évfolyamosként nagy élményem volt a közös tankönyvszerkesztés, és később, már kollégájaként, a közös írás. Ifjabbaknak mesélem, hogy akkor gépirással történt a cirill és magyar szöveg vegyes, 5 példányos előállítás, és az átütőpapír csúszott. Akkor is, amikor két cirill sor kedvéért áttekergettük egy másik írógépbe, és akkor is, amikor a 700 oldalas kézirat 5-6 példányának szétrakása következett. Ez hatalmas asztalok rituális körbejárásával történt: sorban mindenki felvesz egy-egy lapot, és a padlóra halmokba rendezi. A káosz sorozatos előállítása közben a kétségbeesés elől az egyetlen menekülés a fokozódó erejű nevetés volt.

Zöldhelyi Zsuzsa rendíthetetlenül figyelte fiatal kollégái pályáját, és taszigálta őket előre az érvényesülés felé. Ajánlások sorát írta hosszú éveken keresztül. Ha hülyeséget mondtunk, csak ránk nézett, és megkérdezte elnyújtva: »igeeeen?« Ha nem tett nekik valami, csak hümmögött: »...hát nem tudom...«

Sokan vagyunk, akik neki köszönhetjük, hogy a nem mindig barátságos hivatalos keretek között érvényesülni, emelkedni, pályázatot nyerni, publikálni, munkatársakat találni és szakmailag fejlődni képesek lettünk... Mert körülöttünk – lehet – sokan voltak a tehetségesek és okosak, de kevesen az emberiek és gondoskodóak. Szerénysége, visszafogottsága, jókedve és toleranciája »Zöldhelyi-paradigma« megjelöléssel bevonulhat egyetemünk hagyományai közé.”

„Bölcs alázattal”

Az Év Orosztanára díjat Szilágyi Erzsébet debreceni középiskolai tanár kapta a hazai középiskolai oroszoktatásban végzett kimagasló színvonalú, elkötelezett és odaadó tanári munkásságáért. Részlet Lendvai Endre laudációjából.

„Egy laudáció nem lehet száraz tények felsorolása: feltételezi az ihletett motiváltságot. Mi adja nekem e pozitív indítékokat Szilágyi Erzsébet méltatásakor? Tény, hogy mindketten jelentős késéssel kezdtük meg felsőfokú tanulmányainkat, de a hátrány előnnyé lényegült: az idő megérlelte a szakmai küldetés biztos tudatát.

Középiskolai tanulmányait Szilágyi Erzsébet a debreceni Svetits katolikus leánygimnáziumban végezte. Másodikos gimnazistaként határozta el, hogy pedagógus lesz. Akkoriban egy katolikus iskolai érettségivel nehéz volt tanárképző intézménybe bejutni, de ő nem adta fel. A negyedik próbálkozás után fel is vették a Szegedi Tanárképző Főiskola magyar–orosz szakára. Pályája során végig az orosz tanította, egyetemi diplomáját is e tárgyból szerezte. Először Baranya megyébe került, a Szentlőrinci Kísérleti Általános Iskolába, ahol az alkotói szabadság nemcsak lehetőség, hanem alapkövetelmény is volt. S mindez az 1970-es években! 1979-től a Budapesti Fazekas Mihály Gimnázium vezetőtanára volt 2006-os nyugdíjba vonulásáig. Egy végleges elkötelezettség kiteljesítéseként 1991-től a Sacré Coeur nővérek közösségében él, ahol tanárként, nevelőként töretlenül folytatja küldetését.

Szilágyi Erzsébet alkotómunkájának zenitje a magyarországi orosznyelv-oktatás szakmai-módszertani fellen-

„A Ruszisztikai Központ mára az ELTE BTK egyik legfontosabb műhelye és nemzetközi kapcsolatépítő fóruma”. Dezső Tamás dékán köszöntője

dülésének időszakára esik, a hetvenes-nyolcvanas évekre, amikor a »kötelező orosz« megszabadul ideológiai béklyóitól, és a szakma legjobbjai modern, hatékony tankönyvcsaládokat adnak a tanulóknak, oktatók kezébe, orosz hallgatók több hónapos tanulmányutakra, részképzésre utaznak ki a Szovjetunióba, virágkorát éri a hazai tanártoábbképzés rendszere. Szilágyi Erzsébet tanári működése kulcsfejezet ebben a történetben. A bölcs alázattal végigvitt, beszédes életpálya különleges értéke, hogy egy mélyen hívő katolikus ember szentelte életét az orosz nyelv és irodalom tanításának. Mérheterlen szerénysége Verseghy Ferenc szállóigéjét juttatja eszembe: »Kérkedik éretlen kincsével az iskolagyermek, míg a teljes eszű bölcs megalázza magát.«

„Mind maximalisták vagyunk”

Az Év Ruszisztája díjat Goretity József irodalomtörténész-műfordító kapta a ruszisztika területén végzett sok évtizedes kutatásaiért és legújabb műfordításaiért. Részlet Kiss Ilona laudációjából:

„Goretity József, aki jelenleg a Debreceni Egyetem Orosz Nyelv- és Irodalom Tanszékének vezetője, már számos alkalommal méltán válhatott volna az Év Ruszisztájává, ha nem csak két évvel ezelőtt létesült volna e díj. Lehetett volna az Év Ruszisztája a kilencvenes évek legelején, amikor Szologub-publikációi és kutatásai nyomán új megközelítésű komparatív kurzusokat indított. A ruszisztika mellett éveken át tanított összehasonlító irodalomtudományt és hungarológiát, majd e területeken tanszékeket is vezetett, sőt, »másodállásban« jelenleg is a debreceni Magyar Irodalmi és Kultúratudományi Intézet habilitált egyetemi docense. E kettős pályakép mögött tudatos módszertani el-

Goretity József: a maximalista ruszista

társ orosz irodalomról, Tatjana Tolszajtától kezdve Dovlatovon át Jevgenyij Popovig, állandó ruszista szerzője a legrangosabb hazai folyóiratoknak. Illethetné az Év Ruszisztája cím remek Ullickaja-fordításaiért, orosz filozófiatörténeti fordításkötetért, de joggal nyerhette volna el ezt az elismerést 2005-ben közreadott esszé-kötetért, amelyben *Töredékesség és teljességigény* címen huszadik századi orosz prózai művek értelmezéseit gyűjtötte egybe. Az sem véletlen azonban, hogy épp az idén ítélte a kuratórium Goretity Józsefnek a díjat. Most értek össze ruszista tevékenységének különböző szálai olyan csomópontba, ahol cáfolhatatlan egyértelműséggel válik láthatóvá pályájának minden eleme. Mindezek foglalata a nagy Lihacsov-kötet, melyet fordítóként és válogatóként jegyez, de amelyben világosan körvonalazódik az orosz kultúráról és egyetemes összefüggéseiről alkotott felfogása éppúgy, mint a társadalomtudományi fordítás elveire és tanítására vonatkozó nézetei.

Szilágyi Erzsébet és D. Zöldhelyi Zsuzsa: Egy élet műve

határozás áll: az orosz irodalom és kultúra vizsgálatának mércéje az egyetemes kultúra, de mivel terepe és közege a magyar, az orosz kultúráról is csak a magyarral történő összevetésben lehet érvényes állításokat tenni.

Ez az elv Goretity József tanári-irodalomtörténeti pályáján és kritikai munkásságában egyaránt érvényesül. A rendszerváltás óta makacs kitarással ír és publikál a kor-

Mindeközben egymás után kerülnek ki az egyetemről tanítványai, doktoranduszai. Egyikük, Dosztojevskijt idézve, ezt a címet adta dolgozatának: »Mindannyian nihilisták vagyunk«. Ezt a sort parafrázálva mondhatjuk: »mi ruszisták, mindannyian maximalisták vagyunk«.

Az idei év ruszisztája, Goretity József a legmaximalistábbak közé tartozik. Ezért is méltán illeti őt a cím.”

Vendégeink voltak...

...Svidkoj és csapata

„Akkor találkozunk karácsony előtt a Ruszisztikai Központban” – ezzel búcsúzott Vass Lajos, az Operaház főigazgatója novemberi moszkvai tárgyalásai után Mihail Svidkojtól, az orosz elnök nemzetközi kulturális együttműködési főtanácsadójától. A Ruszisztikai Központban került sor ugyanis a létrehozandó Magyar–Orosz

Fórum dokumentumszerkesztő értekezletére 2009. december 21-én, ahol egyebek között arról is döntés született, hogy a fórum koordinációs irodáját az Alapítvány az Orosz Nyelvért és Kultúráért fogja működtetni, Szvák Gyula irányításával. Újabb bizonyítéka ez a megbízás annak, hogy a Ruszisztikai Központ és szervezetei felsőoktatási feladatkörüket messze meghaladó missziót teljesítenek: 2005 óta kulcsszerepet játszanak a magyar–orosz kapcsolatok egészének alakításában is. A fórum, melynek gondolatát Székely Árpád nagykövet vetette fel 2007 végén, azzal a céllal jön létre, hogy terepet és keretet nyújtson a két ország civil szervezetei, újságírói, véleményformáló és akadémiai értelmisége, üzleti körei és politikusi számára a közvetlen, nyílt és nyilvános diskurzushoz. Az évenként megrendezendő találkozók mellett a fő-

Az Alapító Értekezlet „megnyitása” – szó szerint: ezúttal Hörcsik Richárd sárospataki barackpálinkájával

Alekszandr Tolkač, Oroszország új magyarországi nagykövete Mihail Svidkoj társaságában

Az alapító „asztaltársaság”. Jobbról: Gilyán György nagykövet, Csepeli György egyetemi tanár, dr. Hörcsik Richárd képviselő, Szvák Gyula, Székely Árpád nagykövet, Kiss Ilona, Mihail Svidkoj, Vass Lajos, Pavel Guszev, Anatolij Ikszanov, a Nagyszínház főigazgatója, Mihail Osztrovszkij, az orosz Társadalmi Kamara főtítkárhelyettese

rum internetes vitákat, előadás-sorozatokat, kiadványokat tervez, amelyhez alapítványunk igyekszik megteremteni az infrastruktúrális hátteret. Az ambiciózus terv – remélik az alapítók – széles körű politikai és pénzügyi támogatásra fog találni mindkét országban. Az alapító értekezlet a Ruszisztikai Központban megszövegezett szándéknyilatkozatot a Magyar Operaházban rendezett sajtótájékoztatón hozta nyilvánosságra, itt került sor az aláírási ceremóniára, majd pedig az alapító értekezletre is. A zárófogadásnak a Biarritz étterem adott otthont, ahol a vendégek között volt a Ruszisztikai Központ számos állandó partnere, az orosz kultúra szenvedélyes hívei, köztük Morcsányi Géza dramaturg, Szócs Géza költő, Gothár Péter rendező – s itt láttuk először vendégül Tompos Kátyát, a kettős anyanyelvű, kiváló színésznőt.

...a jubiláló Új Eurázsia Alapítvány vezetői

Az idén immár másodszor jártak a Ruszisztikai Központban a moszkvai székhelyű Új Eurázsia Alapítvány képviselői, Andrej Kortunov alapítványi elnök vezetésével, november 24-én. 2009 februárjában oroszországi regionális felsőoktatási delegáció érkezett hozzánk szervezésükben, ezúttal pedig a globális válság hatásainak kivédésére indítandó közép- és hosszú távú projektekhez kerestek partnereket. Mint Andrej Kortunov elmondta: a budapesti Ruszisztikai Központot Oroszországban egyre szélesebb körben ismerik – nemcsak mint oroszágtudománnyal foglalkozó egyetemi, kutatói és kiadói központot, hanem mint nemzetközi kooperációkat kezdeményező és közvetítő intézményt. Külön kiemelte a Ruszisztikai Központ által indított, hét felsőoktatási intézményt magában foglaló konzorcium szerepét, amelynek négy oroszországi egyetem is tagja, az Új Eurázsia Alapítvány pedig mint a felsőoktatás állami és civil, valamint üzleti szereplői között közvetítő szervezet csatlakozott hozzá.

A küszöbön álló 2010-es évre Kortunov három területen javasolta a kooperáció erősítését. Egyrészt az egyetemi kutatásszervezés terén, ahol igen nagy szükség van a magyar modellekre: Oroszországban nemrégiben 14 egyetem kapta meg a „kutatóegyetem” rangját, ami új kompetenciákat ígér, ugyanakkor új követelményeket jelent. Másrészt, a magyar-orosz kooperáció révén lehetségesnek tartja az EU–Oroszország közös oktatási tér kiépítésének gyorsítását: az EU által kiírt első pályázatok ta-

pasztalatai alapján közösen célszerű fellépni a prioritások konkrétizálása, ill. a bírálati szempontok további átláthatósága érdekében. Harmadrészt, a 2007–2013 közötti időszakra vonatkozó EU 7. Keretprogramban érdemes közös projektek indítását megfontolni. Az orosz fél számára különösen lényeges az érdekérvényesítés technikáinak átvétele, közös civil lobbicsoport kialakítása. Egészében véve: a bolognai rendszert még csak most „tanuló” orosz felsőoktatás és kutatás számára Magyarország, s főként az egyre nagyobb nemzetközi koordináló tapasztalattal rendelkező Ruszisztikai Központ mint az „Európa felé nyíló kapu” válik egyre fontosabbá.

Szvák Gyula szerint az Új Eurázsia Alapítvány különösen azért értékes partner és kapcsolat a Ruszisztikai Központ számára, mert regionális hálózata révén még messzebbre tudunk eljutni Oroszországban, és még intenzívebb együttműködések indíthatunk el, amit már az idén megkötött jekatyerinburgi és hanti-manszijszki felsőoktatási kooperációs szerződések is igazolnak. Vonzerőt jelentenek a jövőbeli közös, EU–orosz pályázati projektek, mivel tág nemzetközi környezetet ígérnek MA-képzésünkhöz.

...Anatolij Torkunov akadémikus

Anatolij Torkunov, a Moszkvai Állami Nemzetközi Kapcsolatok Egyetemének (MGIMO) rektora együttműködési szerződést írt alá 2009. október 29-én az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel, amelynek tartalmi előkészítését és szervezeti koordinálását a Ruszisztikai Központ vállalta és végezte el. Ez immár az ötödik bilaterális felsőoktatási megállapodás, amely az ELTE rektora megbízásából intézetünk közreműködésével valósul meg: az Orosz Állami Bölcsészettudományi Egyetemmel, a pétervári, a jekatyerinburgi egyetemekkel, valamint a Hanti-Manszijszki Jugra Egyetemmel kidolgozott kooperációs dokumentumok után most a tekintélyes moszkvai „diplomataképzővel” született egyezmény. S hogy ez mennyire nem csak írott betű, azt jelzi a Ruszisztikai Központ vezetőivel folytatott tárgyalás eredménye: a MGIMO már a következő tanévtől fogad magyar ruszista PhD-hallgatót, a moszkvai egyetem néhány magyarul tanuló diákja pedig meghívást kapott a következő balatonfüredi ruszisztikai táborba.

Ugyancsak azonnal elindult a kooperáció az egyik legfontosabb területen, a vendégprofesszorok fogadása terén: alig másfél hónappal a megál-

Kortunov: „a magyar tapasztalat nélkülözhetetlen”

lapodás aláírása után, december 15-én a Ruszisztikai Központba érkezett Jaroszlav Szkvorcov, a MGIMO nemzetközi újságíró karának dékánja, aki gyakorló tudósítóként és szerkesztőként belülről ismeri mind a nemzetközi sajtó, mind az orosz média gyakorlatát. 2005 óta vezeti a kart, de továbbra is gyakran publikál: „A nem író dékán egyhamar bürokrata lesz” – véli. Nemrég jelent meg *A PR elmélete és gyakorlata* című tankönyve, társszerzőként jegyzi a Putyin elnöki beszédeit elemző nagy kutatást.

Torkunov akadémikus rendkívül nagy tekintélynek örvend szakmájában, a nemzetközi kapcsolatok és diplomáciatörténet terén: nemzetközi rangú Korea-szakértő, Délkelet-Ázsia-kutató, de számos tanulmánya jelent meg a közelmúlt orosz külpolitikájáról is. Véleményformáló értelmiségiként gyakran megszólal aktuális oroszországi vitákban. A ruszisztikai központbeli találkozón kifejtette új koncepcióját a mai orosz identitás, a válság utáni nemzetközi erőviszonyok és történelemkép, illetve a történelemoktatás összefüggéseiről. (Teljes terjedelmében I.: <http://torkunov.mgimo.ru/publications.php>. A II. világháború értékeléséről szóló cikkének részletét az *Orosz Negyed* 1–2. számában közöltük.)

Анатолий Торкунов: Школа российской идентичности

Мир меняется в ускоренном темпе. Появились первые признаки того, что ему удастся вырваться из тисков кризиса. Перед Россией стоит задача всесторонней модернизации, которая во многом определит ее место в посткризисном мире. Одно из условий модернизационного рывка: адекватная оценка современной ситуации, базирующаяся на фундаментальных знаниях о мире, России, о нашей истории и настоящем.

Парадокс заключается в том, что непрекращающиеся споры вокруг истории, а подчас исторических «околоправд» и откровенных фальсификаций показали, что, войдя в XXI век, мы имеем весьма условные знания об истории собственной страны, расплывчато представляем логику многовекового существования России в системе мировых координат. В этих условиях история становится областью геополитической перегруппировки субъектов международных отношений. В системной модернизации важнейшую роль играет, как теперь принято говорить, «перезагрузка»

ка» ценностно-смысловых приоритетов как внутри страны, так и в мировом контексте. При таком подходе история выступает как раскрытие мировых взаимосвязей и взаимодействий: это глобальная история, дающая новое перспективное видение для национальных историй.

Очень важная презумпция для изучения истории России и особенно ее современности заключается в том, что она – органичная составляющая истории мировой, равно истории Европы и истории Азии. Международная субъектность, к сожалению, нередко упускается при создании национальной истории, что обедняет, а подчас и искажает ее. К сожалению, до сих пор для отечественной истории, как в исследованиях, так особенно в преподавании, характерно тяготение к изоляционистским интерпретациям. История России нередко рассматривается вне мирового контекста, ограничиваясь локальными рамками национальной истории, а современная история страны резко отделяется от предшествующей.

Прорывом в преодолении такой «самоизоляции» российской истории стали недавние события, связанные с 70-летием начала Второй мировой войны. Они показали, что, только учитывая всю совокупность факторов, позиции всех участников мирового, и прежде всего европейского, процесса конца 30-х годов, можно с достаточной степенью определенности говорить об инициаторах и виновниках начала Второй мировой войны. Только найдя конечную «равнодействующую», можно адекватно осветить роль Советского Союза и европейских держав в разворачивании трагических событий и избежать в его адрес политически ангажированных обвинений. (...)

События последних двух десятилетий и задачи созидания новой России поставили наше общество перед необходимостью определения новой российской идентичности. Какие смыслы несет в себе понятие «Россия»? Что объединяет россиян как нацию? Что означает быть россиянином сегодня? От ответов на эти вопросы зависит настоящее и будущее России. Историческое образование и формирование российской идентичности неразрывно связаны. История должна стать опорой формирования современной российской идентичности, способной постоянно воспроизводить целостность и значение России как одной из определяющих сил мирового развития и международных отношений.

Torkunov: „várjuk a magyarokat”

2009. szeptember–december

Ruszista élet, avagy: „Oroszok asztalnál, ablaknál”

2009. szeptember 21.

Sztálin és a sztálini jelenség vitás kérdései: nemzetközi tudományos tanácskozás

Az idei ruszisztikai évadot az ELTE Ruszisztikai Központja, a moszkvai ROSSZPEN Könyvkiadó és az Országos Széchényi Könyvtár által közösen szervezett nemzetközi tanácskozás nyitotta *Sztálin és a sztálini jelenség vitás kérdései* címmel. Ez az esemény ahhoz a nagy vitához kapcsolódott, amely Oroszországban a közelmúltban erősödött fel a Sztálin-mítosz terjedése kapcsán, s azonnal érdeklődést váltott ki a magyar közvéleményben is. Ezért rendezett a tanácskozással párhuzamosan kiállítást az OSZK a ROSSZPEN kiadványaiból (részletesebben I. *Orosz Negyed*, I. évf. 3–4. sz.).

Szvák Gyula a vita aktuális historiográfiai háttérét vázolta fel: a posztmodern történetírás és a történelmi relativizmus kritikáját megfogalmazva a pozitívabb szellemű oroszországi tradíciók értékállóságát emelte ki. Szergej Mironyenko, az Orosz Föderáció Levéltárának igazgatója előadásában áttekintette az 1939–1941 közötti német–szovjet viszonyt, s elvetette azt a nézőpontot, miszerint a Molotov–Ribbentrop-paktum „zseniális sakkhúzás” vagy „elkerülhetetlen szükségszerűség” lett volna. Krausz Tamás a Molotov–Ribbentrop-paktum eltérő interpretációs lehetőségeire s a sztálinizmus mai értelmezéseinek politikai háttérére utalt. A posztsovjeti államokban a történelemértelmezés az újonnan formálódó identitás alapja, ez viszont könnyen a hamisítások forrása lehet. Ennek egyik formája a történelem relativizálása, amikor is a náciizmus és a kommunizmus közé egyenlőségelet tesznek, s nem vesznek tudomást a szándékok és a terrort mozgató mechanizmusok különbségéről. Bartha Eszter, az ELTE Ke-

let-Európa története tanszékének munkatársa a totalitarizmus elméletek historiográfiai gyökereit elemezte.

Andrej Szorokin, a ROSSZPEN Könyvkiadó igazgatója bemutatta az elmúlt időszak orosz történetírásában dominánssá váló forráskutatás termékeit, amelyek új Sztálin-értelmezést alapozhatnak meg. Ezekre nagy szükség van ma, amikor a Generalisszimusz elismertsége fokozódik az orosz társadalomban. Sztálin „népi” tekintélyét, „alulról jövő” népszerűségét erősíti egy „felülről jövő” tendencia, amelynek példája a Kreml által jóváhagyott, Sztálint „sikeres menedzsernek” nevező történelemkönyv.

Sz. Bíró Zoltán, az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa a sztálinizmus közép-európai interpretációi közül a lengyel és a baltikumi értelmezéseket és ezek ellentmondásait ismertette. Arsenyij Roginszkij, a Nemzetközi Memorial Társaság elnöke a sztálini terror oroszországi emlékezetéről tartott előadást: számításai szerint a Szovjetunióban 1921 és 1991 között mintegy 11 millió embert ért represszió. A 4,5 millió politikai elítélt közül 1 millió embert halálra, 3,5 millió főt kényszermunkára ítélték, 6,4 millió embert deportáltak. Az orosz történelemkönyvek a terrort ugyan nem hallgatják el, de a történelmi folyamatból kiemelve ábrázolják.

2009. október 5.

Történeti ruszisztika és uralisztika az Urálban és Budapesten: nemzetközi tudományos szeminárium

Jekatyerinburgi és budapesti kutatók ültek a Ruszisztikai Kabinet kerekasztala köré, hogy megvitassák a uralisztika legaktuálisabb kérdéseit. Az Uráli Állami Egyetem, az Uráli Tudományos Akadémia, az ELTE Ruszisztikai Központ és a Finnugor Tanszék célja az, hogy intézményes fórumot teremtsen a két ország kutatóinak.

Andrej Vlagyimirovics Golovnyov akadémiai levelező tag az uralisztika terminus használatából indult ki: az orosz tudományos-

ságban ez a terminus még nem gyökeresedett meg. Lehetséges olyan interpretáció, amely az Urálra földrajzi objektumként tekint, és kulturális-történeti sajátosságait tárja fel („uralszkoszty”), ám a legelterjedtebb nézet mégis az, amely a finnugor (uráli) népek nyelvi rokonságát veszi alapul. Ezt erősíti az 1991-ben elkezdődött folyamat, amely az uráli népek között is a legjelentősebb közösség-szervező erőnek bizonyult. Dmitrij Alekszejevics Regyin előadásában a Hanti-Manszjiszki Nemzetiségi Körzet történelem-könyvének szerkesztőjeként beszélt arról, hogy milyen szakmai és etikai problémák merültek föl egy ilyen oktatási segédanyag megírásakor, amikor a '90-es években a regionalizmus előtérbe került a historiográfiában is. Klima László, az ELTE Finnugor Tanszékének munkatársa előadásában a magyar uralisztika történetét vázolta, majd a középkori orosz források alapján vázolta az oroszországi finnugor népek történetét, rámutatva: az orosz források korai információi inkább etnikus jellegűek, míg a későbbiek inkább territoriális megközelítésűek. Bronyiszlava Boriszovna Ovszinnyikova a csúd problémáról beszélt, Gyóni Gábor az oroszországi finnugorok körében észlelhető demográfiai folyamatokat mutatta be, Jelena Perevalova a nyenyec és obi-ugor kultúrák megőrzésének lehetőségeit vázolta. Venjaminek Vasziljevics Alekszejev akadémikus az orosz birodalom és a Szovjetunió közti hasonlóságokat elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a szovjet modernizáció sikeresnek tekinthető annyiban, hogy megtörtént az átmenet az agrártársadalomból az ipari társadalom felé. Jelena Alekszejeva a diffuzionista paradigma lehetőségeit mutatta be, amely – szemben a rendszerelvű modellel – nagyobb lehetőséget teremt a kultúrák közti dialógus, például a nyugati minták követésének vizsgálatára.

A tanácskozás keretében a Ruszisztikai Központ Fortocska Galériájában fotókiállítás nyílt *Rokon szemmel, rokonszenvvel* címen, amely az oroszországi finnugor népeket mutatja be.

2009. október 10. – november 21.

Oroszország sorsfordulója: Továbbképzés orosztanároknak

Egy magyarországi orosztanárnak ma hihetetlen versenyhelyzetben kell dolgoznia: meg kell győznie intézménye vezetőit, hogy teremtsen lehetőséget orosztanulásra is; ha sikerült, meg kell nyernie diákjait, hogy a felkínált nyelvek közül épp az oroszra válasszák; s ha ez is sikerült, meg kell tartania érdeklődésüket, amihez nem csupán izgalmas ismereteket kell vonzó formában tálnia, hanem állandó érvkészlettel is fel kell szerelkeznie, hogy a média, a közvélekedés s a múlt előítéleteivel szemben is meg tudja védeni tárgyát. – A Ruszisztikai Központ jól ismeri ezt a helyze-

tet, ezért az immár hagyományos, ingyenes orosztanári továbbképzést e tanév őszén még összetettebb, ugyanakkor még célirányosabb programmal hirdette meg «Россия на рубеже веков» címmel. A hathetes, hatvanórás kurzus fele távoktatással zajlott, fele pedig „kontaktóra” keretében, ráadásul szombati napokon, amikor „egyszerűbb” szakmák művelői kirándulnak, süteményt sütnek a gyerekeiknek, vagy bevásárlókörútra indulnak. Orosztanáraink viszont nem lankadó érdeklődéssel Szvák Gyula, Krausz Tamás, Filippov Szergej, Sz. Bíró Zoltán, Szilágyi Ákos, Szőke Katalin és Oszipova Irina, valamint szentpétervári előadóink, Nyina Filippova és Okszana Jakimenko előadásait hallgatták s vitatták meg három modulban: Oroszország történetének kulcspontjairól és jelenkori problémáiról, a XX–XXI. század fordulójának kultúrájáról s a mai orosz nyelvi tendenciákról. Minden előadó olyan témáról, olyan megközelítésben beszélt, amelyek még nincsenek feldolgozva tankönyvekben, sőt olykor tudományos munkákban sem, amelyekről nincsenek kikristályosodott álláspontok, nézetek. Így került terítékre a mai pravoszlávia helyzete, a szekularizált vallási tradíció az irodalomban és politikában, az orosz rock és a mai orosz sajtó nyelv számtalan problémája. Különösen nagy érdeklődést váltott ki az „orosz nő” kultúrtörténeti tárgyalása, az orosz kultúra „női arcának” bemutatása – a mai gender szemléletű kulturológia érdekes és vitára inspiráló eredményei alapján.

2009. október 12. – december 7.

A 12 legnagyobb orosz: kerekasztal-sorozat

Ki lesz a legnagyobb orosz? Ki lesz Oroszország „neve”? Kit választanak az orosz tévénezők? – Ez a kérdés nemcsak az orosz közvéleményt és médiát foglalkoztatta 2008-ban közel fél éven át, ha-

nem tudományos problémává transzponálva a ruszisztikai szakmát is. Az *Orosz Negyednek* mindjárt az első számában elemzést közöltünk arról, miként jelenik meg Oroszország mítosza és történeti valósága a médiakampány prizmáján keresztül, majd pedig a Ruszisztikai Központ kiadója a *Russica Pannonicana* sorozatban önálló kötetet szentelt a 12 orosz történelmi és kulturális személyiség bemutatásának. A rekordidő alatt kiadott esszékötet rendhagyó, „intermediális” prezentációját az Operában tartottuk 2009 májusában – Báthory Éva, a kiváló operaénekes Tatjana Áriáját adta elő, részleteket vetítettünk Eisenstein *Rettegett Ivánjából* és Nyevszkij-filmjéből. Az élénk érdeklődés láttán az RK vezetői úgy döntöttek: 2009 őszétől önálló vitasorozatot is rendeznek az egyes témák részletes meg tárgyalására a Ruszisztikai Módszertani Kabinetben (ahol egyébként minden témához bőséges orosz nyelvű szakirodalom is hozzáférhető). A kéthetenként jelentkező „kerekasztal-dömpingen” – ahogyan az ELTE portálja nevezte sorozatunkat – az egyes témák „gazdái”, az esszék szerzői tartottak bevezető előadásokat, s vitatták meg a portrék kapcsán felmerülő kérdéseket. Az őszi sorozatban Puskinról és Dosztojevszkijről Kalafatics Zsófia és Dukkon Ágnes beszélgetett Schiller Erzsébettel, Sztolipin és Lenin portréiról, Filippov Szergej és Krausz Tamás által kerültek új megvilágításba, „a legnagyobb orosz hadvezérek-ről”, Alekszandr Nyevszkijről és Alekszandr Szuvorovról pedig V. Molnár László és Gyóni Gábor osztotta meg azokat az információkat is, amelyek az esszékből kimaradtak. – A „dömping” a téli-tavaszi szemeszterben tovább folytatódik: a *Reformer cárok* címmel 2010. február 22-én tartott beszélgetésben Szvák Gyula, V. Molnár László és Filippov Szergej vett részt; *Rettegett Iván* és Sztálin lesz a téma a március 22-i rendezvényen Szvák Gyula és Krausz Tamás közreműködésével, végezetül pedig az egyetlen természettudós „nagy orosz”, Mengyelejev életművéről március 19-én ad elő In-

zelt György. – A sorozat látogatása továbbra is nyitott: minden érdeklődőt vár a Ruszisztikai Módszertani Kabinet.

2009. november 5–7.

Gogol és a XX. század: nemzetközi ruszista konferencia

„Irreális realitás” – ezzel a címmel tartotta nyitóelőadását óriási érdeklődés mellett az orosz és nemzetközi Gogol-kutatás doyenje, Jurij Mann azon a nagyszabású nemzetközi konferencián, amelyet Gogol születésének 200. évfordulója alkalmából *Gogol és a XX. század* címmel Az orosz irodalom és kultúra Kelet és Nyugat vonzásában című ELTE doktori program vezetői szerveztek (Hetényi Zsuzsa, Dukkon Ágnes és Kalafatics Zsuzsanna). A felhívás nyomán 7 ország (Oroszország, Olaszország, Lengyelország, Németország, Csehország, Kazahsztán és Anglia) 16 felsőoktatási intézményéből, kutatóintézetéből érkeztek előadók, valamint az ELTE, a Szegedi Egyetem és a Debreceni Egyetem képviseltette magát. Összesen 27 előadás szerepelt a programban: az első két napon öt témakörben (Gogol-reneszánsz a XIX–XX. század fordulóján; A szimbolista Gogol-olvasatai; Gogol öröksége és a XX. századi irodalom és irodalomtudomány; Gogol és a színház; Recepció és fordítás: Gogol fogadtatása és hatása külföldön) hangzottak el az orosz nyelvű előadások, míg a harmadik napon – az oroszul nem tudók érdeklődésére is számítva – doktorandusz hallgatók tartottak magyar nyelvű előadásokat. A konferencia keretében Hetényi Zsuzsa bemutatta a doktoriskola és az orosz filológia tanszék, valamint a Ruszisztika Központ kiadványait, egyéni és többszerzős köteteket, monográfiákat, a műfordító műhely produktumait. Az egyik résztvevő így értékelte a prezentációt: „A szakkönyvek gazdag választéka is azt igazolja, hogy a budapesti egyetem a közép-európai ruszisztika egyik vezető intézménye.” A konferencia során sikerült termékeny és eleven párbeszédet kialakítani a különböző korszakokat különböző országokban és intézményekben kutatók között. A dialógus folytatódik: a konferencia előadásait a kezdeményező önálló kötetben adják közre.

2009. november 12.

Kell-e félünk Oroszországtól? – Nagykövetek kerekasztala

Állandó rendezvényeink és sorozataink révén egyre komplexebb intézményi struktúrát ölt a Ruszisztikai Módszertani Kabinet, s a látogatók között – a törzsközönség mellett – minden alkalommal újabb és újabb arcok tűnnek fel. Így történt ez november 12-én is, amikor volt moszkvai nagykövetek kerekasztal-vitájára invitáltuk hallgatóinkat: a kabinet kicsinek bizonyult, asztalszélén és ab-

lakpárkányon is ültek érdeklődők. A beszélgetés résztvevői közül Szűrös Mátyás 1978–1982, Györke Sándor 1990–1992, Nanovfszky György 1993–1998, Keskeny Ernő 1998–2002, Székely Árpád 2005–2008 között vezette a moszkvai magyar missziót. Meghívást kapott az 1976–1978 közötti nagykövet, Marjai József is, de betegsége miatt nem tudott eljönni, a 2002–2005 közötti nagykövet, Kontra Ferenc jelenleg Minszkben teljesít szolgálatot.

Kell-e félnünk Oroszországtól? – a kérdésre a nagykövetek szinte egyöntetűen nemmel válaszoltak. Volt, aki egyenesen túlzásnak tartotta a megfogalmazást (pl. Nanovfszky György), Szűrös Mátyás pedig úgy pontosított, hogy ugyan nem kell félni, de komolyan kell venni, sőt néha tartani is kell tőle. Györke Sándor szerint jogos e kérdésfeltevés, Székely Árpád álláspontja szerint pedig a félelmet nem Oroszország, hanem a tudatosan terjesztett hamis információk keltik. Keskeny Ernő az ellenségkép-igény társadalomlélektani jelenségével magyarázta az Oroszországtól való félelem kialakulását, amely azonban ma nem katonai vagy politikai, legfeljebb gazdasági jellegű. A nagykövetek megerősítették: Magyarországgal szemben Oroszország eddig még soha nem használta politikai nyomásgyakorlásra az „energiafegyvert”.

Hogyan értékeli a Gyurcsány- és a Bajnai-kormány Oroszország-politikáját? – így hangzott a második kérdés. Megint meglehetősen egyöntetűséggel említették negatívumként az egységes külpolitikai irányvonal hiányát, Oroszország negligálását. Nanovfszky György szerint ezen időszakban volt olyan magyar külügyminiszter, aki négyszer is volt New Yorkban, de egyszer sem jutott el Moszkvába. Keskeny Ernő az orosz politika belpolitikai motiváltságát emelte ki, míg Székely Árpád a következetlenséget, kiszámíthatatlanságot, az időnkénti kettős mérce alkalmazását.

Milyen változásokat vár a magyar–oroszl kapcsolatok alakulásában új kormány alakulása esetén? E kérdés kapcsán ismét kon-

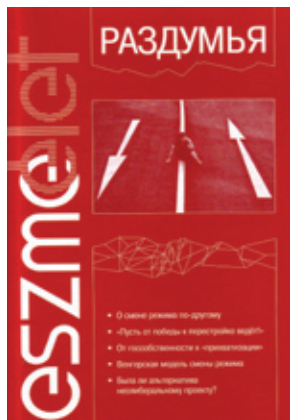
szenzus alakult ki a résztvevők között: a magyar–oroszl kapcsolatok fejlesztése nemzeti érdek, s ezt semmilyen kormány nem hagyhatja figyelmen kívül. Györke Sándor szerint e kapcsolatok kibontakozásához nincsenek jó feltételek, súlyos pszichológiai terhek akadályozzák. Nanovfszky György úgy látta: Magyarországon nincs oroszellenesség, csak érdekek vannak, s ezek az együttműködés irányába mutatnak. Keskeny Ernő szerint egy új kormány bizonyosan együttműködésre törekvő lesz, alapvetően a kettős determináció (az energetikai függőség és a keleti irányú piacbővítés igénye) miatt. Az orosz fél ugyancsak pragmatikus, az együttműködés nemcsak szükséges, de lehetséges is velük. Székely Árpád ennél borúlátóbb: utalt a mai ellenzék Oroszország-politikájának korábbi tapasztalataira. A legnagyobb probléma szerinte: sem az Európai Uniónak, sem az Egyesült Államoknak, következőképp Magyarországnak sincs világos Oroszország-politikája.

A sorozat folytatódik: a következő rendezvényen volt moszkvai tudósítók mondják el álláspontjukat Oroszország-politikánkról.

2009. december 7.

Szocialista tábor. Epilógus – Levéltári-történelmi kiállítás és kerekasztal Moszkvában a rendszerváltás 20. évfordulójára

„20 évvel ezelőtt a »bársonyos és nem annyira bársonyos forradalmak« mindössze egy év alatt – történelmi távlatokban mérve egy pillanat alatt – kardinálisan megváltoztatták Kelet-Közép-Európa politikai térképét. Néhány hónap alatt megszűnt létezni az ún. »szocialista tábor«, lehullott a vasfüggöny az osztrák–magyar határon, és leomlott a berlini fal. 1989 eseményeiben nagy szerepet játszottak a Szovjetunióban lezajló változások; a szovjet vezetésnek aktív és döntő szerepe volt a brezsnyevi időszak kelet-európai ortodox vezetőinek leváltásában” – mondta Andrej Artyizov, az Oroszországi Állami Levéltári Szolgálat (Roszarchiv) vezetője a moszkvai Magyar Kulturális Központ kiállítótermében rendezett kiállítás megnyitóján, amelyen az Oroszországi Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár (RGANI) iratai és az MTI Fotóarchívumából származó korabeli fényképek alapján mutatták be 1989 történetét (kurátor: Varga Éva Mária levéltári delegátus). A dokumentumok többségével először ismerkedhetett meg a közönség, hiszen nemrég még titkos és szigorúan titkos minősítés miatt zárolva voltak, visszaminősítésükre a jelenlegi kiállítás megrendezésének köszönhetően került sor. A kiállítás megnyitóján Gilván György, a Magyar Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete kiemelte: „1989 őszével nem volt többé vitás, hogy az államszocialista rendszerek szerte Kelet-Európában három alap-

vető okból buktak meg: a Szovjetunió feladni kényszerült a gazdasági és katonai versenyt, a szociális struktúrák a korábbi szinten finanszírozhatatlanná váltak, illetve a piaci reformok csak a gazdasági világrendbe való visszailleszkedéssel voltak folytathatók.”

A kiállításához *Az 1989-es esztendő megváltoztatta a világot. Mi lett Kelet-Európával?* címmel kerekasztal-beszélgetés kapcsolódott, amelyen neves orosz és magyar közgazdászok, politológusok és történészek vettek részt. Ennek keretében került sor az *Eszmélet* című társadalomkritikai folyóirat – az 1989. évi kelet-európai eseményeket tagláló – orosz nyelvű különszámának bemutatására *Rendszerváltás magyar szemmel* címen. A válogatás a kelet-európai rendszerváltás történelmi értelméről, nemzetközi háttéréről, belső alternatíváiról, okairól és következményeiről közöl írásokat, gyakran vitázva a liberális és a nacionalista nézetekkel. A kötet kulcstémái: a tulajdonváltás, a lengyel szolidaritás munkás-önigazgatási irányzatának elhalása, a piac diktatúrája, a jugoszláv „nemzetépítés” következményei, a Magyar Szocialista Párt elpolgárosodása, a KGST történelmi tapasztalatai, a közép-európai ér-

telmiség a rendszerváltásban, a világgazdasági válság lényege. „Számunkra Oroszország sokat jelent. Nemcsak abban az értelemben, hogy története a (állam)szocialista kísérleteknek mégiscsak a leggazdagabb tapasztalatait foglalja magában, hanem abban az értelemben is, hogy az új közösségi társadalmi formák felé tájékozódó mai oroszországi útkeresések rokoníthatók a mi magyarországi útkereséseinkkel, és részben e tapasztalatok beépíthetők a saját útkereséseinkbe is” – olvasható az orosz nyelvű különszám előszavában.

2009. december 7.

Magas állami kitüntetések orosz partnereinknek

Gilyán György nagykövet magas állami kitüntetéseket adott át két orosz tudósak. Andrej Artyizov levéltáros, történész, az Oroszországi Állami Levéltári Szolgálat (Roszarchív) megbízott vezetője a magyar–orosz levéltári együttműködés fejlesztése, az oroszországi levéltárakban folytatott hungarica-kutatás támogatása terén kifejtett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként, továbbá számos, a magyar történelmet oroszországi levéltári anyagok alapján feldolgozó kiadvány és kiállítás összeállításának támogatásáért érdemelte ki a Magyar Köztársasági Érdemkereszt Arany Fokozata kitüntetést. Jurij Guszev irodalomtörténész, műfordító, a magyar irodalom moszkvai műfordítói iskolájának meghatározó alakja a Magyar Köztársasági Érdemkereszt Arany Fokozatát kapta. Guszev kandidátusi és doktori disszertációját is magyar témákról írta. Több mint 120 kötetet fordított oroszra, köztük Kertész Imre műveit, a legjelentősebb magyar költők sok versét, nevéhez fűződik Balassi Bálint műveinek teljes orosz nyelvű kiadása. 2008-ban Jurij Guszev megkapta a Balassi Bálint-emlékkard európai irodalmi díjat. Legújabb munkája Madách Imre *Az ember tragédiája* című művének újrafordítása.

2009. december 15.

Oroszország – Közép-Kelet-Európából nézve: Nemzetközi tudományos tanácskozás a Russzkij Mir Alapítvány és a Nemzetközi Visegrádi Alap támogatásával

Milyen ma az Oroszország-kép? Ezzel a kérdéssel indult a „ruszisztikai szezon” februárban: a tanácskozás előadásait az *Orosz Negyed* különszámában adtuk közre. Ezt a problémát járta körül más megközelítésben a *12 legnagyobb orosz* című könyvünk, amelyet aztán kerekasztal-sorozatban vitattunk meg. Ide vezetett a júniusi akadémiai-módszertani szeminárium is: *Mi az oroszágtudomány?* címmel. Végezetül, ezzel a témával zárult az évad: milyennek lát-

szik Oroszország – Közép-Kelet-Európából nézve? Azaz: milyen hangsúllyal ejtjük Oroszország nevét itt, a Visegrád-országokban? A kérdés relevanciáját jelzi, hogy két nagy alapítvány is támogatásra érdemesnek ítélte kezdeményezésünket: a Russzkij Mir orosz állami alapítvány és a négy közép-európai ország által működtetett Nemzetközi Visegrádi Alap (IVF). A tanácskozásra a két szer-

vezet vezetői is ellátogattak: itt volt Vlagyimir Kocsin, a Russzkij Mir Alapítvány igazgatóhelyettese, Petr Vágner, az IVF ügyvezetője pedig előadást is tartott. A tanácskozás anyagát, s a témához kapcsolódó kutatásokat kétnyelvű kötetben jelentjük meg. – Feltételezésünk, amint az elhangzott előadásokból kiderült, egyértelműen igazolódott: Közép-Kelet-Európában – az ún. „visegrádi” országokban – „más hangsúllyal” ejtik Oroszország nevét, mint Nyugaton. De más a hangsúlyunk egymáshoz képest is: az (egyébként vitatott és terhelt) közös múlt egyszersmind történelmi empátiát jelent, de jelenthet történelmi gátat is. Ez a rendkívül összetett helyzet a kutatás szintjén is differenciált megközelítést igényel: erre tettünk kísérletet a tanácskozás és a kutatási projekt megszervezésével, amelyben a négy „visegrádi” ország legnagyobb egyetemeinek ruszista szakemberei és társadalom-, ill. médiakutatói vesznek részt. Célunk nem az, hogy a térségünkben kialakult Oroszország-imidzset javítsuk – ez nem a tudomány dolga. Az okok feltárása, az elemzés, a gondolkodás szerkezetének feltárása azonban ilyen eredménnyel is jár(hat). A sokrétű tudományos eredmények ígérését rejti a tanácskozáson részt vevők névsora, amelyben a legnagyobb lengyel, cseh és szlovák egyetemek professzorai mellett a Moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Egyeteme újságíró karának dékánja, a Lomonoszov Egyetem újságíró karának intézetvezetője, az Orosz Társadalomtudományi Intézet igazgatója is szerepelt. A vitában részt vettek vezető orosz lapok vezető munkatársai, köztük a *Vedomosztyi* és a *Gazeta.ru* főszerkesztő-helyettese, a *Kommerszant-Vlaszty* és a *Rosszijszkaja gazeta* újságírói. A magyar ruszisták közül előadott Szvák Gyula, Krausz Tamás, Szilágyi Ákos, Sz. Bíró Zoltán és mások.

2010. február 9.

Nyílt nap a ruszisztikai mesterképzésről

Végre zöld utat kapott a ruszisztikai mesterszakos képzés: az akkreditáció nyomán a szak hivatalosan is felkerült a www.felvi.hu lapra. Az érdeklődők minden információt megtalálhattak a www.russtudies.hu lapon, a Ruszisztikai Központ vezetői azonban úgy gondolták, hogy mindennél többet ér a személyes találkozás, a személyre szabott tájékoztató. Ezért is hirdettük meg a Nyílt Napot a 2010 szeptemberétől induló Ruszisztikai MA szakról, s a várakozások beigazolódtak: a Ruszisztikai Módszertani Kabinet pót-székeit is egytől egyig elfoglalták az érdeklődők, amikor Szvák Gyula professzor mintegy 40 perces informatív, fényképekkel illusztrált tájékoztatót tartott az új szak felépítéséről, tanmenetéről, oktatóiról, bemeneti és kimeneti követelményeiről, az oroszországi részképzés lehetőségeiről, az elvégzés utáni hazai és nemzetközi munkavállalási perspektívákról, illetve a konkrét felvételi eljárásról. A jelenlévők megtudhatták, hogy a ruszisztikai mesterszak gyakorlatorientált képzést ad, jól hasznosítható diplomával a nemzetközi munkaerőpiacon, ráadásul most elsőként juthatnak Magyarországon – sőt, az egész térségben is – ruszisztikai oklevélhez, azaz kész Oroszország-szakértőként hagyják el az egyetemet. Nagyban segítheti őket a Ruszisztikai Központ által kínált „EXTRÁK” sokasága is: pályázatok, ösztöndíjak, előadások, kulturális estek, kiadványok, könyvsorozatok s természetesen lapunk, az *Orosz Negyed* is. A ruszisztikát már kezdettől fogva „élesben” is művelhetik: bárki előtt nyitott az „oroszvilag.hu”, a Ruszisztikai Központ vadonatúj elemző-tájékoztató portálja. A legnagyobb vonzerő kétségtelen a Balatonfüredi Ruszisztikai Tábor: az első táborról készült rövidfilm mindennél nyomósabb érveket adott: miért jó a Ruszisztika MA.

Lehetséges-e az oroszástudomány? Viták, vélemények

Folyik tovább, sőt egyre tágabb köröket érintve gyűrűzik egyre messzebb a vita, amelynek budapesti stációjáról az *Orosz Nyegyed* legutóbbi számában számoltunk be (I. évf. 3–4. sz.): a Ruszisztikai Központ 2009. június 10-i nemzetközi tudományos módszertani konferenciáján alapvető definíciós kérdéseket vitattak meg a tárgykör hazai és oroszországi szakértői. A *Что такое россиеведение? / Mit is értünk „oroszágismeret” alatt?* című szakmai tanácskozás meglepően nagy visszhangot váltott ki (ha az interneten valaki rákeres a *россиеведение* terminusra, azonnal tucatnyi hivatkozást talál az eseményre), de a közvetlen, intézményes folytatás sem várattott magára. 2010. január 26-án állandó partnerrünk, az Orosz Állami Bölcsészegyetem (RGGU) éves konferenciasorozata keretében tartott kerekasztal-beszélgetést *A modern történeti oroszástudomány és az MA-programok módszertani háttere és tananyagellátása (Современное историческое россиеведение и учебно-методическое обеспечение магистерских образовательных программ)* címen. Az RGGU Történeti-Levéltári Intézetének igazgatója, A. B. Bezborodov kiemelte, mekkora jelentősége, sőt felelőssége van a mély, konceptuális vitáknak az ilyen jellegű innovatív egyetemi képzési és tudományos programok gründolásakor, hiszen – hiába rendelkezik a történettudomány, az Oroszországot tárgyaló historiográfia nagy hagyományokkal – az oroszástudománynak kiterjedt fogalmi apparátusa és metodológiája még nincs. Most készülnek az első tankönyvek, ezek között is újdonság L. E. Gorinzontov történész egyetemi jegyzete. A szerző az oroszágismeret tárgyát olyan komplex tudományos irányzatként határozta meg, amely több humán diszciplína találkozási pontján Oroszország megismerésének rendkívül hatékony intellektuális eszköze lehet, s szintetizálja mindazokat a hazai és külföldi tudományos eredményeket, amelyek már kellő konszenzussal bírnak ahhoz, hogy bevonhatók legyenek az oktatásba. (A részletes vitát l.: <http://www.vestarchive.ru/content/view/1058/29/>)

A Ruszisztikai Központ másik fő partnere, az Orosz Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Információs Intézete (INION – bemutatását orosz nyelven I. keretes anyagunkban) külön központot hozott létre az orosz-

sástudomány koordinálására, sőt külön folyóiratot indított az e téren születő publikációk nyilvánossá tétele céljából *Труды по россиеведению* (Oroszástudományi Tanulmányok) címen. Az INION Oroszástudományi Központ vezetője s az új periodika főszerkesztője Irina Glebova, központunk gyakori és fontos vendége, akinek könyve *Hogyan boldogult Oroszország a demokráciával?* címen magyarul is megjelent a *(Poszt-)Szovjet Füzetek* XVI. köteteként.

Az új folyóirat bevezető cikkében Glebova azt írja, hogy az Oroszástudományi Központot az az igény hívta életre, hogy „Oroszországot mint sajátos társadalmi-történeti képződményt” vizsgáljuk: a központ mint nyilvános vitatér nyújt lehetőséget az adekvát megközelítések, elgondolások, koncepciók kimunkálására. Egyáltalán: az oroszástudomány maga is egyfajta kutatói tér, nem pedig ideológia – hangsúlyozza a szerző, utalva azokra a kimondott és kimondatlan vádakra, miszerint az oroszástudomány a hajdani kötelező penzumok (tudszoc, dialmat, törtmat, isztorija KPSZSZ) pótlására lett kitalálva. (Mint emlékeztet, ez a vád érte az 1990-es években minduntalan a jobb sorsra érdemes kulturológiát, amely azóta, új funkcióját megvédve, a jó egyetemeken, jó tanárok kezében normális művelődéstörténeti kurzussá vált.) Glebova jó érveket hoz amellet, hogy az oroszástudomány nem is ideológiagyártó eszköz, s bár az alapjául szolgáló módszert kissé általánosan „a tényszerűség normativitása”-ként jellemzi: „ez azt feltételezi, hogy Oroszországot a létező, nem a létrehozandó álláspontjáról vizsgáljuk”. Ehhez megint hozzátessz egy megszorítást: óva int attól, hogy a létező/létrehozandó (сущее /должное) szembeállítását morális relativizmusként értelmezzük, hiszen itt csupán egy érvényes módszer megválasztásáról van szó.

Az eddigi viták következő csomópontja az, hogyan értelmezendő az oroszástudomány komplexitása. Glebova szerint szó sincs a tradicionális tudományfelosztás negligálásáról, Oroszország kutatása során mégis túl kell lépni az ágazati megközelítés korlátozott, szűkös mivoltán, azaz a történeti, gazdaság-, politikacentrikus és más hasonló egyoldalúságon. A feladat ugyanakkor nem a tudományterületek eredményeinek mechanikus összegzése az interdiszciplinaritás homályos legendájába burkolva, hanem a társadalomtudomány egy önálló terepében belül, Oroszországot mint egészet kell kezelni, a legkülönbözőbb folyamatok terepeként, s ezt alapul véve kell összevetni a különböző témákat (természet és földrajz, gazdaság és politika, jog

és tág értelemben vett kultúra). „Oroszország csak ebben a keretben válhat rendszerszerű vizsgálati objektummá”, „az oroszországtudomány csak így válhat egységes kutatói térré” – hangzanak fő tézisei. Elképzelése szerint tehát az oroszországtudomány sokkal inkább afféle metatudomány lenne, semmint hagyományos történelmi diszciplína. Elismeri ugyanakkor, hogy komponenseit a társadalomtudomány egyes ágai alkotják, kitüntetett helyet biztosít a történettudománynak: „Az Oroszország-szisztema csak történelmi dinamikájában érthető meg, de nem redukálható erre.”

A szerző, jótékony kételkedéstől indíthatva, kijelenti: nincs meggyőződve arról, hogy lehetséges-e egyáltalán az oroszországtudomány, létrehozható-e egy komplex tudomány Oroszországról? Van Kelet-kutatás, amely a nem-nyugati társadalmak specifikumát igyekszik feltárni. Önálló Kelet-tudomány azonban nincs, hiszen nincs egységes Kelet mint egységes tudományos objektum. A Kelet nem Nyugat: ez az egyetlen egységes specifikum. Nem vonható analógia az oroszországtudomány és az olyan tudományágak, mint az amerikanisztika, germanisztika stb. között sem, hiszen az utóbbiakat többnyire filológiai kutatásokként határozzák meg. Az oroszországtudomány azonban azt feltételezi, hogy művelője épp az adott, konkrét országokat vizsgálja, minden mással szembeállítva – ami még tovább növeli a kételyt aziránt, lehetséges-e oroszországtudomány mint szintetikus diszciplína.

További veszélyeket rejt magában az, hogy az oroszországtudomány címkéjével olyan Oroszország-olvasatokat is próbálnak el-

adni, amelyek valójában ultranacionalista „feketeszás” vagy áltudományos keverékek, a felelőtlen, kártékony mítoszok számát szaporítva. Ez ugyanakkor még inkább sürgeti egy korszerű Oroszország-megközelítés kidolgozását. Hogy ez mindeddig hiányzott, a szerző szerint nem vagy nemcsak a kutatók hibája, hanem egyrészt abból következik, hogy Oroszország megközelítéséhez nem adekvát elemzési eszköztárat használtak, másrészt pedig abból, hogy nem vették figyelembe a vizsgálati tárgy – Oroszország – sajátosságát. Elfogadták azt a tudománytörténelmi, tekintélyalapú tézist, hogy Oroszország nem önálló civilizáció, s innentől kezdve vagy a Nyugat, vagy a Kelet keretein belül vizsgálták. Glebova meggyőződése azonban más: „az az állami-társadalmi képződmény, amely a Kijevi Ruszból eredeztetve, a Moszkvai Birodalom, az Orosz Impérium, a Szovjetunió és az Oroszországi Föderáció sorát magában foglalja, történetileg kulturális közösséget alkot, és sajátosságát jellemzi”. Ráadásul, teszi hozzá, ez az egységesség (целостность) természeti-geográfiai környezetben is lokalizálható. Ez a sajátosság azonban nem kivételesség, nem egzotikum, hanem „egy adott kultúra történelmi létének alapja”.

Irina Glebova tanulmánya, amely tehát orosz nyelven, teljes terjedelmében a *Труды по руссиейведению* című új folyóirat első számában olvasható, rendkívül komoly kísérlet arra, hogy az új komplex diszciplína tárgyát kijelölje, ugyanakkor azonnal meg is védje a lehetséges vádaktól és ellenérvektől. Hogy ezekből van és lesz bőséggel, az máris látható.

Об уникальных ресурсах ИНИОН

Институт научной информации по общественным наукам (ИНИОН) РАН, созданный в 1969 году широко известен своими реферативными, библиографическими и аналитическими изданиями, автоматизированной информационной системой по общественным наукам и Фундаментальной библиотекой, насчитывающей более 13,5 млн. книг и периодических изданий. ИНИОН включает ряд структурных подразделений: центры гуманитарных и социальных научно-информационных исследований, исследований глобальных и реги-

ональных проблем, а также проблем европейской безопасности. Сравнительно новый его Центр по информационному обеспечению банковской и предпринимательской деятельности, а совсем уж новый Центр по руссиейведению.

Директор Института Пивоваров Юрий Сергеевич, академик РАН, профессор (его научную биографию см. в 1-ом номере «Русского квартала»), который связывает традиционные задачи ИНИОН со смелыми нововведениями: собрание и издание печатных материалов справочного характера с развитием автоматизированных баз данных. Предоставляется классическое библиотечное обслужи-

вание российских и зарубежных пользователей, но помимо этого, устраиваются горячие дебаты по самым актуальным вопросам с участием российско-го и международного академического сообщества. С 1992 г. ИНИОН принимает участие в разработке и осуществлении международного проекта «Европейская информационная сеть по международным отношениям и региональным исследованиям», в рамках двустороннего и многостороннего сотрудничества, на взаимной основе принимает ученых из различных стран. В его интернет-магазине можно заказать уникальные базы данных и тезаурусы на CD-ROM. (Дальнейшая информация: <http://www.inion.ru>.)

Мифы революции

А Труды по россиеведению *folyoírat egyik fő célja az Oroszország-mítoszok eloszlátása. Az első szám témája: az orosz forradalom mítosza és valósága, Jurij Pivovarov és Vlagyimir Buldakov vitáikról közlünk részleteket.*

Юрий Пивоваров: **«Истоки и смысл» Русской Революции**

Это название заимствовано у Н.А. Бердяева (знаменитые «Истоки и смысл русского коммунизма»). Но Русская Революция – явление гораздо более глубокое, широкое, сложное, чем русский коммунизм. Последний, при всем его, как говорили раньше, всемирно-историческом значении, «лишь» одна из нескольких составляющих Русской Революции. Русская Революция – это не 1917 г. с его двумя революциями: Февральской и Октябрьской. Это и не 1905–1907 гг. плюс 1917 г. То есть это даже не совокупность трех революций. Хотя все они – важнейшие ее события. Русская Революция – это историческая эпоха между 1860 и 1930 гг. Это – семьдесят лет, жизнь человека, жизнь поколения. Она началась реформами Александра II и закончилась победой Сталина и сталинцев во внутрипартийной борьбе, сворачиванием НЭПа и коллективизацией. Русская Революция – это период русской истории между отменой Крепостного Порядка (права) и установлением Второго Крепостного Порядка (права) большевиков (ВКП(б)).

Исполнилось больше чем девяносто лет со дня разгона Учредительного собрания. Именно *разгона*. Ведь ему не удалось состояться. С моей точки зрения, это и есть конец той России, которая была хоть как-то приемлемой. И начало России неприемлемой. То, что русские *позволили* удушить свой Земский Учредительный Собор, пожалуй, похлеще, чем февральско-мартовское свержение монархии. Конечно, и то, что произошло в начале Семнадцатого, *ошеломляет*. Если проанализировать поведение верхушки бюрократии, генералитета, царского окружения (и императора, увы, тоже), общественников и т.д. в

эти месяцы, хочется кричать от негодования, непонимания, отчаяния... Но есть смягчающее обстоятельство. Ни у кого не было исторического опыта жизни *после* монархии, в иных условиях. Эдакая наивность и невинность. Малопростительные, безусловно. Однако все-таки понятные. Но то, что последовало за 2 марта 1917 г., что в конечном счете вылилось в развал страны и самозванничество уголовников-большевиков, должно было отрезвить, открыть глаза, сердца, уши (что еще?) *нормальных* людей. Их-то всегда большинство. И за годик научиться можно, догадаться, что к чему. А первых два месяца диктатуры этой банды? Они что, прошли даром?

Разумеется, задним умом крепки все. Легко через почти столет снисходительно указывать на адекватный «распорядок действий». Но в том-то все и дело, что не «легко», что потом наступил социальный ад и наш адрес, к несчастью, «Советский Союз» (пусть внешне его уже нет, но, подобно своему демиургу Ленину, он и после смерти «живее всех живых»; «мы все еще там» – прокричу я соотечественникам). – И они, *нормальные* русские люди (офицеры, активисты-общественники, священники, монахи, бюрократы, капиталисты, рабочие, ремесленники), *должны* были защищать свой Земский Собор. Он не был для них «своим»? – Однако на выборы пришла вся Россия. Это ли не «свой»?! Победили эсеры, которые до революции пускали кровь, а в Семнадцатом неожиданно показали себя политиками весьма жалкими (и в Советах, и в правительстве) и столь же неожиданно срачковитыми (люблю это украинское слово)? – Да. Но в тех условиях сохранение Учредительного собрания было последним, единственным шансом для всех нормальных (не-уголовников). (...)

И вот сегодня Россия *должна* это осознать, хотя бы для начала вспомнить... Молчание. Полная утрата исторической памяти и чувства самосохранения. – Да, состав Учредительного собрания не вызывает особо положительных эмоций, да, само его «происхождение» из нарушавшего Основные законы отречения Николая II и *полностью незаконного* Михаила Александровича весьма печально, досадно, да, еще неизвестно куда бы это Собрание привело страну. Но это, в который раз скажу, был единственный *наличный* шанс России, чтобы не свалиться в бездну. Свалились. И всё забыли.

(Полный текст см.: Ю. Пивоваров: *О русских революциях: послесловие*. – Труды по россиеведению, 2009, 1, с. 21–67.)

Владимир Булдаков: Революция как миф

Я бы не спешил выставлять оценки революции – во Франции этим занимались 200 лет, и только потом началась деконструкция революционного мифа. Клио не терпит «умников». Если кто-то утверждает, что грандиозная революция произошла в России от того, что Ленину подкинули несколько миллионов, то можно смело сказать, что самому этому человеку грош цена. Если человек доказывает, что Зимний дворец был взят каким-то немецким спецназом (на телевидении было и такое!), а не солдатами и красногвардейцами, то значит, что его мозги безнадежно перекошены идиотскими боевиками.

Как вообще изучать революцию? Прежде всего, следует избавиться от привычки к буквальному прочтению того, что происходило в прошлом. Любые «конкретные» факты в действительности являются продуктом субъективной *интерпретации* увиденного, услышанного, прочитанного. Чтобы понять революцию, надо признать, что наши мозги основательно ушиблены созданными ею самой мифами, не говоря уже о догмах, возникших на этой основе. Возьмём вопрос о революционной стихии и преступности революционного времени. В 1917 году преступники усиленно маскировались под революционеров, особенно охотно под солдат – этих наиболее заметных участников «революционных» беспорядков. Подчас невозможно провести грань между уголовщиной и всевозможными квазиреволюционными эксцессами. Известно и о таком неперенном спутнике русской революции, как дикое пьянство, повальное самогоноварение в деревне – результат малоуместного и более чем несвоевременного «сухого закона». Говорят, что историки бывают разные – «конкретные» (не выходящие за пределы факта) и «концептуалисты». Но истории не бывает без «факта». На этой основе в истории складывается некий повествовательный ряд, в котором можно разглядеть *метанарратив*. Последний, в свою очередь, надо уметь «прочитать». Это означает – уметь очистить его от всяких и всяческих наслоений, мифологичных и идеологичных в своей основе. История (научная) начинается не с пересказа совокупностей мифов, а с деконструкции исторической мифологии. Человеку, пытающемуся разобраться в революции, следует думать, прежде всего, об этом, а не о формациях, производственных отношениях или даже собственности. Важно знать *против чего*, а не во имя чего человек бунтует. А бунтует он против ставшего *слишком* вопиющим вранья власти.

На мой взгляд, метанаррация русской истории (соответственно и русского бунта) может быть сведена к специфике отно-

шений народа, точнее, «маленького» человека и власти. Чем определяется эта специфика? Преимущественно тем, что она более или менее успешно *имитировала* контроль над таким большим пространством, которое обычный человек не способен охватить даже воображением. Это, в свою очередь, давало власти путем оперативного реагирования на любую – начиная с пространственно-географической (геополитической) – угрозы. В настоящее время это наиболее успешно осуществляется с помощью «визуальных отрядов быстрого реагирования» – с помощью СМИ. Пока она контролирует *большое* пространство – она непомерно сильна. Как только она перестает контролировать, ситуация меняется. Меняется соотношение информационного пространства и социальной энергетики. Говоря словами Ленина, «низы не хотят, верхи не могут» – великолепно сформулированный психологический (а не формационно-классовый) закон революции. Так складывается ситуация системного кризиса империи.

Примерно так и сложилось в русской революции. То есть один тип «ученого» маргинала в лице интеллигента-социалиста вбросил набор известных идей в голову маргинала совсем иного – погромного – типа, а в результате получилось «грабь награбленное». Если исходить из результатов выборов в Учредительное собрание, то формально «Россия проголосовала за социализм». Однако большинство голосовало не *за*, а *против*: войны и тех, кто ее вел; господ, завладевших «Божьей» землей. «За» ограничивалось желанием сохранить награбленное при сохранении старых отношений власти-подчинения. Обычно этим заканчиваются все революции – сначала кричат «Долой тиранов!», а потом «Да здравствует кандалы!». Все это давно описано. Но правильно ли понято у нас?

Русская революция, вопреки своему внутреннему наполнению, стала своего рода мессианским откликом на мировую войну. В конечном счете, «социализм в одной, отдельно взятой стране» оказался традиционалистской (крепостнической в своей основе) реакцией на эпоху разнузданного индустриализма. Смириться с подобным «парадоксом» Клио, признать, что она способна переиграть любую идею, оказывается очень непросто. Отсюда и сегодняшнее непонимание этого «странного» результата «Великого Октября».

(Булдаков В.П. – доктор исторических наук, сотрудник Института истории РАН. Полный текст: http://www.gorby.ru/rubrs.asp?art_id=26036&rubr_id=662&page=1. См. ещё: Революция как миф и проблема российской истории. – Труды по русистике, 2009, 1, с. 68–113)

Csehov-jubileum: számok és maszkok

A tavalyi Gogol-év után Oroszország és a világ Csehovot ünnepli: az író születésének 150. évfordulója alkalmából 2010. január–június között színházi fesztivál (több mint 300 millió rubeles költségvetéssel), konferenciasorozat és számos egyéb rendezvény helyszíne Moszkva és Dél-Oroszország. Az orosz sajtó egy része szerint azonban a számok mögül hiányzik az igazi Csehov, egyes programokat pedig egészen abszurd módon kapcsolnak az íróhoz: az író születésnapjára időzítették például a „Rosztov szépe – 2010” szépségverseny selejtezőit, a „Dél-Oroszország szupermodellje – 2010” verseny döntője pedig – ahol bikiniben vonulnak fel a Csehov-hősnők utódai – a „Sirály-parádé” címet viseli. A tűzijátékokkal, utcabállal tarkított eseménykort különösen hamisnak tartják a cikkírók annak árnyékában, hogy legutóbbi felmérések szerint a megkérdezett orosz olvasók között volt olyan, aki Csehovot a *Tőke* szerzőjének tartja, s 10 százalék egy művét sem tudta felsorolni. S bár olyan nagy harc, mint a tavalyi Gogol-jubileum idején, nem folyt az ukrán és orosz állami politika között az író nemzeti hovatartozásának birtoklásáért, az ukrán elnökválasztás hevében az egyik jelölt mégiscsak „a legnagyobb ukrán költőnek(!)” nevezte a *Sirály* szerzőjét. Az új megfilmesítések hulláma ezúttal nem vezetett átütő közönségsikerre: a Moszfilm stúdió vezérigazgatója, Karen Sahnazarov által 2009-ben készített *6-os számú kórterem*-adaptációt ugyan az oroszországi bizottság Oscar-díjra jelölte („A legjobb külföldi film” kategóriában), a film azonban nem került föl a listára. Az orosz Nemzeti Filmakadémia Sahnazarovnak ítélte az idei Aranysas-díjat „A legjobb rendezésért” kategóriában (épp 2010. január 29-én, a Csehov-jubileum napján adták át), maga a film azonban ekkorra már eltűnt a moszkvai mozik műsoráról.

Magyarországon egyedül a Duna Televízió rendezett jubileumi programot a *Pro Cultura Hungaro-Russica* díjjal kitüntetett film-szerkesztőség közreműködésével: a január végi *Csehov-napok* során bemutatták egyebek között a Ruszisztikai Központ támogatásával forgatott dokumentumfilmet *Csehov nyomában* címmel. Alábbi összeállításunkban Hetényi Zsuzsa írását publikáljuk, amelynek eredeti változata a Duna TV Csehov-plakátkiállításának megnyitóján hangzott el, orosz nyelvű részleteket közlünk az egyik legnépszerűbb orosz internetes portál, a *www.polit.ru* Csehov-vitaindítójából, végül pedig ismertetjük Ascher Tamás *Ivanov*-előadásának oroszországi fogadtatását, amely a 2009. évi Aranymaszok fesztiválon a „Legjobb külföldi előadás” díját kapta. A Katona József Színház társulata 2008 júniusában a Nemzetek Színháza (az egykori Kors-színház) *Ivanov*-fesztiválján mutatta be a darabot: a kiváló magyar rendezőt az orosz lapok az egyik legjobb mai Csehov-interpretátornak nevezték.

Hetényi Zsuzsa *Labirintus, hipnózis és undor*

Emlékszem, a szarkasztikus humorú Fodor Géza talán tíz évvel ezelőtt egy évad végén komoran megszólalt: a *Három nővért* be kellene tiltani. A mondat háttérben az a tény áll, hogy Csehov megkerülhetetlen, mindenki úgy érzi, meg kell rendeznie, el kell játszania, mert így vethet csak számot önmagával és korával, így keletkezhet időről időre Csehov-dömping. (Amely a mostani Csehov-jubileum, a 150. születésnap kapcsán megint kulminál.)

Csehov lényege és jelentősége abban áll, hogy: unalmas. Van is egy ilyen című műve, *Unalmas történet*, ennek elemzéséből emeltem ki a címben Lev Szesztov filozófus három fogalmát a csehovi életmű jellemzésére. A semmiből, ami az életünk, teremt Csehov a lét kérdéseire rákérdező irodalmat. Ezért is érdeklő az abnorma-

lítás, hátha abban valami rávilágít a normálisak tehetetlenségére, és akkor felébrednek a normalitás hipnózisából, és talán kifelé igyekeznek a labirintusból. Az univerzális útmutatókat azonban Csehov megvetette, undorodott mindenféle világnézettől és eszmétől. Éppen ezért minden korban játszható. (Én a születésemet köszönhetem Csehovnak, mert szüleim 1949-ben a vállalati színjátszó csoport előadásában szerepeltek, így ismerkedtek meg.)

Noha e kiállításon színműveinek plakátjait látjuk, hangsúlyozandó, hogy Csehov prózában is korszakos jelentőségűt alkotott. A színpadon viszont nem mást mondott, mint elődei, hanem, ahogy az oroszok mondanák, egyszerűen lecserélte a lemezt.

A Csehov-színművek fordításának története hű tükrö az orosz irodalom magyarországi recepciójának. Az első korszak a német közvetítéseké. Vladimir Czumikow 1902-es szövegének magyarításából született meg a *Három nővér* Kosztolányi fordításában, amely a németnél és az orosznál is ritmikusabb, melodikusabb, érzelmesebb és egészében intenzívebb, ugyanakkor szerencsére mentes a német szövegben rákott népiességtől. Kosztolányin kívül még Hágy Gyula változatát játszották a magyar színházak.

A *Cseres/nyéskertet* August Scholz 1918-as német átültetésén keresztül fordította Tóth Árpád, aki azonban figyelembe vette Fega Frisch pontosításait, sőt, jegyzetei tanúskodnak arról, hogy elkezdett oroszul tanulni. Tóth Árpád kézjegyét a költői betoldások révén gazdagított szöveg híven őrzte, ennek azonban ára van: oldja a csehovi tömörségből fakadó feszültséget. A *Ványa* bácsihoz Jób Dániel után Hágy Gyula és Makai Imre nyúlt. Utóbbi Elbert Jánossal együtt már a második, „tárgyias” korszak fordítója, amikor az orosz szövegből született minél hívebb, pontosabb magyar megfelelő lett a cél.

A harmadik korszak napjaink újrafordító szellemű ideje, és ez vonatkozik az angolszász klasszikusokra is, hiszen Shakespeare és Dante szövege is a mai aktualizált nyelven és a ma újraértelmezésében válhat csak érthetővé. A Kaposvári Színház *Platonovja* jelentette a nyitányát e periódusnak, amely végigsöpört az országon, a rendszerváltás minden fázisában új tartalommal,

és folytatja a sort az újraalakított és szerkesztett szövegekkel napjainkig: idén az Örkény Színház előadását említhetném.

Virginia Woolf mondta, hogy az angoloknak nehéz Csehovot megérteniük, mert az angol történelem az élvezet és a harc ösztöneit ültette el bennük, nem pedig az oroszokra jellemző vonást, a szenvedésre és együttérzésre való képességet. Eltűnődhetünk, vajon mi magyarok melyeknek vagyunk birtokában e négy képesség közül.

Михаил Золотоносов Чехов-Негосударственник

Есть писатели, которых государство давно и надежно присвоило, например, Пушкин или Шолохов; недавно абсурдную попытку огосударствления попытались совершить с Гоголем, сведя «Тараса Бульбу» к патриотическому лубку. Есть писатели антигосударственные, которых власть по традиции не любит и которых сторонится, – таковы Салтыков-Щедрин и Герцен. Чехов – негосударственный, он в стороне, он не против государства и не за, он его просто игнорирует. Оно для него как бы не существует.

В 1899 г. Антон Павлович был пожалован Николаем II в дворянство и в кавалеры ордена Станислава 3-й степени. Тем, кто это событие готовил, да и самому царю, наверное, казалось, что внуку крепостного мужика, пусть он уже и известный на весь мир писатель, это будет очень лестно и приятно. Однако Высочайший указ был оставлен Чеховым вообще без внимания, от нобилитации Чехов отказался, орден тоже не получал.

Csehov, az államosíthatatlan

Естественно, в советское время попытки «огосударствить» Чехова предпринимались постоянно: считалось, что если он игнорировал государство Александра III и Николая II, то из этого можно вытянуть его образ как предтечи советской власти. Известна реплика доктора Астрова (как подчеркнуто в пьесе, в момент произнесения этой фразы Астров пьян) из второго дей-

ствия «Дяди Вани», ставшая популярным афоризмом: «В человеке должно быть все прекрасно: и лицо, и одежда, и душа, и мысли». Этим словам повезло особенно: в 1942 г. стало известно, что «формулу неразрывного единства красоты и правды» внесла в свою записную книжку Зоя Космодемьянская, о чем в книге 1946 г. написал знаменитый в свое время пропагандист В.Ермилов. Это придало формуле Чехова идеологическую сверхценность, и отныне афоризм навсегда был увязан с коммунистическим идеалом совершенного человека. В советское время идеологическая бетономешалка работала, Чехова постоянно старались замуровать в железобетон и превратить в хорошо сохранившийся труп, модель умеренного критика царского режима, который в учебниках непосредственно предшествовал М.Горькому и пролетарскому периоду.

Посмертная судьба Чехова вообще очень сложная. Тексты его были доступны, в театрах ставили его пьесы, вроде бы все было благополучно, но сильнейшим искажениям подвергся его собственный образ. Главным искажителем была сестра, Мария Павловна. Но именно Мария Павловна создала и возглавила литературную полицию нравов, под руководством которой безжалостно сжигались целые эпистолярии, из писем Антона, которые она публиковала, Мария изымала слова и абзацы, зачерняя их или вырезая ножницами; тех, кто вспоминал о Чехове «неправильно» (Н.М.Ежов, брат Ал.П.Чехов) подвергали остракизму, компрометировали, наказывали непечатаванием. До сих пор не опубликованы ценнейшие письма к Чехову его многочисленных корреспондентов, хранящиеся в рукописном отделе бывшей Ленинской библиотеки. Книга воспоминаний о Марии Павловне Чеховой и ее писем была названа «Хозяйка чеховского дома» (1969) и это очень точно выражает суть дела: половину XX века она была единоличной хозяйкой чеховского образа. А скрывать-то было что.

Антон Чехов с первого курса университета, с первых шагов мужской жизни приучал себя обращаться с женщинами как с селадон, который рассчитывает на успех и имеет его. Медицинский студент Чехов – жизнерадостный румяный здоровяк огромно-

го по тем временам роста – 182 см, знаток женских внутренностей и любитель женского тела, изголодавшийся посетитель публичных домов знаменитого Соболева переулочка (Москва) и иных веселых мест. Знакомство практически с любой женщиной завершается сексом, каждую понравившуюся удастся «тарарахнуть» (термин Чехова из письма 1883 г.).

Великим писателем, разоблачителем мещанской психологии и национальным символом интеллигентности он станет потом, а пока в каждой женщине он видит «гетеру» и желает ей обладать. Все замешано на жизнерадостном, говоря по-современному, сексизме. Наиболее характерен рассказ 25-летнего Антона «Женщина с точки зрения пьяницы»: «Женщина до 16 лет – дистиллированная вода. 16 лет – ланинская фруктовая. От 17 до 20 – шабли и шато д'икем. От 20 до 23 – токайское. От 23 до 26 – шампанское. 26 и 27 лет – мадера и херес. 28 – коньяк с лимоном». 29 – 32 – ликеры, 32 – 35 – пиво, 35 – 40 – квас, от 40 до 100 лет – сивушное масло. Беспощадный мужской взгляд, классификация, объясняющая оценки и сюжеты всех сочинений Чехова.

Когда Главный Хранитель Образа, сестра Мария очищала облик Антона от всяких «безумств», она, безусловно, учитывала, что российскому обществу требовался писатель с личностью «интеллигента в пенсне», лишенного «брутальных» мужских

качеств, идеализированного «друга женщин», изящного во всех проявлениях своих чувств, лишенного агрессивности и «физиологического аппетита», т.е. почти асексуального, обаятельного, скромного, беззлобного, милого. И именно Чехову после смерти было суждено эту социальную роль (мало соответствовавшую его природным качествам) играть, потому что в созданном заново идеальном Чехове «Россия полюбила себя» (выражение В.В.Розанова в статье к 50-летию Чехова). Так что маска Чехова была подобрана верно. Россия этого Чехова в маске полюбила, а все реальные подробности или не хотела знать, или сразу забыла. На них не было запроса.

(Полный текст: <http://www.polit.ru/culture/2010/01/29/chekhov.html>)

Csehov, a szovjetizálhatatlan

Magyar Csehov Moszkvában

Тамаш Ашер: Иванов и «ивановщина»

«Мой Иванов действует в холодной депрессивной атмосфере хорошо знакомого нам мира... Типичная обстановка шестидесятых-семидесятых годов. Эта обстановка не имеет ничего общего со сценами самой пьесы, однако, она прекрасно передаёт «внутреннюю» обстановку души Иванова, сущность его существования. Иванов находится в бесперспективной ситуации. Вряд есть ещё другая великая пьеса Чехова, в которой бы так глубоко анализировалось состояние его сознания (в отличие от других персонажей), и в каждом мгновении он стремится понять, что с ним происходит, в то же время, он не видит, что что-то разрушается вокруг него... Чехов рассматривал мир и все ситуации в нём с долей чёрного юмора, даже если основной чертой прототипа является жалость к себе. Я думаю, что постановка не должна стремиться к усугублению этой жалости к себе, но, напротив, она должна показать это чувство в саркастическом свете... Мой Иванов о моей молодости, о 60–70-х годах. Можно сказать, что это руины позднего социализма. Руины в мозгах, руины в поведении, и мебель в квартирах – тоже руины... Для меня эта пьеса о том, как постепенно вымирает интеллигенция: она утратила свою роль. Она склонна верить во что-то, жить какой-то идеей, но неизбежно сталкивается с тем, что это бессмысленно. Мир вообще становится все хуже и хуже, и мне почему-то кажется, что лучше он уже не будет. За последние 30 лет в Венгрии я познакомился со многими людьми, которые повторяют судьбу моего героя. И в Москве таких много. Поэтому я и выбрал первый, менее известный, вариант финала чеховской пьесы – герой не стреляет в голову из ружья, а умирает от разрыва сердца. Он сжигает себя изнутри, у него нет никаких шансов выжить. И рецептов против «ивановщины» нет, тем более у театра. Когда я сам был молодым, я очень любил Беккета, Ионеско – мне нравится смотреть на мир их глазами. Но таких

умных, грустных и универсальных, что ли, авторов, как Чехов, среди новых драматургов нет. Вы, русские, должны меня понимать.»

Роман Должанский: Как венгерский режиссер с помощью чеховской пьесы разобрался с шестидесятниками и с интеллигенцией?

Весь сезон Театр наций привозил в Москву разные интерпретации чеховского «Иванова». Фестиваль одной пьесы завершился гастролями прославленного на весь мир Театра имени Йозефа Катоны из Будапешта. Поставивший здесь «Иванова» Тамаш Ашер из тех режиссеров, что свято чтут права драматурга и ни на букву не отступают от авторского текста. Особенно если речь идет о Чехове. Но он не из тех, кто добровольно встает перед классиками на колени, реконструирует приметы старины и смиренно повторяет давно известные театральные истины. Ашер ведет с автором диалог на равных.

Едва поднимается занавес, как ты понимаешь: я был здесь, я знаю это место. Мебель, одежда и повадки людей, детали обстановки – все свидетельствует, что действие спектакля происходит в нищей коммунистической провинции 60-х или 70-х годов прошлого века. В том, чтобы переносить действие классических пьес в более близкие нам эпохи, никакой новизны нет. А уж времена недавнего восточноевропейского социализма вообще стали театральной модой:

в них режиссеры засылают и Островского, и Шекспира, и даже античных авторов. Чаще всего, кстати, переселение оказывается насильственным. Но Тамаш Ашер с «Ивановым» попал в самую точку.

Про пьесу Чехова, написанную в 1887 году, всем известно, что это драма безвременья, рассказ о человеке, которого среда заела настолько, что он застрелился. Но что это за безвременье, что за среда такая и что за человек этот Иванов, мы сегодня себе представляем смутно. Тамаш Ашер возвращает нас в духоту сравнительно недавнего прошлого. Мир, в котором происходит действие чеховской пьесы, извлечен

откуда-то из подсознания – комната-зал неправильной формы, вроде бы мало-пригодная для жилья, но населенная целым обществом. С потолка капает, стены нечисты, домашние светильники переменяются казенными люминесцентными лампами. Может быть, вовсе нежилое помещение, на стене проглядывает выцветшее предупреждение «Не курить», в углу сложены стулья, точно из этой комнаты собираются уезжать. Но ехать-то некуда. Красноречив портрет жизни, нарисованный во втором акте: неухоженные старики слушают по хриплому радио футбольный матч и играют в карты, вдоль одной стены сидят перезрелые местные невесты, вдоль другой – их нерешительные местные женихи, никто не делает шагов навстречу друг другу. Присочиненная к Чехову безмолвная старушка с палочкой, видимо, как раз из таких вот бывших невест, так и присидела тут всю жизнь без толку.

Сам Иванов в этом спектакле – не диссидент, не герой-любовник и вообще не герой. Он просто интеллигент, превратившийся в обывателя. Человек, вдруг

увидевший свою жизнь со стороны, и за это прозрение расплатившийся жизнью. Собственно говоря, Тамаш Ашер поставил спектакль о том, как интеллигенция проигрывает жизнь, причем по всем – и личным, и общественным статьям. От шестидесятника, каковым Ашер является по возрасту, можно было бы ожидать жалостливого преломления этой темы. Ничуть не бывало: «Иванов» тем и хорош, что режиссер смотрит на все с умной и нескрываемой иронией, даже с насмешкой, без сделаного сочувствия. Актеры Театра имени Йожефа Катони играют весьма остро, подчас гротескно, но и не забывая о достоверности и точных подробностях, придуманных режиссером. Драму молодого Чехова Тамаш Ашер возвращает к первоначальному варианту, названному автором «комедией», – заглавный герой хоть и достает в финале пистолет, но умирает все-таки не от пули, а от банального разрыва сердца. Именно такой финал был у пьесы тогда, когда она впервые появилась на сцене Театра Корша. (<http://www.openspace.ru/theatre/events/details/1520/>)

Jelenetek a magyar Ivanoból: „Ascher újra komédiának játssza” (Foto: Szilágyi Lenke)

Hosszú kurzus: Új könyvek a sajátos orosz útról

Varga Ilona tanulmányai

Sosem volt a tanárom; mire hozzákérülhettem volna az 1970-es évek elején, már el is hagytam a szegedi egyetemet a budapesti bölcsészkar kedvéért. Ezért az egyért sajnálom a váltást. Jó iskola lett volna hozzá járni, mielőtt az orosz történelemre adtam a fejem. Helyette maradtak a cikkei, amelyek szakmailag ugyan fontos, amúgy mégiscsak obskúrus helyeken jelentek meg – nem is sokan ismerték őket.

Nekem viszont nagyon sok fogódzót nyújtottak, mint kezdő ruszistának, hiszen alig volt értékelhető magyar nyelvű munka akkortájt a régebbi orosz történelemtől.

Varga Ilona okos, tárgyyszerű tanulmányai, mint utóbb kiderült, jó irányba orientáltak. Nem volt olyan sok belőlük. Varga Ilona – ha jól érzékelem utólag – két nagyformátumú egyetemes történész – Wittman Tibor és Gyimesi Sándor – árnyékában élte az életét, készséggel és önként vállalva a másodhegedűs szerepét. Az egyetemi oktatás és érdeklődés hagyományos Európa-centrikussága miatt az általa választott téma amúgy is perifériálisnak minősült. Viszont elleste mesterei, kollégái egyetemes történeti, összehasonlító módszereit, és a viszonylagos elzártságban nem hagyta magát befolyásoltatni a szovjet történetírás dogmatikus, leegyszerűsítő hivatalos áramától. Jól érzékkel válogatott a kortárs szovjet publikációk időtálló produktumaiból, és volt bátorsága az orosz „polgári” történetírás klasszikus teljesítményeihez nyúlni. Ez nagyon fontosnak bizonyult az akkori idők átpolitizált, átideologizált történetírásában, és jelentős megerősítést, visszaigazolást adott az ugyanilyen irányban próbálkozó fiatal kollégának.

Tanulmányai a klasszikus pozitívista szellemben készültek – ezt ismét csak nem lehet eléggé értékelni az akkori – különösen az orosz/szovjet tematikát érintő – történetírásban. Nála nincs alap-felépítmény, mindent elsöprő osztályharc, nincsenek „marxista” lózungok. Viszont van gazdaságtörténeti érdeklődés, de szigorúan számszerűsítve, van társadalomtörténet, de forráscentrikusan, és leginkább dominánsan: államtörténet. A moszkvai államról – és különösen annak XVII. századi történetéről – írt tanul-

mányai ma is megőrizték relevanciájukat – elsősorban azért, mert elsődleges forrásokkal dolgozott, és jó ízléssel szelektált az orosz szakirodalomban. Ma már nehéz lenne rekonstruálni, hogy mit tanultam ezekből a cikkekből, és mire jöttem rá magamtól, egyre azonban biztosan emlékszem három évtized távlatából: az orosz rendi fejlődés hiányát nála olvastam először, ami bizony megrázó felismerés volt a megfelelő szovjet munkákat ismerve.

A magyar ruszisztika régi adósságát törleszti, amikor Varga Ilona munkáit könyvbe rendezi. A ruszisztikai oktatás egy régi, önzetlen és önfeláldozó munkásának talán magának is izgalmas felismerés lesz élete delelőjét és aktív történeti munkája lezárását követően egyben látni és végigolvasni ezt a könyvet, és osztozni mindannyiunk rácsodálkozásában, hogy milyen sokat megérthetünk általa az orosz sajátosságok mibenlétéről.

Varga Ilona: A központositástól az abszolútizmusig. Válogatott tanulmányok az orosz állam fejlődéséről. Ruszisztikai Könyvek XX., Russica Pannonicana, 2009, 232 o.

Kljucsevszkij kurzusai

Az orosz történetírás a világirodalmi rangú orosz irodalommal párhuzamosan maga is létrehozta csúcsteljesítményeit a XIX. században. Puskin korának megvolt a maga Karamzinja, Tolsztojának Szolovjovja. A század második fele az orosz kultúra és tudomány páratlan fellendülésének kora, akkor volt pályája zenitjén Mengyelejev, Szecsenov, Pavlov, Csajkovszkij, Muszorgszkij, Rimszkij-Korszakov, Repin, Szurikov, Verescsagin és mások. Ha a történetírásra szintén alkalmazható az egész orosz kultúrára közmegegyezéssel érvényes „aranykor” jelző, akkor az jelentős részben Vaszilij Oszipovics Kljucsevszkij munkásságának köszönhető.

Kljucsevszkij nehéz sorból küzdötte fel magát, hogy aztán Szolovjov tanítványának, majd tanszéke örökösének mondhatta magát. Az alulról jövők elszántsága nála olyan briliáns tehetséggel párosult, hogy már diplomamunkája közfeltűnést keltett. Magiszteri disszertációjának sikeres megírását maga nehezítette meg azal, hogy a történelemtől vallott új felfogása szerint egy addig jórészt feldolgozatlan forráscsoportból – az orosz hagiográfiákból – szeretett volna egy komplett társadalom- és életmódtörténetet írni. Menet közben kiderült ugyanis, hogy sziszifuszi munkája – kb. ötezer kéziratos szentéletrajtot vizsgált meg – az orosz élet teljességének rekonstruálására nem alkalmas. Lett azonban be-

lőle egy máig érvényes forráskritikai alapmű és több nagy tanulmány. Kljucsevszkij ugyanezt a „hibát” már nem követte el még egyszer: nagydoktori disszertációjában – az államjogi iskola tradícióinak megfelelően – az államszervezet legfontosabb szerve, a Bojár Duma szerepét kívánta tisztázni a társadalom élete szempontjából. Ezzel egyszersmind túl is lépett elődei érdeklődési körén, hiszen a látszólag állami probléma nála mint szociális tematika jelenik meg. A Kijevi Rusztól egészen I. Péter koráig vezetett intézménytörténet művében az orosz elit történetévé válik, és koncepcionális alapját adja a később a *Kursz russzkoj isztorii*ban kicsúcsosodó és az egész orosz történelmet rendszerbe foglaló felfogásának.

A „Kursz” („Előadások”), amelyet minden jelentős nyelvre lefordítottak, s amelynek legalább a címét, mint a *Háború és békéét* minden orosz ember hallotta már, máig meg nem haladott hatású csúcsteljesítmény. Egységben láttatja az orosz történelmet, tömör, lényeglátó és mégis mindvégig szellemes, aforizmatikus, történeti műfajtól nem elvárhatóan szórakoztató az előadásmódja, amelyet átleng a szelíd, megértő, olykor szarkasztikus ironia.

Az „Előadásokban”, amelyeket az 1870-es évektől élete végéig finomított, Kljucsevszkij nem lett hűtlen az államjogi iskola fő tételeihez (a földrajzi faktor és a kolonizáció jelentősége, intézménytörténet), de elvetette egyoldalú politikátörténeti felfogását, és komplex, problémacentrikus orosz történet megírására vállalkozott. Tanulmányozta a kor vezető nyugati történészeinek (Taine, Fustel de Coulanges) munkáit, elsajátította a szociológikus és a gazdaságtörténeti látásmódot. Sokra tartotta szakmáját, hitt a hasznosságában, hogy segít abban, hogy világosan lássuk a jelenet, sőt kifürkésszük a jövőt. A kort, amelyben élt, azonban nem tartotta nagyra. Így vallott naplójának: „Én a XIX. század embere vagyok, és az Önök XX. századába teljesen véletlen csöppentem.” Kljucsevszkij nem fogadta be az új századot az általa megjósolt, de meg nem ért kataklizmáival. Száz év telt el halála óta. Korszakos jelentőségét a XX. század sem homályosította el, műveiből a XXI. században is van mit tanulnunk.

Kljucsevszkij *Előadásai* magyar nyelven eddig még nem jelentek meg. Ugyan az Európa Kiadó *Klió* című sorozatában tervbe vette az 1980-as évek első felében, de annak ellenére, hogy elkészült egy válogatás – amely az I. Péter koráról szóló kötetet és *Az orosz történelem terminológiája* című speciális kollégium anyagát tartalmazta, és a szövegeket Kis János le is fordította –, a kötet végül is nem jelent meg. Nálam maradt viszont – mint válogatónál és szaklektornál – a kézirat egy példánya, amelyről ezt követően legközelebb 1999-ben gondoltam úgy, hogy immár a Ru-

szisztikai Könyvek sorozaton belül kiadható. Mégis újabb tíz évek kellett megint eltelnie, hogy – Kis János szíves beleegyezésével – legalább *Az orosz történelem terminológiája* megjelenjen. Az olvasó bizonyos lehet benne, hogy kulcsot kap kézhez: a „sajátos orosz út” megértéséhez a sajátos orosz fogalmak ismeretén keresztül vezet az út.

V. O. Kljucsevszkij: *Az orosz történelem terminológiája*. Fordította Kis János. *Ruszisztikai Könyvek XXI., Russica Pannonicana, 2009, 216 o.*

Ruszisztikai kutatásokról – nem csak történészeknek

Szent Orsolyától Iszaak Babelig címen jelent meg az orosz és magyar történészek kutatásait egybegyűjtő kétnyelvű kötet, s már a cím is jelzi, hogy tág érdeklődési körrel kell rendelkeznie annak, aki a könyvet kézbe veszi. A kötet nem szigorúan vett szakfilológiai munkákat tartalmaz, sőt nem is csak ruszistáknak, és nem is csak történészeknek szól, hanem minden olyan, orosz kultúra iránt fogékony olvasónak, aki

egy-egy részterületen jobban el akar mélyedni. Zoltán András az első magyar irodalmi mű, a Szent Orsolya-legenda orosz fordítását elemzi, Valerij Lepahin Magyar Szent Mózessel ismertet meg. Klima László a középkori Oroszországban élő finnugor népeket mutatja be, Hetényi Zsuzsa pedig az 1860–1940 közötti orosz-zsidó prózáról ad áttekintést. Ludvig Zsuzsa az örök téma aktuális metszetét kínálja: hogyan őrlik Oroszország és Európa rivalizálás és együttműködés között?

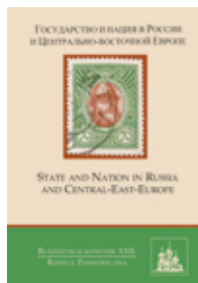
Már a pusztas felsorolás igazolja, hogy a kötet kulcsszava a dialógus: a szerzők a kultúrák, civilizációk találkozási pontjain keletkező műveket, történeteket, tendenciákat elemzik. Ez a megközelítés egyfajta állásfoglalás is az évszázados vitában, amely Oroszország Kelethez vagy Nyugathoz való tartozását taglalja. A szerzők kiindulópontja az, hogy az orosz kultúra és történelem tere a párbeszéd, a sokszálú kommunikáció, amely azokban a korszakokban éri el csúcspontját, ahol az orosz világ e sajátosságáról nem lemondani akar, hanem kiteljesedni benne.

Ez a dialogikus gondolkodásmód hívta életre nemcsak magát a kötetet, hanem a sorozatot is. 2006-ban került sor a Magyar–Orosz Történész Vegyesbizottság Magyar Tagozatának újjászervezésére. A rendszeressé váló összejöveteleken hamar világossá vált: nagy szükség van a rokon tudományokkal való kommunikációra, hogy a tágan értelmezett ruszisztikai kutatások mentesek

a legújabb kori történetírás bajaitól, a szegmentáltságtól, a túlzott mértékű specializációtól. Lépést tartani szűkebb szakmánk újabb és újabb közleményeivel – már önmagában ez sem kis teljesítmény. Más szakmák fejlődését nyomon követni pedig szinte reménytelenül hősies vállalkozás a felgyorsult világban. Márpedig mi éppen ezzel próbálkoztunk meg. Negyedéves rendszerességgel tartott találkozásainkra meghívjuk a rokon területek egy-egy kiváló képviselőjét, és megkérjük arra, hogy kutatási témájáról tartson előadást. Így hirtelen kitágul a történeti ruszisztika horizontja, könnyebben el tudjuk helyezni a ruszisztika egészében, ötleteket kapunk és adunk, egyszóval az eltérő kutatási módszerek és nézőpontok találkozása inspirálóan hathat egymás munkájára.

Szent Orsolyától Iszaak Babelig. Ruszisztikai előadások – nem csak történetészeknek. I. A Magyar–Orosz Történetész Vegyesbizottság Magyar Tagozatának közleményei. I. (2008–2009) Russica Pannonicana, 2009, 310 o.

Nemzetközi konferencia-előadások – szaktörténetészeknek

A nemzetközi tudományosság sztenderdjeinek megfelelően, két nyelven, az orosz mellett angolul is megjelent a Ruszisztikai Központ kétévenként megrendezett nagy konferenciáinak aktuális kötete, amely a 2008. május 19–20-án tartott budapesti tanácskozás anyagait tartalmazza *Állam és nemzet Oroszországban és Közép-Kelet-Európában* címmel. Az akkor épp 10. jubileumát ünneplő konferenciasorozat hatodik

összejövetele két lényeges ponton különbözött a korábbiaktól. Egyrészt, ezúttal közös tematikát jelöltek meg a résztvevők számára, nevezetesen az állam és nemzet kölcsönviszonyának elemzését. Másrészt, először vettek részt a konferencia munkájában intézményesen a Magyar–Orosz Történetész Vegyesbizottság tagjai, köztük számos fiatal kutató, akik révén mind a történetész és ruszista szakma folytonossága biztosítható, mind a konferencia-kommunikáció állandó dinamizmusa. A megjelent előadás-gyűjtemény bizonyítja: a ruszisztikai „biennálé” immár valódi, termékeny tudományos műhelyé vált.

A kötetet nyitó blokkban három tanulmány olvasható. Jurij Pivarov akadémikus a nagy „orosz eszméket” veszi sorra: a „Moszkva – harmadik Róma”, a „pravoszlávia, önkényuralom, népiség”, valamint a „marxizmus–leninizmus” történelmi ideológéákat, amelyek – megállapítása szerint – mind, már eredeti intenciójuk

szerint, Nyugat-ellenesek. Szvák Gyula professzor, a Ruszisztikai Központ vezetője a ruszofóbia genesisét tárgyalja, Maureen Perrie, a birminghami egyetem professzora pedig az orosz nemzeti identitás kora újkori megnyilvánulásait tekinti át a legújabb angol nyelvű historiográfia alapján.

A két szekcióban folyó konferencia logikáját követi a további 27 tanulmány közlésének rendje: az első részben a keleti szláv államiság kialakulásától a XIX. század első feléig tartó időszak kerül térítékre az állam történeti formáinak változása, illetve a nemzetfogalom alakulása szempontjából, különös tekintettel a modernizáló törekvésekre, valamint az azt megakasztó lépésekre. A komparatív vizsgálatok során olvashatók összehasonlítások pl. a Habsburg Monarchia állam-, nyelv- és nemzetpolitikájával. Igen érdekesek a művelődéstörténeti munkák: a ráckevei szerb templom nemzeti szenteket ábrázoló freskóiról, a Kazanyi Istenanya-ikonról stb. A következő részben majd a Kazanyi Istenanya Székesegyház 1985–1991 közötti története mint esettanulmány jelzi a szovjethatalomtól a független Oroszország irányába tartó transzformációs folyamat mentális-civilizációs konvulzióit.

A második részt a XX. század uralja: napirendre kerül az 1905. október 17-i manifesztum mint első alkotmányozási kísérlet, a modern állam és parlamentarizmus lenini kritikája. Több tanulmány foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel, pl. a szovjet külpolitika Erdéllyel kapcsolatos álláspontjával (1940 környéke), a finnugor népek helyzetének magyar interpretációjával, a szocialista táboron belüli területi-nemzetiségi vitákról kialakított SZKP KB elnökségi állásfoglalásokkal (1953–1964), az Orosz Föderáció rendszer-váltás utáni nemzetiségi politikájával, valamint „az oroszországi soknemzetiségű civilizációról” kialakított posztsovjet historiográfiai koncepcióval. Az egyik legérdekesebb, bőven adatolt munka a nőkérdés XX. századi alakulásának áttekintése, valamint a záró tanulmány, amely a posztsovjet Oroszország nemzeti önmeghatározásának és történeti emlékezetének összefüggéseit vizsgálja.

Kik vagyunk mi? – ezt a kérdést teszi fel a záró tanulmány, de valamilyen formában mindegyik írás érinti ezt a problémát, utalva arra, hogy a nemzet fogalma a közös identitás szimbolikus formáiban jelenik meg, intézményi oldalát tekintve pedig az állam struktúrájában, jellegében, történeti alakváltozásaiban. A téma kieméríthetlenségét, az újabb és újabb szempontok felmerülését jelzi, hogy a konferenciasorozat szervezői, a budapesti Ruszisztikai Központ vezetői a következő tanácskozás középpontjába is az állam problémáját állították: *Az állam szerepe Oroszország történeti fejlődésében* címmel 2010. május 17-én kezdődő konferenciára

minden eddigiénél több ruszista és történész fog összegyűlni. Jubileumi rendezvény lesz ez is, hiszen egybeesik a Ruszisztikai Központ fennállásának 15. évfordulójával.

(Az ismertetett kötetek – a korábbi kiadványok többségével együtt – megvásárolhatók a Ruszisztikai Központban.)

Mai „könyvfutárok”: két évtized magyar könyvei – oroszul «Книгоноши» современного мира: О Каталоге венгерских книг на русском языке, 1988–2008

Поистине переломным стал в венгеро-русской книжной истории 2004-й год, когда Венгрия была объявлена почетным гостем на одном из самых престижных литературных мероприятий в России – ярмарке «Non/fiction». В тот год было положено начало изданию на русском языке серии интеллектуальной венгерской литературы *Bibliotheca Hungarica* по инициативе Акоша Силади и

Золтана С. Биро, в рамках которой сразу вышли классические эссе Имре Кертеса, Петера Надаша, Белы Хамваша, Иштвана Бибо (в настоящее время идет работа над десятым томом серии) при поддержке программ культурных сезонов, «книжным катализатором» которых стал Венгерский культурный центр. Знаменательными в тот год стали слова М.Е. Швыдкого: «Венгерская литература вернулась на российский книжный рынок интеллектуальной литературы». Но процесс возвращения оказался намного сложнее, чем ожидалось. В этой работе сыграла ключевую роль Венгерский книжный фонд, регулярно поддерживавший переводчиков на русский. К середине 2008 года Венгрия стала постоянной участницей самых значительных книжных ярмарок, было выпущено на русском языке более шестьдесят книг за 5 лет.

Этот процесс по праву называется «прорывом» венгерской культуры в России, но нельзя сказать, что он был совершён на пустом месте и без предыстории. Тоже нельзя сказать, что история восприятия венгерской литературы за первое десятилетие после смены общественной системы попала в полный застой, а потом началась оттепель: нет. Ведь наши переводчики сами представляют собой *беспрерывная преемственность* в восприятии венгерской литературы на русском языке: они и в самые трудные времена упрямо продолжали пробивать пути для слова своих героев. Они отстаивали права венгерской литературы наперекор всем глобальным тенденциям,

всем модным веяниям. Необходимо отметить, что для большинства из них венгерская литература вообще не делится на «до» и «после» перестроечную: в определённых рамках сверхцентрализованной государственной культуры, они нашли тех венгерских авторов, которые раз навсегда стали эталонами качественной интеллектуальной литературы для русскоязычных читателей. «Венгерская литература, особенно творчество Ади, стала для меня особым языком – вспоминая мэтр венгерских переводчиков и литературоведов, О. К. Россиянов – , языком таких моральных ценностей, которых в тогдашней советской литературе не нашлось». И его слова созвучны с мыслью Елены Малихиной: «У нас существовало *другое прочтение* венгерской литературы, нежели в Венгрии. У нас эти слова прозвучали откровением, нравственным или интеллектуальным, таких слов у нас своих не было».

История этого «другого прочтения» венгерской литературы российскими читателями и критиками пока не написано. Но одно общеизвестно: в этой истории ключевую роль играют наши мастера-переводчики – вместе с упомянутыми выше, Татьяна Воронкина, Юрий Гусев, Вячеслав Середа, художественное переводческое творчество которых составляет подавляющее большинство Каталога. Оксана Якименко, Елена Рожкова, Дарья Анисимова – уже имеют весьма солидную «библиотеку» своих переводов, становясь «менеджерами» своих авторов, занялись вовсю введением переведённых произведений в российский литературный процесс.

Сейчас, когда весьма популярен продюсерский подход ко всякого рода проектам: «Сначала деньги, а стулья потом», редко встречается такой метод работы, к которой привержены переводчики-посредники, и издатели-распространители венгерской литературы в России. Среди них есть и замечательные писатели, как Евгений Попов, Людмила Улицкая, Борис Евсеев, и критики-исследователи, как Борис Дубин. Они стали «лицами» венгерской литературы, но их по праву можно называть и старым русским словом: «книгоноша». Книгоноши впервые во время Ярослава Мудрого переписывали и разносили по городам из монастырских и церковных хранилищ библейские книги, сочинения Отцов Церкви, проповеди священников. В конце XIX-го века один из них не раз навещал и Льва Толстого в Ясной Поляне, который следующие слова записал о нём: «Книгоноша ... ищет единения и согласия».

Два десятилетия венгерской литературы в русских переводах: 1988–2008 гг. Аннотированная библиография. – Сост. и предисл. Илоны Киш, ред. Оксаны Якименко. / Budapest, Magyar Könyv Alapítvány, 2009. – 112. с.: илл. ISBN 978-963-06-8613-6

Холодная гражданская война. Раскол венгерского общества

Издательство «Новое литературное обозрение», как одна из самых авторитетных интеллектуальных мастерских в современной России, не первый раз публикует в своей серии «Библиотека журнала *Неприкосновенный Запас*» венгерскую эссеистику: несколько лет назад был переведен цикл работ венгерских мыслителей под названием «Венгрия и Европа». Тема отношения к Европе гарантировала успех книги в интеллектуальных кругах.

Проблематика нового «венгерского» сборника, раскол общества, тоже кажется аналогичной, даже термин «холодная гражданская война» часто употребляется в нынешней российской политологии и социологии.

Публикуемый сборник включает в себя статьи ведущих венгерских социологов и политологов. Перед нами попытка интеллектуально ответственного и политически непредвзятого описания социально-политических процессов, протекающих в Венгрии после «бархатной» смены режима на рубеже 1980-1990-х годов. Казалось бы, лишенная того непосредственного драматизма, который был характерен для переходных процессов на Балканах, венгерская ситуация характеризуется одновременно уникальной и симптоматичной для многих модернизирующихся обществ политической напряженностью, граничащей с социальным расколом. Ее характерность - в общественных разочарованиях, почти неизбежно возникающих на пути демократизации. Ее уникальность - в том, что партии не столько апеллируют к тем или иным социальным слоям, сколько конструируют новые социальные общности, опираясь на популистские политические практики. Вступительное слово к сборнику было написано Акошем Силади под заглавием *Умом Венгрию не понять*, антология была названа по его же работе: «Холодная гражданская война». *Уживутся ли два венгерских средних класса в одном государстве?* (Пер. И. Осиповой). В сборник также входят исследования Чабы Гомбар (*О Венгрии, о нас самих. Линии раскола, история, государство*. Пер. К. Вавра), Петер Тельдеши (*Перегруженная демократия*. Пер. О. Якименко) и Ласло Лендел (*Вестернизация востока или ориентализация запада? Внешняя политика Венгрии и центральной Европы: на распутье*. Пер. Ю. Гусева).

«Холодная гражданская война». Раскол венгерского общества. – М.: НЛО, 2009. 224 с. ISBN 978-5-86793-715-7

Венгерский профессор-историк об «инаковости» России: Европа ли Россия?

«Европа ли Россия? И если да, то почему нет?» – с этого интригующего парадокса начинается книга венгерского историка Дюлы Свак, который, исследуя русскую историю вот уже три десятилетия, всегда и ставил свои самые неожиданные вопросы в новом ракурсе. В центре его нового сборника статей поставлен вопрос об «инаковости», о своеобразии российской истории, но не в отвлечённой форме,

а как раз в её живых связях с контекстом мировой истории: в сходствах и совпадениях с историческими течениями других стран. Обосновывая эту методологическую установку, профессор Свак идёт сознательно и преднамеренно как бы напролом модных течений посмодерна в историографии, но взял на себя эту интеллектуальную дерзость. На вопрос о том, имеет ли первое тысячелетие русской истории европейскую структуру – он дал однозначный положительный ответ. Усугубляя свою задачу вопросом о том, почему же не смогли свернуть Россию с этой траектории даже и самые сильные азиатские импульсы, а наоборот – он развивает весьма оригинальную трактовку направлений русской истории вплоть до реформов Петра Первого. В ходе этого он вступает в продуктивный диалог как с традиционными подходами российской историографии, так и с нерусскоязычными представителями данной дисциплины, широко используя прямые источники. Он всё таки не считает себя «посторонним» по отношению русской истории: «Я нерусский руссофил» – пишет в своём «кредо». Но к этому добавит, что Россию любить «с закрытыми глазами, с запёртыми устами» невозможно: «руссофоб тот, кто этого не понимает». В сборник входят исследования о парадигме русской истории: место России в Европе и Евразии в средневековье и раннее Новое время; в разделе «Русские имена» анализируются портреты Ивана Грозного и Петра Великого, также и Руслана Георгиевича и Ивана Васильевича. Отдельная глава посвящена проблемам генезиса «руссофобии», в новом перепетиве изучается феномен перемены легитимного и нелегитимного царя, и границы его «неограниченной власти». Сборник завершается статьями, абсолютно по иному осмысляющими историю венгеро-русских отношений: «шизофрения» и двойственность восприятия венгеро-русских истории им трактуется как логичное следствие предыдущих период.

Дюла Свак: *Русская парадигма. Сборник исследований и статей*. Алетей, 2009, 172 с.

Szentpétervár: magyar hírek / Санкт-Петербург: Что нового венгерского?

Az *Orosz Negyed* előző számaiban Hanti-Manszijszk és Jekatyerinburg „magyarrajongóit” mutattuk be olvasóinknak, azokat az egyetemi és városvezetőket, diákokat és tanárokat, akiknek személyes elszántsága, nyitottsága révén a magyar nyelv és kultúra bekerült e távoli orosz régiók érdeklődésének középpontjába. Az Uralon túli Hanti-Manszijszk, s az Ural keleti oldalán, Európa és Ázsia határvonalán lévő Jekatyerinburg után most a néhány ezer kilométerrel közelebbi Szentpétervár következik, amely nemcsak Oroszország második fővárosa, hanem méltán nevezhető az oroszországi magyar kultúra második középpontjának is. Ez ma már korántsem pusztán megnevezés, hanem ténylegesen is működő intézmény. A pétervári egyetem finnugor tanszéke mellett nyitotta a moszkvai Magyar Kulturális Központ az első oroszországi Magyar Pontot a Ruszisztikai Központ közreműködésével szervezett oroszországi Magyar Kulturális Évad keretében, amelynek számos csúcseménye épp itt, „Észak Velencéjében” zajlott. Máig emlékezetes az Ermitázsban megrendezett Bécs–Budapest mega-kiállítás a századforduló művészetéről, El Kazovszkij tárlata az Orosz Múzeumban, a Jancsó-filmhét, a Kocsis Zoltán vezényelte nagy koncert a Nemzeti Filharmonikusokkal, vagy épp a téli hófúvás ellenére zsúfolásig telt terem előtt bemutatott *Csárdáskirálynő*-előadás (az évad képeskönyve megtekinthető a www.russtudies.hu oldalon). Az Oroszországból érkező magyar írók, művészek, tudósok második útja azóta is

Pétervárra vezet: Esterházy Péter rajongótábora legalább olyan népes, mint Moszkvában, s nem véletlen az sem, hogy az orosz „vastag” folyóiratok közül legutóbb épp a pétervári *Zvezda* vállalkozott magyar szám kiadására. Az ELTE rektora által tavaly aláírt oroszországi kooperációs egyezmények közül az egyik legfontosabb épp a pétervári egyetemmel kötött megállapodás (I. *Orosz Negyed* I. évf. 1–2. sz.).

A folyamatos és intézményes, informális és közvetlen kultúraterjesztés egyik fő garanciája, hogy az egyetemen egymást váltják a magyar kultúra és nyelv iránt mélyen elkötelezett, kiváló szakemberek, akiknek legfiatalabb tanítványai már az elmúlt nyáron itt voltak nálunk, az I. Balatonfüredi Ruszisztikai Táborban. Az állandó „pörgés” egyik fő középpontja Okszana Jakimenko, a kiváló műfordító és kultúraszervező, a pétervári egyetem finnugor tanszékének magyartanára, aki a kortárs magyar dráma és színház egyik legjobb ismerője nemcsak fordítóként, hanem kutatóként (erről írja PhD-dolgozatát is Jurij Guszev vezetésével). Remekül fordít minden műfajt: Esterházy-prózát, Parti Nagy-regényt (hamarosan befejezi a *Hősöm terét*), kemény Jászi Oszkár-szöveget, Tölgyessy-tanulmányt, az ő átültetésében vált keresett könyvvé Oroszországban Kornai János rendhagyó visszaemlékezése is, társszerkesztőként jegyzi a két évtized alatt oroszul megjelent magyar könyvek katalógusát (I. mindezekről az *Orosz Negyed* e számának 31. oldalát). Kiválóan beszéli az „internet-nyelvet” is, a népszerű Radio Svoboda-online egyik állandó szerzőjeként blogjában a magyar kultúra az egyik fő téma (<http://www.svobodanews.ru/content/yakimenko/1935152.html>). Az alábbi cikket az *Orosz Negyed* számára Natalja Kolpakovával, a pétervári egyetem finnugor tanszékének vezetőjével együtt írta a pétervári magyaroktatásról.

Венгерский язык в Санкт-Петербургском государственном университете

В настоящее время на трех отделениях кафедры финно-угорской филологии Санкт-Петербургского государственного университета преподаются в качестве специальности финский, венгерский и эстонский языки. Финским языком на кафедре занимались с момента ее создания в 1925 г., когда под руководством Д.В. Бубриха проводилась масштабная работа по всестороннему изучению финно-угорских языков, венгерский был включен в учебный план вскоре после окончания войны, а эстонское отделение было открыто 1 сентября 2007 года.

Архивные документы позволяют утверждать, что преподавание венгерского языка началось в 1946/47 учебном году. Тогда кафедра еще находилась на восточном факультете, опыта преподавания венгерского языка не было, равно как и учебных пособий со словарями – надо было срочно их создавать.

В 1947 году выходит в свет первый в стране русско-венгерский словарь (25 000 слов), краткий грамматический справочник к которому был составлен Д.В. Бубрихом и Э.С. Хаас. Одним из редакторов этого словаря была К.Е. Майтинская – она же принимала участие в работе над первым Венгерско-русским словарем 1946 г. Эти карманные словари хранятся в библиотеке кафедры и сегодня.

Первым преподавателем венгерского языка была В.С. Люблинская (1946–1957 гг.), почти 20 лет преподавал здесь профессор Шандор Мокань (1956–1975). Начиная с 1957 года, в качестве венгерского лектора на кафедре постоянно работали коллеги из Венгрии: известные ныне профессора Габор Берецки и Петер Домокош (удостоившийся в 2006 году звания почетного доктора Санкт-Петербургского государственного университета), а также Даниэл Ячок, Андраш

Ковач, Тамаш Хорват, Эдит Богар, Чаба Надь, Аттила Балажи, Иштван Надь и другие.

Все преподаватели кафедры – ее бывшие выпускники. С 1972 года читает курсы лекций и спецкурсы по венгерской литературе доц. Л.И.Сувиженко, и с 1978 года преподает венгерский язык и читает курсы лекций и спецкурсы по языку заведующая кафедрой доцент, к.ф.н. Н.Н. Колпакова – специалист в области грамматики венгерского языка, венгерской лексики и лексикографии. С 1999 г. преподаванием венгерского, а позднее и эстонского языка занимается Л.Ю. Муковская, а с 2007

г. О.А. Якименко (круг ее научных интересов включает теорию и практику перевода, проблемы современной венгерской литературы). С сентября этого года ведет практические занятия и читает лекции по истории Венгрии Е.С. Куличева. В качестве лектора (уже второй раз) на кафедре работает преподаватель из Венгрии Чаба Надь.

Студентов-унгаристов кафедра выпускает не много, зато мы – единственные, кто сегодня в России готовит не только бакалавров-лингвистов со знанием венгерского и финского языка венгерским, но и полноценных магистров по специальности «переводчик». Наши выпускники стремятся найти работу с венгерским языком, часто продолжают образование в Венгрии, с готовностью участвуют в различных мероприятиях Института Балашши, Центра русистики Будапештского университета им. Лоранда Этвеша, Венгерского дома переводчика, Венгерского культурного центра в Москве.

На базе кафедры также работает Венгерский кабинет (Magyar Pont) с богатой библиотекой – здесь проходят встречи, конференции, праздники, посвященные Венгрии и венгерскому языку. Активно помогают кафедре и сотрудники Консульства Венгерской республики в Санкт-Петербурге.

Jancsó Miklós a pétervári egyetemen

Н. Колпакова, О.Якименко

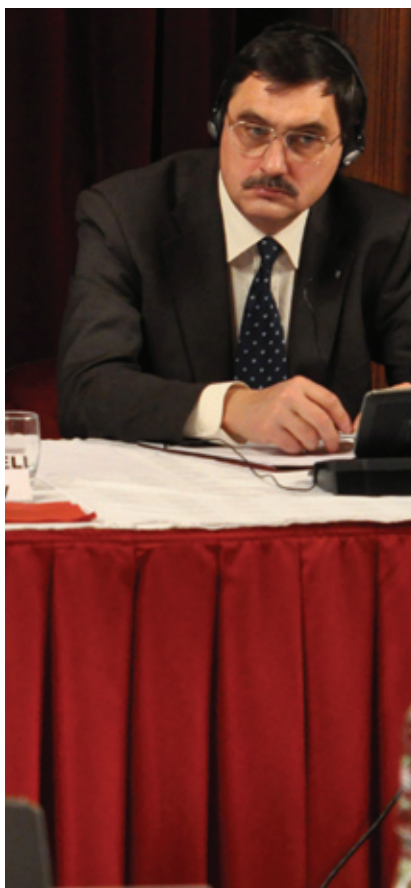
Sárospatak: a nyugati és keleti kereszténység között

A Magyarországon lévő orosz történelmi emlékhelyek közül az *Orosz Negyed* első számában az ürömi Szent Alekszandra-kápolnát mutattuk be, amelyet Habsburg József nádor építtetett felesége, a Magyarországot második hazájának tekintő Alekszandra Pavlovna Romanova nagyhercegnő, I. Pál orosz cár leánya, II. Katalin unokája számára. A két ország közötti kapcsolatnak, egyúttal a „magán”- és „nagy történelem” érintkezésének ugyancsak ritka pontja az az esemény, amelyet e számunkban mutatunk be: I. András magyar király és felesége, Anasztázia, Bölcs Jaroszláv lánya Sárospatakon töltött életszakasza. Az elemzés szerzője, dr. Hörcsik Richárd egy személyben református lelkész, levéltáros és a történettudományok doktora, valamint Sárospatak város – a „magyar Cambridge”, a „Bodrog-parti Athén” – polgármestere. Írása nemcsak szakmai érdeklődésből és egyházi elhivatottságból fakad, hanem abból a meggyőződésből is, hogy a két ország civilizációs, mentalitásbeli és kulturális rokonsága olyan történeti törvényszerűségeket alakított ki, amelyek érvényesüléséhez a mai politikai és közszereplőknek is meg kell teremteniük a feltételeket. Ez a meggyőződés vezette a történész-polgármestert, amikor a restitúciós folyamat egyik kulcsszereplőjeként részt vett a Szovjetunióba elhurcolt sárospataki könyvek visszaszármaztatásában, a Református Kollégium Nagykönyvtárának történő visszaszolgáltatásában. Ez a történelmi aktus számára most egy tágabb keretben kibontakozó folyamat katalizálásához jelent „precedenst”: Hörcsik Richárd alapító tagja a 2009. december 21-én létrehozott „Magyar–Orosz Fórumnak” (I. e számunk 10. oldalán). Hörcsik Richárd parlamenti képviselőként immár negyedik ciklusban dolgozik az európai integráció kiteljesítéséért, úgy véli azonban, hogy valódi teljességét ez a folyamat csak akkor éri el, ha az egység körvonalai nemcsak nyugati, hanem keleti irányban is kirajzolódnak. Ennek alapját, sok egyéb mellett,

az egyházi-civilizációs kapcsolatrendszer helyreállításában látja, amelyhez nézete szerint biztos, a tradíciókban gyökerező támpontot nyújthatnak az olyan történetek, mint az András–Anasztázia-házasság sárospataki emlékei. A tanulmány orosz nyelven, teljes terjedelmében hamarosan napvilágot lát a *Szlavjanovegyenyije* című orosz akadémiai folyóiratban (e tudományos orgánium bemutatását I. *Orosz Negyed*, I. évf. 3–4. sz.).

Bölcs Jaroszláv leánya Sárospatakon

Árpád-házi királyaink története a legendák története is. Különösen igaz ez I. András király életére. Ő a Vazul-fiak egyike. A Vazul név a görög Baszileiosz változata, amely arra utal, hogy a görög rítusú kereszténység követője lehetett. Származása révén nem tudta elfogadni unokatestvére, Szent István király döntését – aki nem őt, hanem Orseolo Pétert választotta utódjául –, s az uralkodó ellen fordult. István – a halálát követő trónutódlást eldöntő harcokat elkerülendő – Vazult alkalmatlanná tette a trónutódlásra: megvakították, s fülébe ólmot öntöttek. Három fia száműzetésbe kényszerült: Béla Lengyelországban, András és Levente a Kijevi Nagyfejedelemségben (Kijevi Rusz) talált menedékre.

Sárospatak szempontjából András „története” érdekes. A Kijevi Rusz ekkor már a keresztény országok közösségének része, az egyház és az állam kiépítésében Szent Vlagyimir (980–1017) és az őt követő Bölcs Jaroszláv (1019–1054) jártak elől. A Kijevi Rusz a keleti kereszténység területe, de a X–XI. század fordulóján még nem kibékíthetetlenek a vallási ellentétek Kelet és Nyugat között. Szent István életében, a Vazul-fiak menekülése idején még nincs meg a később átjárhatatlannak tűnő választóvonal. Magyarország határterület, sőt, a keleti kereszténység hamarabb megjelent a magyarság körében, mint a nyugati. Keleti rítushoz tartozó kolostorok működtek az országban (Marosvár, Aracs, Oroszlámos), görög remeték imádkoztak elvonultan Tihanyban a „barátlakásokban” (barlangok). Szent István Rómához való csatlakozásával a Kelet s a Nyugat rítusa együtt volt jelen az országban.

A Kijevi Nagyfejedelemségben, Bölcs Jaroszláv udvarában otthonra lelt két Vazul-fiú új lehetőségeket is kapott. András herceg, elnyerve az uralkodó leányának, Anasztáziának kezét, stabilizálta politikai helyzetét, s megőrizhette azt a méltóságot, mely menekültként el is „olvadhatott” volna idegenben. Anasztázia (többen Bonfini nyomán Agmundának nevezik) a nagyfejedelem és svéd származású felesége, Ingegerd (Anna, Olaf svéd király leánya) második gyermekeként 1021-1022 körül született. András és Anasztázia 1037-1038 körül kötött házasságot, a korábbi családi kapcsolatokat megerősítve (András apjának testvére, „Szár László”, Jaroszláv nagyfejedelem testvérét, Premiszlávát vette feleségül). Adelhaid nevű leányuk 1038-1040 körül született (férje Vratisláv cseh herceg lesz). Idősebb fiúk, Salamon már Magyarországon 1052-ben, a fiatalabbik, Dávid 1053-1055 körül született.

András és Levente orosz segédcsapatokkal kísérvé 1046 szeptemberében indult Kijevből Magyarországra; I. András 1046 szeptemberének végén ért Székesfehérvárra, s foglalta el a trónt. Nehéz örökséget kapott. Magyarország az Árpád-korban sajátos geopolitikai helyzetéből fakadóan két nagyhatalom, a Német és a Bizánci Birodalom határán feküdt. Az 1060-ig uralkodó király sikeresen védte meg az országot a kétszer is betörő III. Henrik német-római császár seregei ellen (1051: Vértes, 1052: Pozsony). I. András uralkodóként az ország legjelentősebb földesura volt. A XI. század derekán Sárospatak vidéke is királyi uralom alá került, aminek történetét Anonymus Gestája nyomán ismerjük. A terület körülhatárolása Szűcs Jenő munkája nyomán lehetséges (Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuralalom. In: *Történelmi Szemle*, 1993/1–2. pp. 1–56.): magában foglalta a zempléni erdőségét, egykori nevén a „Nagyerdőt” (*magna silva*) és a Bodrogtókot. A terület így kiváltságos lett, hiszen közigazgatásilag nem a vármegyéhez, hanem közvetlenül a királyi udvarhoz tartozott. A Patak melletti Királyhegy elnevezésében is a „Királyszállás” emléke őrződött meg.

A pataki erdőuralalom egyházi szempontból is kivételes hely. Patak plébániaegyháza végig a középkoron kiváltságolt plébánia, „*plebania exempta*”-ként az egri püspök joghatósága alól mentesítve az esztergomi érsek alá rendelődt, kegyura a király volt. A király káplánja (*capellanus regis*) megkapta a teljes tizedet, és az esztergomi érsek zsinatain vett részt. Az I. András által a XI. század közepén megszervezett erdőuralalom központja a mai Sárospatak volt. Ezt igazolja a hét méter átmérőjű patkóíves keletelt szentélyű, 1965-ben felfedezett, Szent Mihály arkangyalnak szentelt körtemplom. A rotunda a Kelet-Közép-Európában az ezredforduló körül elterjedt, elsősorban uralkodók és előkelőségek ré-

szére emelt jellegzetes templomtípushoz tartozik: I. András idején az udvarházhoz tartozó királyi kápolnaként is funkcionált. Ma csak alapfalaiban láthatjuk.

I. András pataki uradalmában biztonságban tudhatta feleségét: a terület 1390-ig királynői birtok maradt. Az ország északkeleti régiója lévén, ez volt legközelebbi felesége szülőhazájához, a Kijevi Nagyfejedelemséghez, így különösen kedves számára. Anonymus Gestájának soraiból kiderül, hogy Anasztázia szeretett itt, Dél-Zemplénben tartózkodni. Kijev közelsége mellett kitűnő a terület földrajzi fekvése, természeti adottságai. A hegység és a síkság találkozási pontja, a folyóvölgyek biztosították a természetes közlekedési útvonalakat, a Bodrog folyó gázlója az átkelést tette lehetővé, a folyók mentén tovamutató utak eljutottak az északkeleti, az Uzsocki- és a Vereckei-hágókhoz, a Kijevi Rusz felé. (Ezek egyiken érkezett haza 1046-ban András és Anasztázia, később ez az útvonala a halicsi hadjáratoknak.)

Árpád-házi királyaink többnyire külföldről választottak házastársat, ami lehetővé tette az addig ismeretlen intézmények, szokások meghonosítását. Anasztázia kezdeményezte a tihanyi és a visegrádi bazilita monostorok létrejöttét. A királynő kíséretében egész biztosan voltak keleti rítusú papok, szerzetesek és apácák, akik több-kevesebb időt töltöttek el a királyi birtokon, vagy akár meg is telepedtek itt. Ez a szellemi örökség ma is jelen van Patak vidékén. Térségünk, az északkeleti régió az utánuk következő évszázadokban is híd maradt Kelet s Nyugat között. Római katolikus az ország, de voltak keleti rítust követő lakói 1054 után is, de folyamatos a Kárpátokon túli bevándorlás is. A tatárjárást követően, a várépítéssel párhuzamosan megindult az egykori védőterületek, a gyepek benépesítése: lakói a szláv ajkú (később oroszoknak, majd ruszinnak nevezett) görögkeleti keresztények lettek. A közösség jelentőségét jelzi, hogy püspökségük már 1426–1458 között megalakult. Mátyás király 1458-ban nevezte ki a Munkács melletti Szent Miklós monostor plébániájára Lukács presbitert. A legendák a munkácsi püspökséget a Cirill és Metód alapította pannóniai hét püspökség egyikének tekintik. A görögkeleti egyház szervezete a Rákóczi család támogatását is bírta.

Ahogy Magyarország I. András király idején és későbbi történelme során sokszor betöltötte a híd szerepét, úgy a magyar görög katolikus is a kereszténységen belül Kelet és Nyugat kézfogását képviseli. I. András és Anasztázia a szétváló egyház időszakában kötötték össze életüket, Kelet s Nyugat kultúráját. Üzenetértékű volt választásuk.

Dr. Hörcsik Richárd

Памятник Жизни / Emlékmű az életbenmaradottaktól

8-го ноября 2009-го года, в селе Надьбарачка был открыт «Памятник жизни», который является первым памятником советским воинам, установленным в Венгрии после смены общественного строя. Об этом событии говорится в репортаже трёх студентов ЭЛТЭ, которые принимали участие не только в открытии памятника, но начали обрабатывать материалы и составлять документацию о событиях и захоронениях в других селах, в т.ч. Кишапоштаг, Байя. Накануне 65-летней годовщины окончания войны, является особенно важным собрать местные легенды, устные свидетельства, документы об этом периоде: инициатива наших студентов может стать первым шагом такого рода усилий. Участники проекта и авторы репортажа: Андрей Оглуек и Габор Кечкемети, студенты исторического факультета университета ЭЛТЭ; Балинт Мезеи, докторант докторской программы кафедры истории восточной Европы 19-20 вв. университета ЭЛТЭ.

Память советских солдат в селе Надьбарачка

В начале ноября 1944-го года войска 3-го и 2-го Украинских Фронтов освободили город Байя, чтобы через соседнее село Надьбарачка последовать в направлении Мохача, для создания плацдарма на берегу Дуная. По имеющимся данным, 5-го или 6-го ноября в селе Надьбарачка расположились югославские партизаны, которые потребовали у местной жители собрать все телеги и извозчиков для продвижения в направлении Бездан (ныне Сербия). Колонна была составлена, но на границе деревни она была атакована двумя неопознанными немецкими самолетами. Среди убитых и раненых были как партизаны, так и жители села. В следующие утро, 13-го ноября, партизаны провели обыски в домах села, и в саду у храма собрали более половины местного населения, потребовав выдачи немецких доносителей, швабов (этнических немцев) и фольксбундистов (швабского населения в деревни к тому времени уже не было: это была одна из венгерских местностей, сильно пострадавших во время войны от этнической чистки и геноцида). В послед-

ний момент в селе появился советский патруль, который попытался выяснить ситуацию, и заявил командирше партизанского отряда, что Надьбарачка является освобожденной деревней, надо отпустить всех задержанных. Так он спас жизнь населения, сам не подозревая об этом. Свидетели, и те, кто пережил случившееся, помнят только то, что неизвестный офицер был «блондином высокого роста»: так он вошёл в местные легенды навсегда.

Вот так рассказывается местными жителями предыстория «Памятника жизни». «Это первый памятник в Венгрии советскому солдату, который был воздвигнут без каких-либо политических целей» – сказал епископ Балаж Бабел, епископ католической церкви гг. Калоча и Кечкемет, который после открытия освятил двухметровый памятник, установленный в саду католического храма Надьбарачка. «Это не вопрос политики, это всего лишь вопрос того, может ли кто-то остаться человеком, и относиться по-человечески к людям в такие тяжелые времена» – отметил мэр города Шандор Кирай в своей торжественной речи, вспоминая события, произошедшие более 60 лет назад. Священник церкви Петер Боромисса поблагодарил всех, кто участвовал в создании и финансировании памятника. Венки памяти возложили среди других районный депутат парламента Роберт Жиго, представители самоуправления цыганского меньшинства и частные лица.

Жители села помнят еще об одном советском солдате: ефрейтор Пётр А. Тулбанов, в марте 1956-го года, во время страшного ледохода и наводнения на Дунае попытался спасти жизнь селчанам, застрявших на Мохачском острове со стороны села Надьбарачка. 16-го марта он отправился на остров на своей амфибии. Переплыв реку, гусеничная машина заехала на возвышенность, но не смогла укрепиться и сползла обратно в ледяную воду. Двое членов экипажа спаслись, но ефрейтор Тулбанов утонул в воде. Амфибия не смогла справиться с течением, и была смыта разлившемся Дунаем. В честь павшего смертью храбрых во время исполнения долга Петра Тулбанова благодарные жители деревни назвали улицу в своем селе.

Эти истории и уникальные инициативы местных жителей южно-венгерского района Венгрии свидетельствуют о том, что факты войны 1944 года оказались сильнее, чем любые попытки идеологизации и политизации истории, особенно локальных событий.

Párhuzamos portrék

Párhuzamos portrék című rovatunkban eddig csak két-két kiváló személyiséget mutattunk be, olyanokat, akik rendkívül sokat tettek a magyar, illetve orosz kultúra kölcsönös terjesztéséért, s elkötelezett, sőt szenvedélyes barátai közös ügyünknek. Az *Orosz Nygyed* első számában Vass Lajos és Mihail Svidkoj arcképét ajánlottuk olvasóink figyelmébe, a következőben pedig Jekatyerina Gennyijeáét és Gothár Péterét. Ezúttal bővül a kör: Igor Szavolszkij nagykövet, Kornai János professzor mellett Petr Vágner cseh történetész-diplomatát mutatjuk be.

Petr Vágner: „Itt nincs egységes oroszkép”

„Milyen nyelven beszélgetnek egymással, csehül vagy szlovákul?” – kérdeztük a legutóbbi ruszisztikai konferencia szlovák és cseh résztvevőjét, akik elmélyült vitába merülve, szemlátomást félszavakból megértették egymást. „Én csehül, L’ubor szlovákul” – válaszolta Petr Vágner, a Nemzetközi Visegrádi Alap (IVF) nemrég kinevezett igazgatója, majd hozzátette: „Most, hogy családommal együtt átköltöztünk az alap székhelyére, Pozsonyba, a gyerekeim hosszú listákat állítanak össze azokból a szavakból, amelyek látszólag ugyanolyanok csehül, mint szlovákul, mégis egészen mást jelentenek. De mi, a »középnemzedék«, még tudunk »csehszlovákul«.”

A Ruszisztikai Központ decemberi konferenciáján („Oroszország – közép-európai hangsúllyal”) azonban minden közép-európai

résztvevő *oroszul* beszélt, mindegyik kiválóan, igaz, *más-más* accentussal – nemcsak nyelvtani értelemben, hanem metaforikusan is. Nem véletlen, hogy Petr Vágner előadásának fő tétele így hangzott: „Közép-Európában nincs egységes oroszkép. Sőt, nagy valószínűséggel az egyes közép-európai országokon *belül* sincs egységes felfogás Oroszországról. Mindegyikünk *más-más* Oroszországot szeret.” De ez is történetileg változó viszony, véli a nyolcvanas években a prágai Károly Egyetemen történészként végzett diplomata: „A szovjetkorszakban, amikor a csehszlovák jégkorong-válogatott az oroszok ellen játszott, nem volt kérdés, kinek drukkolunk. Ma viszont a fiatalok annak szurkolnak, aki jobban játszik.” Épp ezt tekinti a közép-európai külpolitikai és tudományos kutatás mai kulcsfeladatának is: „*ideologizálás és démonizálás nélkül* kezelni Oroszországot, megérteni, mit jelent ma Oroszország, és hogyan működik.”

Empátiája nem véletlen: Petr Vágner „kívülről-belülről” ismeri a régiót – kutatóként és külügyérként egyaránt. Hat évig dolgozott a cseh akadémián tudománytörténészként, majd négy-négy évet töltött diplomáciai szolgálatban Csehország moszkvai nagykövetségén (1995–1999) és kijevei nagykövetségén (2005–2009). Ez a kettős perspektíva széles körű ismeretrendszert, elméleti és gyakorlati érzékenységet alakított ki benne a Közép-Európa és Kelet-Európa közötti kapcsolatrendszer megítélésében: az IVF igazgatójaként fő törekvése új megközelítés, új stratégia, új együttműködési formák kialakítása a két régió között. Már most kitapintható egyfajta hangsúlyváltás a 2010-ben már hatmillió euróval működő Alap stratégiájában: míg megalakulásakor fő missziója a négy visegrádi ország egységének és szolidaritásának támogatása, a belső integráció volt, ma legalább ilyen fontos ambíciója a regionális és határon átnyúló projektek ösztönzése. Ez az új célrendszer új geopolitikai dimenziókat nyitott: a belső kooperáció felől a kelet-európai és nyugat-balkáni átalakulási folyamat stabilitásának és fejlődésének elősegítésére került a súlypont, s – az új igazgató elképzelése szerint – prioritást élvez az EU keleti partnerségi programjával párhuzamosan Ukrajna, Moldávia, Belarusz és a dél-kaukázusi országok integrálása az európai folyamatokhoz – Közép-Európán keresztül. „Nekünk, a közös socialista múltat immár magunk mögött hagyó közép-európaiaknak, morális kötelezettségünk, hogy támogassuk a posztsovjett országokat az átalakulási folyamatában” – hangsúlyozza Petr Vágner. „Nem könnyű megtalálni a tapasztalatátadás megfelelő formáit, talán a legjobb terep az oktatás és a média. Ha azt elérjük, hogy ezek az országok ne kövessék el ugyanazokat a hibákat az átalakulás során, mint mi, már tettünk valamit. Eközben azonban nem szeretnénk rőzsaszínben láttatni a visegrádi országokat.”

Petr Vágner különösen nagy fontosságot tulajdonít a térség közös történelme megismerésének. Történészként ő maga is aktívan műveli ezt: néhány éve jelent meg könyve a sztálini örökség súlyos teherétéről (*Smečka*, Brno, Jota, 2002, 250 p.), amelyben az 1953-as szovjet hatalomváltás körülményeit és következményeit elemzi levéltári források és memoárok alapján, beleértve a volt szovjet blokkra gyakorolt hatásokat. 2000-ben alapította fiatal kollégáival, valamint orosz, ukrán és belorusz szakírókkal az „Oroszkérdés” (<http://russkiivopros.com/>) című internetes periodikát, amely negyedévente megújuló tartalommal elemzi regionális kontextusban a mai Oroszország és kapcsolatai problematikáját (ő maga is rendszeresen publikál itt). A legutóbbi évfolyam egyik fő kérdése a térségben kialakuló „történelempolitika”, sőt „történelempolitikai-ideológiai kérdéssé váló transzformálása. Petr Vágner álláspontja történészként és diplomataként is ugyanaz: a történelem megítélésének fő kritériuma az objektív forrás, fő módszere a regionális és egyetemes összehasonlítás, de elsődleges terepe a nemzeti kontextus. Ahogyan a kultúra szférájában is a nemzeti kultúra elsődlegességét hangsúlyozza: „nem hiszek abban, hogy lenne értelme egy »Visegrád-kultúra« mesterséges kreálásának”.

Rendhagyó köszöntés:

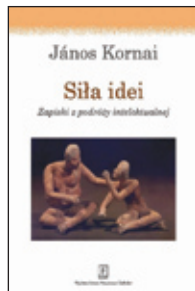
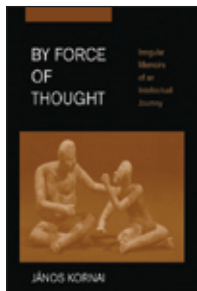
Kornai János Leontyev-díjat kapott

„Olvassák Kornait! Oroszország egyenest az ő könyvei szerint halad!” www.gzt.ru

„Kornai János könyve talán sehol nem olyan aktuális, mint itt és most, Oroszországban” – jelentette ki Szergej Gurijev professzor, az Orosz Közgazdasági Iskola rektora 2007 őszén Moszkvá-

ban, ahol közel száz tekintélyes orosz közgazdász és érdeklődő ünnepelte a szerzőt abból az alkalmából, hogy oroszul is megjelent *A gondolat erejével* című „rendhagyó visszaemlékezése” Okszana Jakimenko fordításában. 2010 februárjában újra Kornai Jánost köszönti az orosz közgazdász szakma, sőt, minden bizonnyal az egész közgazdászvilág: az idén ugyanis a világhírű professzor kapta a nagy tekintélyű Leontyev-díjat, amelyet a pétervári Leontyev Központ alapított a Nobel-díjas tudós születésének 100. évfordulóján, s amelyet azóta olyan személyiségeknek ítéltek oda, mint Leszek Balcerowicz, Jeffrey David Sachs, Anders Åslund vagy a nemrég elhunyt orosz reformer, Jegor Gajdar.

A kitüntetett s a kitüntetés névadója egyaránt rendhagyó életutat járt be, pályájuk rendhagyó mivolta azonban különös egybeeséseket mutat. Mindkettejük ifjúkorát katalizmák törtek derékba: Leontyev, akit családjával együtt 1919-ben kilakoltatnak pétervári villájukból, majd 1922-ben rövid időre letartóztatják, mivel tiltakozott a neves orosz értelmiségiek Oroszországból való kényszerű kitelepítése ellen, 1925-ben maga választja Szovjet-Oroszország elhagyását, s először csak 1958-ban látogathat haza. Kornai János, akinek ügyvéd édesapját 1944-ben munkaszolgálatra hurcolják el, ő pedig csodával határos módon menekül meg Budapest ostroma alatt, az 1970-es évek legelején ugyancsak a külföldi pályát választja, de neki már megmarad a vissza-visszatérés lehetősége. Közgazdasági munkásságuk kiindulópontjaként mindketten saját országuk gazdaságát kezelik: Leontyev 1925-ben, Berlinben első saját kutatását a Szovjetunió népgazdasági egyensúlyáról publikálja, Kornai János életművének egyik kulminációs pontja a „szocialista rendszer” gazdasági törvényszerűségeinek feltárása. Mindkettejük pályájának legtermékenyebb időszakai a Harvard Egyetemhez kapcsolódnak – az orosz tudósé megszakításokkal 1931-től, Kornai Jánosé 1984-től. Mindkettejük munkássága nemzetközi szinten teljesedik ki, mindketten tudatosan a nemzetközi tudományosság kritériumai és mércéi szerint építik életművüket, gondolataikat nemzetközi szakmai fórumok vitatják-cáfolják, majd erősítik meg. Eredményeik belső tartalmát nem e rövid köszöntő feladata ismertetni, szakmai lényegén messze túlmuta-

tó alap gondolata azonban megint csak különös módon egymásra ímel: a szociális és gazdasági folyamatok egy keretben való megragadása, a közgazdasági modellek mögötti társadalmi tendenciák kutatása. S életrajzuk – a kitüntetés pillanatában Pétervárott, ahol Leontyev diplomázott, majd 1990-ben díszdoktorrá választották – most ismét összetalálkozik.

Kornai János Oroszországban már jó ideje szakmai tekintélynek számít, és személyes népszerűségnek örvend mind az idősebb, mind a legfiatalabb közgazdász nemzedék körében. „Életműve irányadóvá, sőt iskolateremtővé vált a szovjet közgazdaságtan meghatározó részeiben” – emelte ki a szakmában világszerte magasan jegyzett fiatal professzor, Jekatyerina Zsuravszkaja, a moszkvai Közgazdasági és Pénzügyi Kutatóközpont tudományos igazgatója, aki ugyancsak Kornai-tanítványnak tekinti magát. Viktor Mejerovics Polterovics professzor, az Orosz Tudományos Akadémia Központi Matematikai Intézetének főmunkatársa nemcsak Kornai matematikai közgazdasági modellezésben kifejtett tevékenységét, elméletalkotó és módszertani munkásságát értékelte rendkívül nagyra, hanem a következetes etikai alapállását és az ideologikus megközelítésekkel szembeni következetes tudományos pozícióját is kivételesnek nevezte.

„Kornai János a mi szerzőnk” – jelentette ki Szergej Vinokur, a *Voproszi Ekonomiki* folyóirat szerkesztője (maga is számos Kornai-írás fordítója), amely mint vezető orosz gazdasági akadémiai folyóirat Kornai Jánost a legfontosabb külföldi szerzőként tekinti sajtójának, 1989 óta rendszeresen publikálják cikkeit, kiadjuk jelentette meg az *Indulatos röpiratot*. A nemhivatalos közgazdasági gondolkodásban Kornai már a nyolcvanas évek óta jelen van: a *Hiány* orosz fordítása például már 1983-ra készen állt, de hivatalosan csak 1990-ben adták ki; egészen addig „szigorú őrizetben” tartották. „Én Novoszibirszkben, az ottani akadémiai részleg egyik vezetőjétől egyetlen éjszakára kaptam meg a páncélszekrényből a gépiratot – mesélte Viktor Sejnisz professzor –, óriási hatással volt rám, ez az igazi politikai gazdaságtan.”

A *gondolat erejével* orosz kiadása után azonban Kornai János neve „bevonult” az orosz internet-fórumokra is: 2007. december 31-én (szilveszterkor!) például épp a *Hiányról* indult vita az életrajz idevonatkozó része kapcsán, amelyben az egyik hozzászóló ilyen felszólítással utasította rendre vitapartnerét: „Olvass Kornait, és akkor lesznek érveid!” Kornai olvasására szólította fel olvasóit a *Gazeta* című lap (a *The Daily Telegraph* orosz kiadása) cikkírója, aki ezt a kérdést teszi fel: „Mi a közös Szergej Ivanovban és Kornai Jánosban?”, arra utalva, hogy az akkori miniszterelnök-helyettes véstől azt nyilatkozta: ideje felidézni „a rég elfelejtett szovjet szót,

a deficitet”. A szerző akkor így zárta cikkét: „mennyivel reményteljesebb lenne az életünk, ha Kornai ismertsége Oroszországban fordított arányban állna Szergej Ivanovével”.

Próféciája mostanra megvalósult: Kornai Jánost ma Oroszországban is jobban ismerik, mint Szergej Ivanovot. És Kornai Jánost ma Oroszországban is együtt emlegetik a legnagyobbakkal, a legnagyobbak közt. Őszintén köszöntjük mi is.

Az „oroszkérdés” mint vízvázalasztó: Igor Szavolszkij magyar pályaképe

„Mondd el véleményedet Oroszországról, és megmondom, ki vagy” – nem mostanában, hanem épp 75 évvel ezelőtt hangzottak el ezek a szavak: Bálint György reagált így a *Nyugat* című folyóiratban Illyés Gyula *Oroszország 1934* című könyvére. Bár a parázs vita, amely Illyés útirajza körül kibontakozott, Szovjet-Oroszországról szólt, tárgya akár a mai Oroszország is lehetett volna. Ahogy ugyanis a nyugatosok szemében „a szovjetkérdés minden egyéniség próbaköve lett”, ugyanígy ma is állítható: az „oroszkérdés” politikai, intellektuális, sőt emberi vízvázalasztóvá vált.

Nem könnyű ilyen helyzetben Oroszország nagykövetének lenni. Nem könnyű épp azon a ponton állni, ahol az indulatok hullámai összecsapnak, ahol a szenvedélyek egymásnak feszülnek, ahol már nem is az érvek és a racionális megfontolások számítanak, hanem, ahogy a „nyugatosok” fogalmaztak: „a vérmérséklet és a lelki alkat”. Márpedig Igor Szergejevics Szavolszkij mindvégig ezen a ponton állt és áll: magabiztosan, higgadtan, tárgyilagosan, hivatásbeli kötelességéből és személyes elkötelezettségéből fakadó meggyőződéssel képviselve azt a magasabb érdeket, amely számára egyedüli érdek – az orosz államé.

Harmadik misszióját töltötte Igor Szergejevics Szavolszkij Magyarországon a Szovjetunió, illetve Oroszország képviseletében. Először 1966–1972 között, másodsor 1986–1992 között volt a nagykövetség munkatársa, a nagykövetségi posztot pedig 2006 februárja és 2009 októbere közt viselte. Mindhárom időszakban erős politikai hullámverések közepette kellett dolgoznia. Az első ciklusára esett 1968: a csehszlovák krízis, a bevonulás, amely a Magyarországgal való viszonyt is rendkívüli módon megterhelte. A válság megoldása, a reformmozgalom és az új gazdasági mechanizmus kibontakozása egy diplomata számára felért egy kisebb rendszer-váltás „levezenylésével”. Rendszer-váltásból hamarosan „nagyban” is volt része, hiszen következő, második magyarországi kiküldetése a glasznoszty és peresztrojka megindulásakor kezdődött.

1986 és 1992 között a két ország kapcsolatrendszerében is annyi nagy horderejű változás történt, ami egy századra elég lett volna: felbomlott a KGST és a Varsói Szerződés, mélypontra zuhantak a gazdasági, politikai, oktatási, kulturális kapcsolatok, s e lavina minden pozitívumot maga alá temethetett volna, ha nincs a józan odafigyelés, megfontoltság. Mindezen folyamatok mögött ott húzódtak azok a nagy világszemléleti, ideológiai és prioritásbeli váltások, amelyek egy diplomata mindennapi kommunikációját igazán megnehezítik.

Ezeket a folyamatokat nem csak magyar és orosz szemszögből figyelhette Igor Szavolszkij, hiszen 2000–2004 között Csehországban volt Oroszország nagykövete, előtte és utána pedig Oroszország FÁK-kapcsolatrendszerének építésében közreműködött külügyminiszter-helyettesi rangban, majd különmegbízottként. Egy-ségen látni, egységgé formálni a közel-külföld és távol-külföld ügyeit legalább olyan kemény feladat, mint az évszázadok óta tartó Kelet–Nyugat – Oroszország–Európa – vitában állást foglalni, vagy a vitázó felek között közvetíteni.

Márpedig Igor Szergejevics Szavolszkij harmadik magyarországi küldetésének, nagyköveti missziójának nem kisebb tétje volt, mint az, hogy Magyarország és Oroszország kapcsolatrendszerében zökkenőmentessé tegye a Kelet és Nyugat közötti orientációváltást. Világos volt számára, hogy Magyarország a rendszerváltás után egyértelműen a nyugati orientáció, az atlantista külpolitika mellett döntött, amelyet a NATO- és EU-csatlakozás intézményesített. Ugyanakkor, mint kiválóan képzett külügyér – egykori MGIMO-növendék – számára az még világosabb volt, hogy atlantista politika sem létezik Oroszország-politika nélkül. Ehhez az alapelvhez gyakorlati municiót is szolgáltatott az épp ekkor elhangzott magyar miniszterelnöki nyilatkozat: „Magyarország számára létfontosságú a kiegyensúlyozott, állandóan fejlődő viszony Oroszországgal”. E nyilatkozatban már benne volt azon készség érzékelése, hogy Oroszország ugyancsak nyitott a kiegyensúlyozott, állandóan fejlődő viszony kialakítására.

E szimmetria jegyében indult 2006 kora tavaszán nagyköveti periódusa, amely valóban az át-törés időszaka lett. Túlzás nélkül állíthatjuk: ünnep mindannyiunk

számára, ha csak felelevenítjük az ekkori történéseket. *2006. február 28.* – Putyin elnök Magyarországra látogat, találkozik a magyar miniszterelnökkel, közjogi méltóságokkal. *Március 1.* A Nemzeti Múzeum dísztermében átadja a Sárospataki Református Könyvtárból elhurcolt könyveket. 2006 ősze: először emlékezünk együtt 1956 eseményeire – magyar és orosz történészek, értelmiségiek, kulturális személyiségek, közös levéltári kiállítással, könyvekkel, koncertekkel. *2007 nyara:* Szaranszkban találkozik a finn, az orosz elnök és a magyar miniszterelnök, s közben, a fesztivál forgatagában Putyin elnök csárdást táncol egy szőke, hajdúsági lánnyal. *2007 őszén* Moszkvában és *2008 tavaszán* Budapesten ünnepeljük együtt az egyre nagyobb számban megjelenő, oroszra fordított magyar könyveket: Igor Szavolszkij gyakran idéz bármelyikből, legyen az Örkény vagy Kornai.

2006 áprilisában nagy cikket írt nagyköveti megbízatása első hetének tapasztalatairól. A rá jellemző, mérlegelő-argumentáló hangvételben teszi fel a kérdést: nem túlzott optimizmus-e azt prognosztizálni, hogy a következő időszak a két ország kapcsolatrendszerében a *visszafordíthatatlan és stabil* együttműködés periódusa lesz? Most, bő három évvel az idézett előrejelzés megfogalmazása után kijelenthetjük: nem volt túlzott az optimizmusa. A két ország kapcsolatrendszerében visszafordíthatatlan folyamatok indultak el. Nem olyan ütemben, nem olyan kiegyensúlyozottan halad az együttműködés, ahogyan azt 2006-ban még bizvást lehetett remélni, de ennek okai *nem csak* a két ország kapcsolatrendszerében keresendők. Azok a területek, amelyek fejlesztése *csak* rajtunk múlott: a tudomány, az oktatás, a kultúra – valóban a stabil kooperáció szférája lett. S ezt a közösen elért sikert nem csak mennyiségi mutató jelzi. Az, hogy az ellendrukkerek mellett, az Oroszországról elfogultan, negatívan vélekedők mellett „minden oldalon *elég nagy* azoknak a száma, akik őszintén törekednek Oroszország tárgyilagos megítélésére és értékelésére”.

Ez volt a közös célunk: a diplomáciai és a ruszista szakma közös feladata. Teljesítettük.

(Elhangzott 2009. október 7-én, a Ruszisztikai Központ ünnepségén, Igor Szergejevics Szavolszkij, Oroszország rendkívüli és meghatalmazott nagykövete magyarországi missziójának befejezése alkalmából.)

Tatjana Voronkina: a műfordító két lelke

„Az igazi műfordítónak két lelke van – mondta egyszer Tatjana Voronkina –, és ha ez a két lélek nem ért szót egymással, abból soha nem lesz irodalom, legfeljebb csak írásgyakorlat.” Az igazság az, hogy Tatjana Voronkinának nemcsak két lelke van, hanem, a szovjet bürokrácia jóvoltából, két születésnapja is: valójában 1931. november 17-én született (Moszkvában), személyi igazolványába azonban tévedésből december 17-et jegyezték be, s azóta is minden dokumentumban ez a dátum szerepel. De tévednek a lexikonok is, ha Tatjana Voronkinát egyszerűen csak műfordítónak nevezik – bár tény, hogy közel fél évszázados pályája alatt több mint 300 (háromszáz!) kötetnyi magyar irodalmat fordított le –, inkább annak az orosz könyvkiadónak van igaza, aki nemrég így mutatta őt be: „a magyar irodalom orosz írója”.

Tatjana Voronkina a szó szoros értelmében, íróként teremt újra orosz nyelven minden egyes művet, amit kézbe vesz, legyen az az *Égető Eszter* vagy épp a *Pizkos Fred*. Az orosz és magyar lélek a szó szoros értelmében perfekt beszélő viszonyban van nála: a magyar szöveg teljes „hangzó” világához keres olyan orosz nyelvi világot, amellyel az a lehető legteljesebb módon egybeesik. Csak néhány név az általa oroszul megszólaltatott XIX. és XX. századi magyar klasszikusok közül: Jókai Mór, Krúdy Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Karinthy Ferenc, Gelléri Andor Endre, Németh László, Örkény István, Fejes Endre, Galgóczi Erzsébet, Illés Endre, Illyés Gyula, Szabó Magda, Fekete István, Lengyel József, Rejtő Jenő, Kányádi Sándor és még sokan mások. Az, hogy „megszólaltatja” őket, egyáltalán nem csak metafora: műfordításai eleveenségének legfőbb titka az, hogy a hősök és elbeszélők „beszédmódját” annak összes érzelmi és indulati hátterével, hanglejtésével és hanghordozásával együtt helyezi bele új, orosz környezetébe. Hősei, bár oroszul beszélnek, továbbra is magyarok maradnak: sőt, ha létezik olyan, hogy „magyar lélek”, igazán ezekből a fordításokból ismerszik meg. Az író empátiája, a filológus szövegelemző aprómunkája, a kultúrtörténész korisme-

rete nem elég ahhoz, hogy mindez megvalósuljon; kell hozzá még a színész megjelenítő ereje is. Márpedig Tatjana Voronkina remek színész is, tanúsíthatja bárki, akinek volt szerencséje hallani fantasztikus felolvasóestjeit. Kimeríthetetlen energiával dolgozik fordításai kritikai fogadtatásának előkészítésében, népszerűsítésében. Minden megjelenő kötetéhez maga is szervezi a bemutatásokat, író-olvasó találkozókat, járja a könyvtárakat, iskolákat. Ezért nem túlzás és nem metafora, hogy a magyar irodalmat szó szerint megszólaltatja. „Ez azonban lélek nélkül, szív nélkül nem megy – hangsúlyozza, majd gyorsan hozzáteszi, hogy – sokszor egy kis fortély sem árt hozzá”: Pizkos Frednek például teljesen új nyelvet kellett adni, az egész szintaxist, az egész lexikát le kellett cserélni ahhoz, hogy ma oroszul nevetségessé legyen az, ami magyarul akkor is, most is a könnyekig megnevettet (a tavalyi megjelenő orosz Rejtő-sorozat immár TÍZkötetes!). Valószínű, ugyanígy járt el Örkény *Tótékjával* is, amelyet a moszkvai Osztrovszkij Színház társulata fergeteges előadásban mutatott be: „Mintha direkt nekünk, személyesen nekünk fordította volna” – ismételték egyre a színészek.

Ez a személyesség talán Tatjana Voronkina írásművészetének legfőbb kulcsa. Személyes ügy számára – mondja – szinte minden fordítandó mű: akkor is, ha felkérésként kapja, akkor is, ha maga választja (alig van olyan munka a terjedelmes listán, amit csak kényszerű penzumként „tudott le”). De vannak a személyesek közt igazán személyesek: például Örkény, akit épp általa ismert meg az orosz irodalmi és színházi világ, és talán épp az általa használt mélyen bensőséges nyelv miatt kedvelt meg. Ugyanilyen beleéléssel, már-már „családi ügyként” készültek Varga Domokos könyvei, a *Kutyafülűek* és a *Kölyökköstolgató*.

Tatjana Voronkina műfordítói pályája épp most fél évszázados. Pontosan 50 év telt el azóta, hogy első műfordítását – egy Bródy Sándor-novella orosz változatát – elkészítette. A legújabb kötet pedig, az egyik legfontosabb „életfeladatnak” tekintett könyv, Füst Milán *Feleségem története* című regénye, amelynek fordításáért ő kapta a 2009. évi Füst Milán Fordítói Díjat. Számos magas kitüntetést kapott mindkét hazájában, Magyarországon és Oroszországban egyaránt, legnagyobb elismerés számára azonban az, ha kettős lélekkel gondozott, teljes személyével átélte műfordításköteteit eljutnak az olvasóhoz.

Magyar film Gusztav Spetről: Az üres lap újraolvasása

Hátborzongató képsorral indul Domokos János és Egeres Katalin dokumentumfilmje Gusztav Gusztavovics Spetről, a ma már világhírű orosz filozófusról. Kutyák rohannak a fagyos-havas szibériai falu szélén, sovány, csapzott, kivert kutyák. Eszköztelen, csupasz képsor, nincs benne semmi allegória, semmi „beleolvasás”. De amint megszólal a láthatatlan főhős 93 éves lánya, Marina Gusztavovna Spet-Storh, világos: a kép és szó együvé tartozik.

Az idei, 41. Magyar Filmszemle versenyprogramjában szereplő film alap gondolata 2005-ben született, amikor az ELTE BTK *Az orosz irodalom és kultúra Kelet és Nyugat vonzásában* című doktori programjának néhány diákját, Han Anna vezetésével Moszkvában vendégül látta Marina Gusztavovna Spet, a felvételek jelentős része pedig 2008-ban, a Tomszkba tett utazás során készült, ahová az alkotókkal együtt ellátogatott Marina Gusztavovna is. Han Anna, az ELTE BTK tanára az elsők közt kezdett foglalkozni az 1980-as évek elején Spet munkásságával, akinek a '10-es, '20-as években kiadott írásait akkor csupán mikrofilmre lehetett kimásolni a Lenin Könyvtárban. Az (apai ágon magyar, anyai ágon lengyel származású) orosz filozófus, Edmund Husserl tanítványa, a fenomenológia orosz változatának megteremtője a húszas évek oroszországi szellemi pezsgésének egyik forrása: nagyhatású egyetemi tanár és tudományos szervező. 1921-ben létrehozta és vezeti a Tudományfilozófiai Intézetet, tagja, majd alelnöke a Művészettudományi Akadémiának. Egy más után írja kulcsfontosságú műveit, amelyeknek legnagyobb része azonban csak 1989-ben s utána jelenik meg, így *A hermeneutika és problémái*. 1935. március 14-éről 15-ére virradó éjszaka tartóztatták le a hírhedt 58-10 és 58-11 cikkelyek alapján, szovjetellenes propaganda és ellenforradalmi szervezkedés vádjával, és öt év száműzetésre ítélték. A szibériai Jenyiszejszkbe, majd Tomszkba került. Itt végezték ki, 1937-ben. Lánya, a matematikus Marina Gusztavovna ekkor 21 éves: apja haláláról csak évekkel később értesült. 1956-ban rehabilitálták, de a jég nem tört meg: nevének elhallgatása még évtizedekig tartott.

Spet mára divatba jött, egymást érik a szövegkiadások, konferenciák, a mű értelme azonban aligha fejt-

hető meg a személyes emlékezet és a szellemi környezet feltárása nélkül. Erre tesz kísérletet Domokos János és Egeres Katalin *Palimpszeszt* című filmje. Marina Gusztavovna maga is rendkívül érdekes egyéniség, „szeretnivaló figura”: igazi orosz értelmiségi, aki 93 évesen is friss szellemével, hihetetlen humorral és öniróniával, egyetlen mozzanatot sem hagy elszakadni apja és saját történetéből. Az alkotók pedig, az „újraolvasás” szituációját „filmese” gesztussal megteremtve, mindenre nyitott tekintettel (és kamerával) figyelik, rögzítik szavait. Végigjárják a Spet család életének helyszíneit Moszkvában, a száműzetés helyszíneit Tomszkban, s fokozatosan előtűnik az az írás, amely talán sohasem létezett, most mégis pontos képi és nyelvi formába foglalja a szörnyű XX. század történetét.

Az alkotók a filmet „palimpszeszt”-nek nevezik. Úgy vélik: a XX. századi történelem megsemmisített – vagy meg sem fogalmazott – története is csak ezzel az eljárással ismerhető meg, az olvasó-néző-értelmező így vihető közelebb a (nem létező) szöveg értelméhez. A film lefényképezett dokumentumok, helyek, egymásra kopírozott mondatok, monológok mögül tűnik elő, miközben kiderül: a XX. századi történelem „üres lapjára” nemcsak egyfajta szöveg volt ráírva, hanem szövegek sokasága. A lekapart, kitakart, meghamisított, eltorzított, megtiltott és elhazudott valóság-elemek most ott sorjáznak a néző előtt, akinek személyes feladata és felelőssége, hogy értelmet adjon e kép- és szövegdaraboknak. Aminek az elméletét Spet létrehozta: az értelem feltárásának teóriáját, az most, a késői utókor számára egzisztenciális feladatként, gyakorlati kényszerként jelenik meg. Ez a nemzedék az utolsó, amelynek még módjában áll újraolvasni ezt az „üres lapot”.

A kényszer és felelősség e kettősségének világos és tiszta megjelenítése teszi rendkívül fontosá, ugyanakkor művészi értelemben rendkívül pontossá a filmet. Címe akár átírható lenne „hiperpalimpszeszt”-re is: így nevezik azt a 2000-ben megtalált novgorodi kódexet, amelynek viaszborítású fatábláira a XI. századi szerző két-három évtized alatt többtucatnyi, sőt talán több száz szöveget írt, minden alkalommal letörölve az előző szöveget. A novgorodi kódexet közel ezer évig őrizte a mocsaras-lápos vidék. A Spet-szöveget már nem is filmszalag, hanem digitális technika őrzi. Újraolvasása, ennek ellenére, nem lett sokkal könnyebb.

Palimpszeszt – Domokos János és Egeres Katalin filmje. Szakértő: Han Anna. Támogatók: MMKK, NKA, OKM. 2009, színes, 71 perc

Ирина Осипова

Когда словари не помогают

В предыдущей статье мы уже останавливались на последних изменениях в русском языке и правописании, встретивших неприятие российского общества. Возмущены не только пуристы. Одно из главных возражений заключается в следующем: Почему именно эти слова, далеко не всегда употребительные, были выхвачены из числа проблемных орфограмм?

Русская система правописания, безусловно, нуждается в реформировании, и необходимость изменения целого ряда правил неоднократно обсуждалась во второй половине двадцатого века. Однако каждый раз реформа либо откладывалась (в виду неподъёмных затрат на её проведение, а также с учётом того, что любая реформа правописания пагубно влияет на общий уровень грамотности населения), либо ограничивалась малочисленными и незначительными коррекциями. В то время как к уже существующим проблемам постоянно прибавляются новые и не менее трудные.

Одна из них – правописание, а вместе с ним и нормирование, иностранных неологизмов. Количество англицизмов в современном русском языке огромно. Участие современных СМИ и Интернета в процессах заимствования и адаптации иностранных слов полностью перевернуло все представления лингвистов о темпах и характере протекания этих процессов. Кодификаторы явно не успевают идти в ногу со временем. Вполне закономерно, что у носителей языка на каждом шагу возникают трудности с записью подобных слов. Приведем лишь несколько примеров. После небольшого периода колебаний в написании слова *пле(й)ер* утвердилась норма *плеер*, уже зафиксированная в словарях. Вслед за ней по принципу аналогии будет решён вопрос со словом *фла(й)ер*. Слово *уикенд* приведено в соответствие со словом *хэппи-энд*, оба должны писаться через дефис, хотя в английском языке пишутся неодинаково. Слово *рие/элтор* словари рекомендуют писать через *e*, следуя сложившейся в русском языке традиции писать *e* после буквы *и* (*диета, сиеста, абитуриент*). Слово *кофе-брейк* завоевывает свои права в русском языке: оно короче, а значит, и удобнее, чем его русский эквивалент *перерыв на кофе*. Но как оно пишется, *кофе-брейк* или *кофе-брэйк*, то есть через *э*? Или вообще в два слова? А почему *шоу-бизнес* пишется или раздельно или через дефис, а *шоумен* – слитно? И ка-

кую орфограмму считать правильной: *фитнесс клуб, фитнес клуб, фитнес-клуб* или *фитнес-клуб*? Последний вопрос напоминает старую школьную шутку-вопрос о том, как правильно сказать: *у рыб нет зуб, у рыбей нет зубей* или *у рыбов нет зубов*. Однако шутки шутками, но, как мы видим, наличие двух орфографических проблем дает нам уже четыре варианта написания. И не нужно быть великим математиком, чтобы подсчитать, что три орфографические проблемы дадут уже восемь вариантов написаний. На первый взгляд, такое количество вариантов может показаться просто нереальным. Попробуем доказать обратное.

Трудности в написании иностранных неологизмов можно разбить на несколько групп. Выделим в качестве примера лишь четыре из них: (1) написание *e* или *э* в иностранных словах: *бре/энд, име/эйл, тре/энд, хе/эппи-энд, фе/эйс-контроль* и др. (2) слитное, раздельное или дефисное написание: *фас(-)фуд / фаст фуд, дресс(-)код / дресс код, экзит(-)пол / экзит пол, секонд(-)хенд / секунд хенд, ди(-)джей / ди джей, конференц-зал / конференц зал, поп(-)корн* и др. (3) написание с одним или удвоенным согласным: *оф(ф)шор, паз(з)л, топле(с)с, бан(н)ер, доп(п)инг* и др. (4) использование латиницы, смешанные написания: *CD-диск, VIP-персона, PR-специалист* наряду с написанными кириллицей *сиди* или *сидишка, ВИП, пиар (пиарщик, пиарить)*, имеющими разговорную стилистическую окраску.

Орфографическая норма для новых слов, как известно и как показывают приведенные выше примеры, основывается на одном из трёх принципов: (1) на имеющихся правилах, (2) на аналогиях, (3) на традиции употребления, (4) с учётом тенденций развития системы правописания. Но как ведёт себя носитель языка, столкнувшись с подобными проблемами? Он или пишет первое, что приходит ему в голову, или обращается к словарям, которые не дают однозначного ответа. Остается еще один испытанный метод – «пробить» слово в Интернете, то есть попробовать опереться на узус. Но и Интернет, как зеркало, отразит беспомощность и замешательство пользователей в этом вопросе. По данным исследований, написание с одним согласным зафиксировано в Интернете в 136 000 случаях, а удвоенным согласным в 131 000; *сканер* – 11 млн., а *сканер* – 10 млн. Помимо этого можно обнаружить и случаи т. н. гиперкоррекции. Например, наряду с прогнозируемыми написаниями *бeбиситтер* и *бeбиситер* вы найдете и неожиданное *бeббиситтер*, или даже *продюссер* вместо *продюсер* и *оффис* вместо *офиса*. Вот и решайте сами, как правильно написать *face-контроль, face контроль, фэйс-контроль, фэйс контроль, фейс-контроль, фейс контроль* или ...

A ruszisták 100. barátja

Alig néhány nappal azután, hogy a Ruszisztikai Központ regisztrált a facebookon, máris megjelent a 100. barát, akit az Orosz Negyed szerkesztője e-mailben kért, hogy válaszoljon néhány kérdésre. Oroszul írtunk neki, de mint leveléből alább kiderül, nyugodtan szóba eleghedhettünk volna magyarul is. Mariját arra kértük, írja meg, honnan értesült a Ruszisztikai Központtról, mit ajánlana kortársainak a kortárs orosz kultúrából – olvasni, nézni, hallgatni? Milyen internetoldalakat lapozzanak, ha naprakészek akarnak lenni Oroszországból? Néhány részlet Marija válaszaiból:

...О центре русистики я узнала, когда соответствующий аккаунт добавил меня в друзья на сайте фейсбук. Специально не искала, но думаю, что зря, потому как учусь здесь в институте Балашши и планирую быть переводчиком, как устным, так и художественной литературы, поскольку переводить в этом случае буду на русский язык, взаимодействие с Центром русистики представляется очень ценным. К тому же было бы замечательно быть в курсе культурной жизни России и за ее пределами, я не говорю уже о том, что интеллектуальное развитие невозможно без общения, новой информации, идей.

...Честно говоря, не знаю как обстоят дела с русскими культурными организациями в других странах. На мой взгляд безусловно необходимо развивать культурные и образовательные контакты между Россией и европейскими странами, и образовательные программы – это чудесное решение, возможность пожить и поучиться в другой стране дает очень существенный толчок в развитии, в расширении кругозора, понимании своего профессионального потенциала и путей самореализации. Очень важен и культурный обмен: всевозможные выставки, театральные гастроли, фильмы, международные фестивали, к счастью в моем городе в России (я из Санкт-Петербурга) подобные мероприятия не редкость, и насколько я знаю Петербургские театры, музыкальные коллективы и разнообразные выставки довольно часто выезжают в другие страны. Например Петербургский театр музыкальной комедии вот уже несколько лет успешно сотрудничает с Будапештским театром оперетты, а венгерская тради-

ция оперетты весьма знаменита во всем мире. Это замечательная практика, хотелось бы и в дальнейшем сохранить подобную тенденцию.

.... Современная российская литература, кстати, довольно интересна, правда в последнее время в силу своей специальности, я читаю в основном венгерских авторов, но вот кое-что из недавно прочитанного: **Павел Санаев** «Похороните меня за плинтусом» (о тяжелой жизни маленького мальчика, вовлеченного в семейные распри взрослых. Кстати по книге был снят довольно удачный фильм). *Евгения Пищикова* «Пятиэтажная Россия» (любопытные зарисовки современной российской жизни). *Виктор Пелевин*, честно признаюсь – он мой любимый современный писатель, поэтому, наверное, не смогу выбрать какую-то одну его книгу, но на мой взгляд с его творчеством в любом случае стоит познакомиться в той или иной степени каждому. Из фильмов впечатление произвел «Остров» Павла Лунгина, «Все умрут, а я останусь» Валерия Гай Германика, оба фильма скорее относятся к категории арт-хаус и довольны сильны своим психологическим воздействием. Из современной рок музыки, пожалуй самым интересным и достойным внимания открытием является группа «Animal Джаз», к сожалению с современной интересной академической музыкой я не очень хорошо знакома, то, что доводилось слышать, не произвело особого впечатления, хотя возможно нужно уделить этому вопросу отдельное внимание, вполне вероятно, что современная российская академическая музыка просто не очень часто исполняется.

...Наверное самый активный в творческом плане сайт – это Живой Журнал, там сейчас выкладывается очень много современной литературы, музыки, создаются группы по интересам, по современным видам спорта (например паркур) и все это активно обсуждается.

...Учиться за границей по меньшей мере очень интересно, и я безумно люблю путешествовать, хотя кто же этого не любит? :) **В какой стране работать** на данный момент для меня не очень важно, но очень хотелось бы работать по специальности, то есть заниматься венгерским или английским языками. Я очень люблю музыку и значительную часть свободного времени посвящаю ей, сама играю на саксофоне и довольно часто хожу на концерты групп самых разнообразных направлений. А также люблю драматический театр и арт-хаус кино. Любимые города, пожалуй Будапешт, Прага и Нью Йорк.

Nyitva az oroszvilag.hu!

Épp egy évvel ezelőtt nyílt a Ruszisztikai Központ könyvtára és módszertani kabinetje az ELTE BTK főépületében (Múzeum krt. 6-8. II. 238.), ahol a klasszikus orosz avantgárd stílusában készült tér fogadja a látogatókat, könyvekkel, filmekkel, multimédiás nyelvleckékkel. Most, 2010 februárjától már az oroszvilag.hu virtuális terében is várjuk az érdeklődőket. Az orosz népi nyomat, a lubok évszázadok óta népszerű tradicionális háttere előtt az internet révén most az orosz világ legfrissebb hírei jelennek meg: a posztszovjet politikától a mai orosz valóságon és történelmen át a kulturális különlegességekig minden, ami más, mint amit megszoktunk. Az oroszvilag.hu olvasója a legvárhatóbb orosz helyekre juthat el, ha kíváncsi, ha újat keres, ha dinamizmusra, állandó változásra vágyik. Az oroszvilag.hu tudósításai, elemzései, portréi, sajtószemléi naprakész tájékozódást biztosítanak mindenkinek, aki előítélet nélküli (de nem értéktelen!) képet akar kapni az orosz világról. Az oroszvilag.hu a nyitott olvasó oldala!

Kezdődnek a Ruszisztikai Napok!

Eddig csak november végén ültek ünnepet a ruszisták, az immár hagyományos téli koncert és díjkiosztó ünnepség alkalmából. Ezentúl a tavasz is ruszista események jegyében telik: 2010. április 21-25. között először rendezzük meg a Ruszisztikai Napokat az ELTE BTK Múzeum körüli épületeiben, teraszain és kertjeiben. Az idén ráadásul kettős jubileumot ünneplünk: 20 éves a Ruszisztikai Egyesület és 15 éves a Ruszisztikai Központ – a két évtizedről kiállítást nyílik a Ruszisztikai Kabinet előtti Fortocska Galériában. Április 21-én, szerdán miénk lesz a Gólyavár: lesz Hobo-koncert, filmvetítés, orosz disco s közben pirog-kóstolás. A Trefort-kertben igazi vásári hangulatot teremtünk: a bohócaiakon szovjet szuveníreket lehet adni-venni, régi lemezeket, jelvényeket, s aki akar: egykori oroszkönyvtől is megszabadulhat. Április 22-től a Nemzeti Könyvfesztivál ruszisztikai standjára is kiköltözünk: új könyveink bemutatója április 23-án lesz. A részletes programot az oroszvilag.hu és a russtudies.hu honlapokon lehet nyomon követni.

